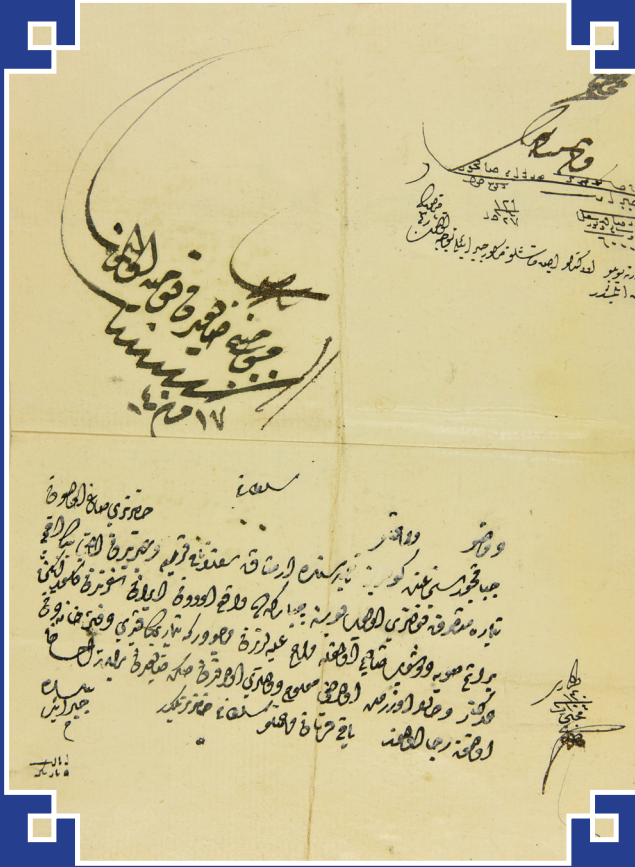

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingol University

The Journal of Bingol Studies

Cilt/Volume: 8 Sayı/Issue: 2

BAHAR 2022

Onursal Editör / Honorary Editor
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK

Editörler / Editors

Doç. Dr. Ömer TOKUŞ
Doç. Dr. Üyesi İsmail NARİN
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER
Dr. Öğr. Üyesi Çilem AYDOĞDU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor
Dr. Nimetullah KORKUT

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. James Howard-Johnston Oxford University, Amerika/USA
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ Harran Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Nurşat JUMADİLOVA Balashak Academy Karaganda, Kazakistan/Kazakhstan
Prof. Dr. Arshi KHAN Aligarh Muslim Universty, Hindistan/India
Prof. Dr. Mehmet BARCA Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Blagovesta IVANOVA University of Structural Engineering and Architecture (VSU),
Bulgaristan/Bulgaria
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ Harran Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Iryna BURLAKOVA National Aviation University, Ukrayna/Ukraine
Prof. Dr. Abdullah BAYRAM Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Hamza ALTIN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Abdullah DUMAN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. İrade MEMMEDLİ Azerbaijan National Academy of Scieences, Azerbaijan/Azerbacan
Doç. Dr. Cavid QASIMOV Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Mansumeh DAEİ Tebriz Payame Noor University, İran/Iran
Doç. Dr. Mustafa GÜNERİGÖK Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ömer TOKUŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Üyesi İsmail NARİN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Dr. Alexander AKOPYAN Institute of Oriental Studies, Rusya/Russia
Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Qasım HACİYEY	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan/Azerbacan
Prof. Dr. Hüseyin HANSU	İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Sahip BEROJE	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Nusrettin BOLELİ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Metin YİĞİT	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Ahat SALİHOV	Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA	National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrayna/Ukraine
Doç. Dr. Celaleddin MİRZOYEV	Termez State University, Özbekistan/Uzbekistan
Doç. Dr. Kayrat BELEK	Manas Üniversitesi, Kırgızistan/Kyrgyzstan
Doç. Dr. Fevzi HANSU	Siirt Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KAYINTU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Türkiye
Dr. Valentyna LAGODZINSKA	G.S. Kostiuk Institute of Psychology, Ukrayna/Ukraine
Dr. Victor IGNA	1 Decembrie 1918 University, Romanya/Romania
Dr. Firuz FEVZİ	Kabul University, Afganistan/Afghanistan
Dr. Ilirjana Kaceli (DEMİRLİKA)	University of Tirana, Arnavutluk/Albania
Abderrahmane AIT YAHYA	University Hospital Mohammed VI, Fas/Morocco

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Bingol Studies is an international refereed journal which is published twice a year.

Scientific and legal responsibility of the articles belongs to their authors

Bingöl Araştırmaları Dergisi, **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)**, **Crossref** veri tabanları tarafından taranmaktadır. The Journal of Bingol Studies is abstracted and indexed by this indexes: **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)**, **Crossref**.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, BİNDAY ve Bingöl Belediye Başkanlığının desteğiyle yayımlanmaktadır.

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin BARS	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR	Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Hıdır APAK	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Emin ALTINIŞIK	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil TANIK	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas ARSLAN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurettin BELTEKİN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ELALTUNTAŞ	Bingöl Üniversitesi
Öğr. Gör. Güler UZUN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ISSN: 1309-369X

e-ISSN: 2757-8070

Dizgi ve İdzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Vadi Grafik

Basım: BAHAR 2022

e-posta: bingolarastirmalari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İlkay YILDIZ

KÜRESEL SALGININ YEREL(E) ETKİSİ:

BİNGÖL YEREL GAZETELERİ ÖRNEĞİ 7

Recai BAZANCİR

ÇOCUK HAFTASI GAZETESİ'NE TÜRK HALK EDEBİYATI UNSURLARININ

YANSIMASI (1942-1946) 27

Mustafa DAĞ

OSMANLI TAŞRASINDA YABANCI SERMAYE YATIRIMI:

SİVEREK DÜYÜN-I UMÛMİYYE MÜDÜRLÜĞÜ İLE REJİ MEMURLUĞU

(1881-1925) 59

İbrahim DAĞILMA

BİYAYIŞ U ÇİMEYİ ZIWANI 79

Yunus BUCUKA

ENGELLİ ÇOCUK ANNELERİNİN SOSYAL DESTEK, YAŞAM DOYUMU

VE DİNİ BAŞA ÇIKMA DURUMLARI 97

KÜRESEL SALGININ YEREL(E) ETKİSİ: BİNGÖL YEREL GAZETELERİ ÖRNEĞİ

İlkay YILDIZ*

Öz

Sadece belli bir bölgeyi ilgilendiren olayları haberleştirilerek, o bölgede yaşayan insanların bilgilendirilmesi ve yaşanan olaylardan haberdar olmasını sağlayan yerel basın, küreselleşmeyle birlikte dönüşüme uğrayan alanlardan birini oluşturmaktadır. Yerel basın, gerek ülke gerek dünya gündemini ilgilendiren olaylardan bağımsız olarak hareket edememektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı küresel çapta yaşanan covid-19 pandemisinin yerel basındaki haberleri küreselleşme bağlamında nasıl dönüştürdüğünü ortaya çıkarmaktır. Covid-19 pandemisi küresel çapta etkili olmadan önce yerel basında daha çok yerel ve yakın çevre olan illerden önemli haberlere yer verilirken, pandemi süreciyle birlikte bu durum değişikliğe uğramıştır. Yerel çaptaki haber içerikleri daha çok ulusal ve uluslararası çapta haberlere doğru bir değişim göstermiştir.

Bu çalışmada, Bingöl ilinde yayın yapan gazetelerden Bingöl Online ve Bingöl Sürmanşet gazetesinin web sitesinde yayınlanan covid-19 haberleri incelenmiştir. Bu gazetelerin seçilme sebepleri web sayfalarını sürekli güncel tutmaları, son dakika gelişmelerine yer vermeleri ve haber okunma oranlarının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Haber okunma oranları ise haber altlarında bulunan haberi beğen, paylaş, yorum yap kısımlarına verilen cevaplarla elde edilmiştir. Gazetelerin web sayfalarındaki haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Covid-19 pandemisinin ilk çıktığı günden itibaren bu haber sitelerinde yayınlanan covid-19 haberlerinin sadece uluslararası olanları çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda küreselleşme olgusunun yerel basına çok etki etmediği, Covid-19 küresel pandemisinin bile haber sunumlarında yerele yönelik yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yerel Basın, Covid-19, Bingöl Online, Bingöl Sürmanşet

---

* Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, gaziligazeteci@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6260-9730
(Makale Gönderim Tarihi: 28.01.2022-Makale Kabul Tarihi: 04.04.2022)
DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1064544>

THE EFFECT OF GLOBAL PANDEMİC ON LOCAL PRESS: THE CASE OF BİNGÖL

Abstract

The local press, which informs the people living in that region and provides an awareness, by reporting the events that merely concern a certain region, constitutes one of the areas that have undergone transformation with globalization. The local press cannot act independently of events that concern both the country's and the world's agenda. For this reason, the aim of the study is to reveal how the global covid-19 pandemic has transformed the news in the local press in the context of globalization. Before the Covid-19 pandemic became effective on a global scale, important news from local and neighboring provinces was mostly covered in the local press, but this situation has changed with the pandemic process. Local news content has shifted towards more national and international news.

In this study, the covid-19 news removed it, on the website of Bingöl Online and Bingöl Sürmanşet newspaper, which are removed published in Bingöl province, were examined. The reasons for choosing these newspapers are their keeping their web pages up-to-date, including last-minute developments and having a high rate of news read. The news reading rates were obtained by the answers given to the like, share, and comment sections of the news under the news. The news on the web pages of the newspapers was analyzed by the content analysis method. Since the first day of the covid-19 pandemic, merely the international news of covid-19 published on these news sites were included in the study. As a result of the research, it was revealed that the phenomenon of globalization did not affect the local press considerably. Even the Covid-19 global pandemic news was made locally in news presentations.

Keywords: Globalization, Local Press, Covid-19, Bingöl Online, Bingöl Sürmanşet

Giriş

Yerel basına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, dijitalleşme öncesinde daha çok yerel basının sorunları, etik çerçevesi, tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim sergiledikleri, haber içerikleri gibi konular üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Oysa günümüzde yeni iletişim teknolojileriyle birlikte yaşanan dönüşüm yerel basın üzerinde yapılan çalışmaları da daha çeşitli hale getirmiştir. Özellikle yerel basının ne kadar yerel olarak kaldığı ya da yerelsizleştiği gibi konular çalışma kapsamında ele alınmaya başlanmıştır. Bu tarz konuların literatüre kazandırılması küreselleşme olgusunun da yerel basın gibi yerel olan her şeye etkisini ele alınmasını gerektirmiştir.

Türkiye’de yerel basının küreselleşmesine yönelik yapılan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Yapılan birkaç çalışmanın dışında diğer tüm çalışmalar ulusal haber kanallarına ya da basın yayın organlarına yöneliktir. Öncelikle genel olarak yapılan çalışmalara yer vermek önemlidir. Küreselleşmenin etkilerinin daha fazla hissedildiği 2000’li yıllarda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Uzunay (2006), “Küreselleşme ve Türk Basını” adlı yüksek lisans tezinde, küreselleşme ile yerel basını bir arada derinlemesine incelemiştir. Yine Uzunay’ın yazmış olduğu “Küreselleşmenin Türk Televizyon İşletmelerine Etkisi Ve TRT Örneği” adlı doktora tezi ise küreselleşmenin TRT üzerinde nasıl bir değişim gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Benson ve Hallin (2007), “How States, Markets and Globalization Shape the News: The French and US National Press, 1965-97” adlı makalede ABD ile Fransa ulusal basınına karşılaştırmış ve özellikle devletler, piyasalar ve küreselleşme haberlerinin ele alınış biçimlerini örneklendirmişlerdir. Her iki ülkenin de küreselleşmeden etkilendiğini fakat Fransız ulusal basınının daha siyasi haberlere, ABD basınının ise daha ticari bir şekle yoğunlaştığını belirtmişlerdir. Mahmutoğlu (2007), “Küreselleşmenin Yerel Televizyon Programlarına Yansımaları: “Doğu Karadeniz Televizyonlarında Sağlık Programları” adlı doktora teziyle küreselleşmeyi yerel televizyon kanallarına indirgeyerek incelemiştir. Mahmutoğlu, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yayın yapan televizyonlarının sağlık programlarında küreselleşmeden etkilenip etkilenmediklerini ölçmüştür. Kara (2009), “Küresel Ekonomik Kriz ve Medya Sektörüne Yansımaları” adlı makalesinde küreselleşmeden bahsederek küresel ekonomik krizin medya sektöründe nasıl ele alındığını belirtmiştir. Bayram ve Atabek (2010), “Journalism in Antalya: Local and Global Perspectives”, adlı makalede, Antalya Gazeteciler Cemiyeti’ne bağlı 100 üyeye anket uygulamıştır. Bunun yanında Antalya yerel medyasında çalışan 20 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapmışlardır. Araştırma sonucunda Antalya ilinde çalışan gazetecilerin küreselleşmenin etkilerinden kaçamadıklarını, meslek örgütlerinin ve eğitimcilerin bu zorlukla yüzleşmek zorunda olacaklarını belirtmişlerdir. Zhang (2014), “Impact of Globalization on the Local Press in China” adlı kitabında, Çin medyasında yayın yapan Beijing Youth Daily Gazetesi’nin küreselleşmeden nasıl etkilendiğini ele almıştır. Zhang, bu kitabında gazetenin basın yapısı, haber yazma pratikleri, gazetecilerin yaşadıkları değişiklikleri tespit etmiştir. Oyma (2016), “Küresel ve Yerel Medyada Mülteci Olgusu” adlı makalesinde mülteci sorununun hem küresel hem de yerel çapta genellikle ayrıştırıcı bir dil söylemiyle verildiğinin altını çizmiştir. Yaman (2017), “Küreselleşme ve Medya İlişkisi: Yerel Yayıncılık Modelleri ve Türkiye Örneği” adlı doktora te-

zinde Türk medyasında yaşanan yapısal ve içeriksel değişimleri incelemiştir. Köseoğlu (2019),“Yeni Medya İle Değişen Habercilik Ve Yerel Basına Etkisi: Kocaeli Örneği” adlı yüksek lisans tezinde yeni medya teknolojilerinin yerel basında da etkilerini gösterdiğini belirtmiş, küreselleşme olgusuna değinmemiştir. Bunun yerine genellikle internet haberciliği üzerinde durmuştur. Cihangir (2019), “Yerel Basının Dijital Dönüşüm Tartışmaları” adlı yüksek lisans tezinde küreselleşmenin etkisiyle yerel medyanın dijital çağa ayak uydurup uyduramadığının analizi yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların dışında Covid-19 haberlerine yönelik de çok fazla yapılan çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalar genellikle Covid-19 haberlerinin sunum biçimlerine yöneliktir. Bu çalışmalarda genel olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanında söylem analizi yapılan çalışmalar da mevcuttur.

Bu çalışmada öncelikle yerel basın, daha sonra küreselleşme kavramı ele alınmıştır. Küreselleşmenin özellikle yerel basına yansması üzerinde durulmuştur. Bu kavramlara örnek teşkil edecek şekilde Bingöl’de yayın yapan iki gazetenin covid-19 pandemisi sürecinde uluslararası haberlere ne derece yer verdiği araştırılmıştır. Bingöl Online Gazetesi ile Bingöl Sürmanşet Gazetesi’nde yayınlanan uluslararası haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Covid-19 pandemisinin Türkiye’de ilk görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 tarihinden günümüze kadar olan yayınlanan tüm haberler çalışmanın kapsamına alınmıştır. Her iki haber sitesinde de bulunan haberler taranmıştır.

1. Çalışmanın Metodolojisi

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın kapsamını, birbirine bağlı şekilde etkileşim gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla küreselleşmenin yerel gazeteciliği etkilemesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle küreselleşme olgusunun tarihi gelişiminden bahsedilmiş ve küreselleşmenin medyayı dönüştürmesi ele alınmıştır. Daha sonra saptanan bu faktörlerle küreselleşme olgusunun Bingöl ilindeki yerel gazeteciliği değiştirip değiştirmediği incelenmiştir. Burada iki kapsamdan söz edilmektedir. İlki küreselleşme olgusu ve medyaya yansmaları ikincisi ise Bingöl ilindeki yerel gazeteciliğe etkileridir.

1.2. Çalışmanın Konusu

Küreselleşme ile yaşanan yeni oluşumlar ve süreçler her sektörü etkilediği gibi medya alanını da etkilemiş ve dönüştürmüştür. Küreselleşmenin habercilik alanında yaptığı değişiklikler hem uluslararası hem de ulusal olarak

ele alınmıştır. Ulusal anlamda ele alınan konularda genellikle medya yayın organlarının küreselleşmeden etkilenip etkilenmediği tartışılmıştır. Özellikle Türkiye örneğinde çalışan ve yerel gazeteciliği ele alan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu nedenle çalışmanın konusunu küreselleşmenin yerel gazeteciliği hem yapısal hem de içeriksel olarak dönüştürmesi oluşturmaktadır.

1.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, küreselleşmenin haber oluşum sürecinin yerel gazetelerde yansımalarını ortaya çıkarmaktır. Bu ana amaç çerçevesinde bu çalışmada, küreselleşme ve yerelleşme gibi kavramların habercilik alanında nasıl kullanıldığına açıklık getirilmektedir.

Küreselleşmenin özellikle yerel basını ne derece etkilediği üzerinde durulması, bu alanda yapılan çalışmaların azlığı sebebiyle önemlidir. Küreselleşmenin her alanda kendine yer bulması, tüm ulusları artık uluslararası hale dönüştürmesi, habercilik anlamında da iç içe girmiş bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Habercilik alanında yaşanan dönüşümler nedeniyle asıl amaçları kar elde etmek olan gazeteciliğin yapısal olarak değişmesi de kaçınılmazdır. Bunun sonucunda yerel gazeteciliğin küreselleşme karşısında yaşadığı dönüşümün ortaya çıkarılması gerekmektedir.

1.4. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Bingöl ilinde internet üzerinden yayın yapan haber siteleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Bingöl Online ve Bingöl Sürmüş gazeteleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde bazı özelliklere dikkat edilmiştir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir: Öncelikle seçilen gazeteler Bingöl'de yayın yapan en aktif gazeteleri oluşturmaktadır. Sayfaları günceldir. Okuyucu yorumlamaları, haberi beğenme ve paylaşma butonları, haberin kaç kez okunduğuna dair bilgilerin bulunması gibi özellikler bu gazetelerin seçilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca web sitelerinde Covid-19 salgını boyunca güncel haberler paylaşılmıştır. Sayfalarda haberlere dair görsel içerikler bulunmaktadır. Çalışma kapsamına alınmayan gazetelerde genellikle sayfalar güncel değildir. Hatta bazı gazetelerde covid-19 salgınına yönelik yerel haber sayısı dahi çok azdır. Bu tarz haber siteleri tam anlamıyla günlük yayın yapmadıkları için çalışma kapsamına alınmamıştır. Ayrıca bazı haber sitelerinin de arşivlerine ulaşılamamaktadır. Geçmişe yönelik yaptıkları haberlere ulaşamadığı için bu haber siteleri de çalışma kapsamına alınmamıştır.

Evren ve örneklem aşağıdaki tablo ile daha iyi anlaşılmaktadır:

Çalışmanın Evreni: Bingöl İlinde Yayın yapan Tüm Gazeteler	
Çalışmanın Örneklem Çerçevesi: Web siteleri güncel olmayan haber siteleri, Covid-19'a yönelik haber olmayan haber siteleri, arşivlerine ulaşılamayan haber siteleri.	Çalışmanın Örnekleme: web sayfaları güncel olan, Covid-19'a yönelik uluslararası haber yapan siteler, arşivlerine ulaşılan haber siteleri

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada veriler içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir. İçerik analizinin amacını Fiske (2015, s.248) "içerik çözümlemesi iletilerin, açık ve görünen içeriğinin, nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır" şeklinde açıklamıştır. Stempel ise tanım olarak (2003, s.103) sosyal bilimcilerin ve özellikle iletişim araştırmaları alanında çalışan bilim adamlarının, medya mesajları üzerinden çıkarımlar yapmalarını sağlayan bir araştırma tekniği olduğunu belirtmiştir. Tavşancıl ve Aslan, (2001, s.22), içerik çözümlemesinin bilimsel bir yaklaşım olarak ele alınması gerektiğini belirterek, sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdikleri mesajların hem anlam hem de dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırılması, sayılara dönüştürülmesi ve bunlar üzerinden çıkarımlarda bulunulması şeklinde tanımlamışlardır. İçerik analizinde önemli olan bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle içerik analizinde neyi ölçmek istediğimizi belirlemek önemlidir. Çünkü içerik analizini bu amaca göre hazırlanmalıdır. Bu çalışmada daha çok haber içerikleri incelenecektir. Haberin yapısı kullandığı dil, cümle yapıları gibi inceleme konuları bu kapsamda açıklanabilir. İkinci dikkat edilmesi gereken nokta, içerik analizini oluşturan kodlama cetvelinin hazırlanmasıdır. Bu çalışmada haberlerin uluslararası olup olmadığı üzerinde durulduğu için özellikle yapılan açıklamanın, iddianın ya da haberin konusunun analizi önemlidir. Bunların her biri ayrı bir tema oluşturmaktadır. Buradaki amaç ise tüm haberlerde benzer ifadelerin olup olmadığını bulabilmektir. Çünkü çalışmanın anlamlı olabilmesi için bunun birkaç kez tekrarlanması gereklidir. Yoksa bilimsel bir anlan ifade etmeyecektir. Kodlama cetveli hazırlandıktan sonra veriler bu cetvele sayılarla kaydedilir. Daha sonra çeşitli istatistik programları yardımıyla bunlar analiz edilir. Bu

duruma örnek verecek olursak, haberin yayınlandığı günler diye bir kategori ayarlanıp, her güne bir rakam verilebilir. Ya da “haberde görsel kullanımı var mı?” sorusuna evet ya da hayır denileceği için evet cevabına 1, hayır cevabına 2 diyerek kodlama gerçekleştirilir. Bunun yapılma sebebi SPSS gibi analiz programlarına veri girişlerinin kolaylıkla yapılmasını sağlamaktır.

1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma konu itibarıyla sadece Covid-19 küresel salgınına yönelik haberlerle sınırlı tutulmuştur. Covid-19 pandemisinin seçilme sebebi küresel çapta bir salgın olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm dünyayı etkileyen salgının yerel gazetelerde de ne derece yer aldığı önemlidir. Ayrıca çalışmada Covid-19 pandemisinin ülkemize giriş tarihi olan 11 Mart 2020 tarihi zaman sınırlaması olarak belirlenmiştir. Bu tarihten çalışmanın yapıldığı tarihe kadar yayınlanan tüm haberler çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma Bingöl’de yayın yapan iki gazete ile sınırlı tutulmuştur. Bu gazeteler güncel oldukları ve haber akışını daha fazla sağladıkları için seçilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Küreselleşme

Küreselleşme, son yıllarda daha fazla karşılaşılan, her alanda kendini hissettiren bir kavram haline gelmiştir. Birçok alanı etkilediği için her alanın da küreselleşmeye bakış açısı da çeşitlilik göstermektedir.

Küreselleşme süreci oldukça eski olmasına rağmen, etkileri özellikle 1960’lı yıllardan sonra daha da belirginleşmiştir. Hatta 1980’li yıllara gelindiğinde internet teknolojisinin de yaygınlaşmaya başlamasıyla küreselleşme kavramı da daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır.

Küreselleşme kavramının ilk kez literatürde kullanan kişi Marshall McLuhan’dır. Marshall McLuhan, 1960 yılında yayınladığı “Komikasyonda Patlamalar” adlı eserinde ilk kez ‘global köy’ terimini kullanmıştır, ardından Ronald Robertson “Globalleşme” adlı kitabı 1990’lı yıllarda yayınlamasıyla küreselleşme daha net bir kavram olmaya doğru ilerlemiştir (Mancı, 2006, s. 21). Küreselleşme kavramı bazı alanlarda ekonomik temelli ele alınırken, bazı alanlarda ise siyasi ve sosyal olarak ele alınmıştır. Bu durum çok farklı alanlarda küreselleşme tanımlarının oluşmasına sebep olmuştur. Tanımlamalarda vurgulanan çok farklı yönler de ortaya çıkmıştır. Kimileri küreselleşmenin olumlu olduğunu, tüm dünya ile bağlantı kurmanın kolaylaşmasının avantajlarından söz ederken, kimileri ise bu durumdan hoşnut olmamış, küreselleşmeyi yeni bir sömürgecilik anlayışı gibi aktarmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) küreselleşmeyi şöyle tanımlamıştır (2000, s.56):

“Ülkeler arasındaki ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmanın çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerdği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır.”

Küreselleşmenin etkilerinin olumlu olduğunu ve dünya açısından fırsatlar sunduğunu savunan Friedman küreselleşmeyi, insanların toplumda yaşanan gelişmelerden daha hızlı şekilde, daha ucuz ve daha derinden etkilenmesi ve bunlarla bütünleşmesi olarak tanımlamıştır (2000,s.18). Friedman küreselleşmeyi ayrıca küresel finans ve küresel piyasalar çerçevesinde değerlendirmiş, bilgi işlem teknolojileriyle insanlar arasında bağlar oluşturulduğunun da üzerinde durmuştur (Yavuz, 2006, s.14). Küreselleşmenin etkilerinin olumlu olduğu üzerinde duran bir başka isim ise Giddens'tir. Giddens küreselleşmeyi, “uzak yerellikleri birbirine bağlayan, dünya çapında toplumsal ilişkileri pekiştiren bir modernite” olarak ele almıştır (Aydoğan, 2011, s.5). Bu tanımlamayla Giddens küreselleşmeye kültürel olarak yaklaşmış ve küreselleşmenin geç kalınmış bir modernite olduğunu belirtmiştir. Giddens'in bir başka küreselleşme tanımı ise şöyledir (Akt. Sugur, 1995, s. 57): “zaman ve mekansal olarak birbirlerinden oldukça uzakta gelişen olayların yerel oluşumlar üzerinde etkide bulunması ve bu yolla birbirleriyle ilişkili olan dünya ölçeğindeki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır”. Bu tanımlamayla Giddens yerelliği de ön plana çıkarmıştır. Toplumların dönüşme sürecinde genel olan olayların ya da gelişmelerin yerelleri etkileyerek daha da büyüdüğünü belirtmiştir. Küreselleşmeyi kültür açısından ele alan bir başka düşünür ise Robertson'dur. “Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür” adlı kitabında Robertson (1999, s, 21), küreselleşmenin, dünyanın sıkıştırılmasına, bir bütün olarak ele alınması gerektiğine ve dünya bilincinin yoğunlaşmasına katkıda bulunduğunu belirtir. Dünyanın sıkıştırılmasından kastettiği şeyi ise şöyle açıklamaktadır: “Küreselleşmeyle dünya tek bir merkeze dönüşmüş ve küçülmüştür.”

Küreselleşme, her alanda mesafenin daha az önemli hale gelerek, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dünyanın daha çok bütünleşmesidir. Tek yanlı bir süreç değildir, daha çok diyalektik bir süreçte, zıt eğilimlerini de ihtiva ederek gelişmektedir (Uluç, 2008, s.173).

Küreselleşmeye şüpheyle yaklaşan bilim insanlarına göre ise küreselleşme gereksiz bir oluşumdur. Çünkü ortaya yeni bir oluşum getirmemekte var olan oluşumlar üzerinden aynı yolları izlemektedir. Hatta küreselleşmeye şüpheyle bakanlara göre yapılan her türlü etkinlik, yaşanan ekonomik, siyasal gelişmeler tüm dünyayı kapsamamakta aksine yakın coğrafyalarla sınırlı kalmaktadır. Bu duruma Avrupa Birliği ile Avrupa ülkelerinin anlaşmalar sağladığını, Asya Pasifik Bölgesinin kendi içinde çeşitli oluşumlar gerçekleştirdiğini, Amerika'nın ise kendi ticaret sistemlerini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Böylece dünya bu ülke ve oluşumlar çerçevesiyle sınırlı tutulmaktadır. Kısacası küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmeyen şüpheciler için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir (Uluç, 2008, s. 179). Genel olarak nereden bakıldığıyla ilgili olan küreselleşmenin tanımının değişeceğini vurgulayan Koray'a göre, (2005, s.11), küreselleşme, dünyanın birbirine hem yakınlaşması hem uzaklaşması, küreselleşmesi ya da yerelleşmesi, bütünleşmesi ya da parçalanması, zenginleşmesi ya da yoksullaşması olarak nerden baktığınızla alakalı olarak değişmektedir.

2.2. Küreselleşme ve Dijitalleşen Medya

Medyanın küreselleşmesi daha çok teknolojik altyapılarının gelişmesiyle daha fazla insanın ulaşma olanağı yakaladığı internet sayesinde artmıştır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin hızlı artışı, bilginin üretilmesi, depolanması, dağıtılmasında yaşanan sıkıntıların en aza indirilmesi iletişim teknolojilerinin de daha fazla gelişmesine imkân tanımıştır. İletişim teknolojileri ve internetin kullanımının artmasıyla küreselleşmenin de daha hızlı artmış ve toplumlara dönüştürmede etkili olmuştur.

Küresel anlamda haber içeriği üreten, onu çeşitli kanallarla yayan, toplumun bilgisine sunan şirketler on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar hep haber ajansları olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde alanda İngiltere ve Fransa'nın ağırlığı hâkimken, savaş sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) alana hâkimdir. ABD'nin alanda üstünlüğü ise özellikle yirminci yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Kadioğlu'na göre (2001: 28) "Yirminci yüzyıla kadar sadece bölgesel sınırlar içinde faaliyet gösterebilen medya ulusal niteliğe sahiptir. 20. yy'den sonra kapitalizmin de gelişmesiyle birlikte medya sektörünün karlılığı artmış ve girişimcilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Medyanın ulusallık kabuğunu yırtması bu dönemden sonrasına rastlar. Gelişen teknolojik koşullar ve yeni ulaşım yollarının kullanılmasına başlaması bu oluşumda etkili olmuştur".

'Küreselleşme', 'iletişim devrimi' ve 'yeni ekonomi' gibi kavramlar, medya işletmelerinin etkisiyle oluşturulmuş, yayılmıştır; tüm medya işletmeleri de bu kavramların güç kazanmasıyla ekonomik ve fiziki olarak büyümüş; stratejik birer güç haline gelmiştir. Büyüyen ve genişleyen uluslararası medya kuruluşları, mali küreselleşme ile birlikte sınır ötesi yatırımlara başlamıştır (Büyükbaykal, 2008: 41). Başta sadece haber toplayıp yayma olarak görev yapan bu şirketler küreselleşme ve dijitalleşmenin de etkisiyle birçok ülkeye yayılmış, ulusal sınırları aşmıştır. Dijitalleşen medya araçları sayesinde artık sadece haber değil, görüntü video ve sesler de aktarılmaktadır. Medyanın ulusal özelliğinin "uluslararası" olarak değişime uğraması bu dönemde denk gelmektedir. İletişimin uluslararası hale gelmesinde ulaşım sistemlerinin rahat ve güvenli olmaya başlaması, teknolojik araçların gelişmesiyle bütünleşen finans sistemleri ve artan üretim ile yeni pazar arayışları etkili olmuştur (Pazarbaşı, 2016: 174).

Dijitalleşen medyada ilk etapta değişen öge haber üretim biçiminde yaşanmıştır. Geleneksel medyada muhabir olayın geçtiği yerde bulunmak, direk gözlem yapmak zorundaydı. Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin yardımıyla muhabirler kendilerine daha uzak bölgelerdeki olaylardan da anında haberdar olmaya başladı. Haberin yayınlanması aşamasında da dönüşüm yaşayan medya organları geleneksel olarak kullandıkları haber mecralarına yenileri de eklediler. Özellikle internete web sitesi kurmak, haberleri online canlı yayınlara sunmak, dijital haber kanallarını oluşturmak gibi özelliklerle yeni iletişim teknolojilerinden daha da faydalanmaya başlamışlardır. Günümüzde haberleri ya da medya yayın organları için gerekli olan içerikleri sadece çalışanlar da oluşturmamaktadır. Akıllı telefonların yardımıyla toplumdaki tüm bireyler medya yayın organları için birer muhabir gibi çalışmıştır. Çekilen görüntüler, alınan ses kayıtları gibi özelliklerle medya yayın organları artık habere ulaşmada sorun yaşamamaktadır. Bunun yanında medya yayın organlarına ulaşmamış olan bilgiler de sosyal ağlardan elde edilmeye başlanmış, televizyon haberciliğinde sosyal medya hesaplarına yönlendirmelerde bulunulması ve whatsapp ihbar hatlarının oluşturulması hem yerel gazetecilik anlayışındaki yurttaş gazetecilik olgusunu hem de dijitalleşmeyi açıklamaktadır (Kılıç, 2021, s.12). Özellikle 1990'lı yıllarda televizyon yayıncılığında dijitalleşme çalışmalarına yön verilerek ilk olarak uydu yayınları dijitalleşmiş, devam eden yıllarda ise kablo ve karasal yayınlardan dijital yayıncılığa geçilmiştir. Bu durumun ses ve görüntü kalitesini arttırmasının yanı sıra, izleyici sayısını 4 kat arttırırken maliyeti de 4 kat düşürmüştür (Koyuncu 2017, s. 317).

2.3. Yerel Basın, Küreselleşme, Dijitalleşme Etkisi

Küreselleşme yerel basında genellikle haberi elde etme ve yayınlama aşamasında kendini daha da belli etmektedir. Dijitalleşmenin de etkisiyle haberciliğin değişmez unsuru olan hız ve güncellik haber oluşturma sürecinde dijital uygulamaların kullanımını daha etkin hale getirmiştir (İnce, 2017, s.190). Özellikle ulusal ve uluslararası haber ajanlarının web sitelerinden, yayınlarından elde edilen haberler, yerel basında da yer almıştır. Burada küreselleşmenin etkisi dijitalleşmeyle eş zamanlı olarak gelişme göstermiştir. Pandemi gibi çok özel bir durumda yerel basında çalışan gazeteciler habere ulaşma konusunda da saha çalışmalarında sıkıntı yaşamıştır. Bu sorunun üstesinden ise dijitalleşme ile gelinmiştir. Bu durum, pandemi koşullarında dijitalleşmenin etkisini arttırdığını ve haber elde etme ve oluşturma süreçlerinde bir takım dönüşümlerin söz konusu haline geldiğini göstermiştir (Kaya, Büyükçelikok, 2021, s.35).

Yerel basında yer alan haberler, yayımlandıkları yerleşim birimlerinde ulusal hatta uluslararası gündeme ilişkin bilgiler de verebilmekte ve gerek yayınlamış gazeteden olsun gerekse internet haber sitesinden olsun bir şehirde yaşayan insanlar yerel gazetelerden şehir dışında farklı bilgiler de edinebilmektedir (Mırçık, Yıldız, 2021, s.282). Covid-19 ile ilgili yapılan hem ulusal hem de uluslararası haberler yerel halkın bilgisine sunulmaktadır. Böylece küreselleşmenin de etkisiyle bir bütünleşme yaşanmaktadır. Yerel halk dünya gündeminde bulunan önemli bir gelişmeyi yerel basından da öğrenme imkânı yakalamaktadır.

Çakır (2007, s.139,140) dijitalleşme ve internetin yardımıyla habercilik alanında yaşanan gelişmeleri şöyle sıralamış ve bunların birer avantaj olduğunu vurgulamıştır.

- *“Haberler hızlı bir biçimde verilir ve sürekli güncellenir,*
- *Okur habere 24 saat içinde, dilediği zaman ulaşabilir,*
- *Multimedyaadan yararlanması yani ses-grafik ve görüntülü dosyaları kullanılması,*
- *Arşiv haberlerine kolayca ulaşma ve istenen haberleri saklama.*
- *Okurlarla karşılıklı iletişim kurulması ve okurların yorumla tepkisini anında iletebilmektedir.*
- *Haberle ilgili konularda, web sitelerinin linklerinin verilmesiyle, arka plan bilgilerine kolaylıkla ulaşabilme.*
- *Diğer medyada yer alamayan farklı haberleri bulabilme”*

Bu maddelerden de çıkarılacağı gibi dijitalleşme ile gazetecilik ve habercilik alanında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Dijitalleşme özellikle haber yazma da, sunma da ve okurun habere ulaşma sıkıntılarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmuştur.

Dijitalleşmenin habercilik alanına getirdiği diğer bir önemli özellik ise okurun da haber hakkında fikirlerini paylaşabileceği bir ortam sunmuş olmasıdır. Okur haberi okuduktan sonra o haber hakkında yorum yapmakta, haberi beğenebilmekte, kendi sosyal medya ağlarında paylaşabilmektedir. Bu durum okurların artık haberi okuyup geçmediğini, haberi kendi hayatlarına göre önemli bulup bulmadığını belirtebilmektedir. Yerel basında bu durum da ulusal basınınkinden farklı değildir. Küreselleşmenin etkisiyle yurt dışında bulunan bir kişi istediği vakitte kendi memleketi ile ilgili haberleri o yörede yapılan yerel basın faaliyetiyle daha detaylı şekilde öğrenebilmektedir. Bu kapsamda küreselleşmenin sadece tek taraflı düşünülmemesi gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Gerek habercilik alanında habere ulaşma, yayınlama kolaylaşmış, gerekse okur da habere ulaşmada sıkıntı yaşamamaktadır. Arıca yerel basının küreselleşmeyle birlikte hem ulusal hem de uluslararası haber ajanslarına birer haber kaynağı da sağladığını unutmamak gerekmektedir. Bu amaçla yerel basının ulusal ve uluslararası haberleri kullanmalarından ziyade onlara haber kaynağı sağlamaları daha fazla görülmektedir.

Hem küreselleşme hem de dijitalleşmenin etkisiyle artık tek yönlü iletişim şeklinde sunulan haberler çift yönlü iletişim şeklinde sunulan haberlere dönmüştür. Böylece hem okuyucu hem de muhabir karşılıklı etkileşim halinde olmuştur.

3. Bulgular ve Yorum

Bu çalışma kapsamında covid-19 haberlerinin yerel basında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Küreselleşme ile bağlantılı olarak sadece tüm dünyayı ilgilendiren haberler ele alınmıştır.

Tablo 1: Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Sayısı

Gazete adı	Covid-19'a Yönelik Toplam Haber Sayısı	Sadece Uluslararası Haber Sayısı
Bingöl Online	42	13
Bingöl Sürmanşet	137	7

Tablo 1, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin Covid-19 pandemisine yönelik yayınladıkları haber sayılarını göstermektedir. Buna göre covid-19 pandemisine yönelik olarak en fazla haber yapan gazete Bingöl Sürmanşet

Gazetesi'dir. Bingöl Sürmanşet Gazetesi uluslararası haberlere yer vermektense Bingöl'e ve ulusal haberlere daha fazla yer vermektedir. Bingöl Online Gazetesi ise daha az sayıda Covid-19 ile ilgili haber yapmıştır. Fakat uluslararası haberlere daha fazla yer vermiştir.

Tablo 2: Gazetelerde Yayınlanan Uluslararası Haberlerin Konusu

Gazete adı	Haberin Konusu			
	Salgın seyri	Aşı Fiyatı	Aşı çalışmalarları	Aşı yan etkileri
Bingöl Online	7	1	4	1
Bingöl Sürmanşet	5	0	0	2

Tablo 2, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin Covid-19 pandemisine yönelik yayınladığı uluslararası haberlerdeki konularını göstermektedir. Tabloya göre her iki gazete de daha çok salgının seyrine yönelik haberlere yer vermiştir. Bingöl Online Gazetesi aşı ile ilgili uluslararası haberlere daha fazla yer verirken Bingöl Sürmanşet Gazetesi hiç yer vermemiştir. Fakat Bingöl Sürmanşet Gazetesi daha çok Bingöl'ün ve Türkiye'nin aşı durumu ile ilgili haberleri sıkça yapmıştır. Fakat bu çalışma küreselleşme bağlamında ele alındığı için bu haberler çalışma kapsamına alınmamıştır.

Yayınlanan uluslararası haberlerin konularına göre örnekler:

Salgının seyri kategorisinde: Bingöl Online Gazetesi, 22 Ağustos 2020 tarihli haber başlığı "İlk kez bu kadar net konuştu! DSÖ Başkanı koronavirüs için tarih verdi." Haberin flaşı: "Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, yeni tip koronavirüs salgınının iki yıldan kısa bir sürede sona ermesini umut ettiğini söyledi. Öte yandan pandemi dünyada can almaya devam ediyor. Salgında son 24 saatte Brezilya'da 1054, Hindistan'da 945, Meksika'da 504 kişi hayatını kaybetti." şeklinde yayınlanmıştır.

Bingöl Online Gazetesi, 19 Şubat 2021 tarihli haber başlığı "DSÖ duyurdu: Koronavirüste dünyaya müjde gibi haber!" Haberin flaşı: "Dünya Sağlık Örgütü'nden dünyayı umutlandırılan açıklama geldi. DSÖ Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus, geçtiğimiz yıldan bu yana Covid-19 ile mücadele çalışmalarında gelinen noktaya ve vaka sayılarına değinerek, dünya genelinde vakaların yarı yarıya azaldığını açıkladı." şeklinde yayınlanmıştır.

Bingöl Sürmanşet Gazetesi, 17 Eylül 2020 tarihli haber başlığı "Covid-19 Vakalarında 15-49 Yaş Arasında Artış". Haberin flaşı "Dünya Sağlık Örgütü (WHO), dünya genelinde 15-49 yaş arasındaki Covid-19 vakalarında artış yaşandığını açıkladı." şeklinde yayınlanmıştır.

Aşı Çalışmaları Kategorisinde: Bingöl Online Gazetesi, 2 Aralık 2020 tarihli haber başlığı “BioNTech’in koronavirüs aşısı birkaç güne geliyor!”. Haberin flaşı: “Koronavirüs salgınına karşı büyük bir umut olan Pfizer ve BioNTech’in geliştirdiği Covid-19 aşısı ile ilgili flaş açıklamalar geldi. BioNTech’in üst düzey yöneticisi Dr. Özlem Türeci, ‘Aşıların dağıtım sürecine başladık’ dedi.” şeklinde yayınlanmıştır.

Bingöl Online Gazetesi, 29 Mayıs 2021 tarihli haber başlığı, “Sinovac mı, BioNTech mi?”. Haberin flaşı: “Uruguay’da yapılan araştırmada Sinovac aşısının Covid-19’a bağlı ölümleri BioNTech/Pfizer aşısından daha fazla engellediği tespit edildi. Ancak uzmanlar, araştırmadan hatalı sonuçlar çıkarılması konusunda da uyardı.” şeklinde yayınlanmıştır.

Bingöl Sürmanşet Gazetesi’nin özellikle aşıya yönelik haberi bulunmaktadır.

Aşının Yan Etkileri Kategorisinde: Bingöl Online Gazetesi, 27 Eylül 2021 tarihli haber başlığı, “Kovid-19 aşısının 4 yan etkisi açıklandı”. Haberin flaşı: “İngiltere Sağlık Bakanlığı Kovid-19 aşısı sonrası görülen 4 yan etkiyi açıkladı.” şeklinde yayınlanmıştır. “Enjeksiyon yapılan kolda ağrı, yorgunluk, baş ağrısı ve hafif soğuk algınlığı semptomları aşı olduktan sonra görülen en yaygın 4 yan etki.” şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur.

Bingöl Sürmanşet Gazetesi, 10.04.2020 tarihli haber başlığı, “Uzmanlar: Virüsün 3 Yeni Belirtisi Ortaya Çıktı.” Haberin flaşı: “Her geçen gün vaka ve ölü sayısının arttığı salgın ile ilgili Fransız doktorların ortaya attığı son dakika iddiası ise tüm dünyanın gündemine oturdu. Bilindiği üzere corona virüs belirtileri arasında yüksek ateş, kuru öksürük, nefes darlığı gibi semptomlar bulunmaktaydı. Uzmanlar daha önce ölümcül virüsün başka belirtileri olabileceğini de duyurmuştu. Henüz bilimsel bir çalışmayla desteklenmese de Fransız dermatologlar Kovid-19 ile ilgili hiç bilinmeyen belirtilerin olduğunu açıkladı.” şeklinde yayınlanmıştır.

Tablo 3: Gazetelerde Yayınlanan Uluslararası Haberlerin Niteliği*

Gazete adı	Haberin Niteliği			
	Açıklama/ Bilgilendirme	Eleştiri	Korku/ Panik	Beklenti
Bingöl Online	13	2	2	2
Bingöl Sürmanşet	7	0	3	0

*Bir haber birden çok kategoride yer almaktadır.

Tablo 3, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin Covid-19 pandemisine yönelik yayınladığı uluslararası haberlerin niteliklerini göstermektedir. Tabloya göre, her iki gazetede de yayınlanan haberler daha çok “açıklama/bilgilendirme” amacıyla yapılmıştır. Bingöl Online Gazetesi’nde “eleştiri-korku/panik-beklenti” kategorilerindeki haber nitelikleri sayısı aynıdır. Bingöl Sürmanşet Gazetesi’nde ise “korku/panik” durumuna yönelik 3 haber bulunmaktadır. Covid-19 gibi tüm dünyayı etkileyen bir hastalık hakkında yapılan haberlerin halkı korkuya ve paniğe sürüklemesi haberler aracılığıyla daha kolaylaşmaktadır. Burada da zaten uluslararası haberlere çok az yer veren gazete, yaptığı haberlerde korku/panik ögesini de sıkça kullanmıştır.

Tablo 4: Gazetelerde Yayınlanan Uluslararası Haberlerin Haber Aktörleri

Gazete adı	Haber Aktörleri			
	Konusunda uzman doktor	Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)	Aşı Şirketleri	Dış Devletler
Bingöl Online	2	2	4	5
Bingöl Sürmanşet	0	5	0	2

Tablo 4, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin Covid-19 pandemisine yönelik yayınladığı uluslararası haberlerde kullandığı haber aktörlerini göstermektedir. Bingöl Online Gazetesi haber aktörü olarak daha çok dış devletleri haber aktörü olarak göstermiştir. İkinci sırada ise aşı şirketlerini haber aktörü olarak kullanmıştır. Konusunda uzman doktor ve Dünya Sağlık Örgütü’nü eşit sayıda haber aktörü olarak göstermiştir. Bingöl Sürmanşet Gazetesi ise daha çok Dünya Sağlık Örgütü haber aktörü olarak göstermiş, bunu dış devletler takip etmiştir.

Tablo 5: Gazetelerde Yayınlanan Uluslararası Haberlerde Kullanılan Kelimeler

Gazete adı	Haberlerde kullanılan Kelimeler
Bingöl Online	Koronavirüs, aşı, semptom, izolasyon, doz, hastalık, ölüm, Covid-19, Biontech, Sinovac, Coronavac, pandemi, temas, vaka, mücadele, Çin
Bingöl Sürmanşet	Covid-19, aşı, koronavirüs, virüs, belirti, ölüm, vaka, salgın, mücadele

Tablo 5, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin Covid-19 pandemisine yönelik yayınladığı uluslararası haberlerde en sık kullandıkları kelimeleri göstermektedir. Haberde kullanılan kelimeler bir gazetenin ideolojik ve siyasi

yapısı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Her ne kadar incelenen haberlerde siyasi bir söyleme rastlanılmasa da gazetelerin konuya verdikleri önem kullandıkları kelimelerle ortaya çıkmaktadır. Tabloya göre Bingöl Online Gazetesi uluslararası haberlere daha fazla yer verdiği için kullandığı kelimeler daha çeşitli ve salgına yöneliktir. Örneğin, “belirti” kelimesini kullanmaktansa “septom” kelimesi daha fazla kullanılmıştır. Bingöl Sürmanşet Gazetesi ise genellikle “belirti” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Uluslararası aşı şirketlerinin açıklamalarına ve yaşanan gelişmelere daha sık yer verdiği için Bingöl Online Gazetesi’nde “Biontech, Sinovac, Coronavac” adlı aşı isimleri de yine sık kullanılan kelimelerdendir. Bingöl Sürmanşet Gazetesi’nde ise aşı isimlerine yer verilmemiştir. Aşıların yan etkilerine yönelik söz edilirken ise genel olarak aşıların insan vücudu üzerindeki yan etkileri üzerinde durulmuş, aşı isimleri kullanılmamıştır.

Tablo 6: Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Tarafsızlık Durumu

Gazete adı	Tarafsız Haber Sayısı	Tarafı Haber Sayısı
Bingöl Online	13	0
Bingöl Sürmanşet	7	0

Tablo 6, Bingöl ilinde yayınlanan iki gazetenin covid-19 pandemisine yönelik yayınladığı uluslararası haberlerde tarafsızlık ilkesine uyup uymadıklarını göstermektedir. Tabloya göre uluslararası yapılan haberlerde tarafsızlık ön plandadır. Tarafsızlığın ön planda olmasının sebebi küresel çapta yapılan bir açıklamanın yerel ölçekte çok fazla değişime uğratılmamasıdır. Ayrıca tüm dünyayı etkileyen bir olay üzerinden yerel basında çalışan muhabir kendi görüş ve fikirlerini yansıtamamaktadır. Bu da uluslararası yapılan haberlerin yerel basında daha çok ‘olduğu gibi’ yayımlandığını göstermektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Küreselleşme çerçevesinde yaşanan dijitalleşme ve teknolojik gelişmelere kendini hazır hissetme ve uyum sağlama, bunları takip etme, mesleklerin değişime ve dönüşüme ihtiyaçlarının olmasından (Gür, 2021, s.277) kaynaklanmaktadır. Küreselleşme ile gazetecilik mesleğinde de çeşitli dönüşümler yaşanmış, haberlere ulaşım kolaylaşmıştır. Bu kapsamda Bingöl ilinde yerel basın olarak faaliyet gösteren gazetelerdeki haberlerin küreselleşme ile ilgili etkilerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Çalışmada haberler hem küreselleşme hem de dijitalleşme bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilecek olan en genel sonuç ise, küreselleşmenin yerel basına çok fazla etki etmediğidir. Covid-19 pandemi sürecinde Bingöl’de yayın yapan gazete-

ler genel olarak konuya önem göstermişlerdir fakat haberleri genel olarak ulusal sayılabilecek ölçekte ele almışlardır. Bunun yanında küreselleşmenin yerel basına tamamen etkisi yok denilememektedir. Tüm dünyayı ilgilendiren, diğerlerinden daha da önemli bulunan uluslararası haberler web sayfalarında yer almaktadır.

Haberlerin içeriklerine bakıldığında genellikle covid-19 pandemisinin Bingöl iline etkileri üzerinde durulmaktadır. Uluslararası ölçekte ele alınan haber sayıları ulusal ve yerel çapta yapılan haberlere oranla çok az kalmaktadır. Haberlerin içeriklerini, büyük kurum ve kuruluşların yaptığı açıklamalar, aşılı ile ilgili gelişmeler covid-19 pandemisinin dünya çapındaki seyrinin geldiği nokta gibi konular oluşturmaktadır. Ulusal basındaki herhangi bir muhabirden daha da serbest olarak çalışan yerel basın mensupları haberlerini daha rahat şekilde oluşturmaktadır. Belli perspektifleri aktarırken muhabirler kendi görüşlerini de yansıtırlar. Fakat küresel çapta yapılan bir haberde, özellikle covid-19 pandemisi ile ilgili yapılan haberlerde bu tarz bir yaklaşım özellikle yerel basında görülmemektedir. Çünkü yerel basın çalışanı da olmanız önemli olan genel bir açıklama yapılmışsa bunu topluma aktarmaktır. Bunun yerel basına, yerel kültüre, yerel ekonomiye, yerel siyasete gibi etkileri başka başka haberlerin konusunu oluşturmaktadır.

Yerel basında küreselleşmenin etkisinin az görülmesinin sebeplerinden biri de yerel kültürü ilgilendiren haberlere ağırlık verilmesinden kaynaklanmaktadır. Burada önemli olan herhangi bir yerel bölgeye değil, o yerel bölgede yaşayan bu haberlerden doğrudan etkilenen insanlara haberler yapılmasıdır. Çünkü dünyanın uzak bölgelerinde yaşanan bir olayın başka bir ülkenin küçük bir bölgesinde haber değeri taşıması da beklenmemektedir. Her ne kadar teknolojik olarak dijitalleşmeye karşı koyma gibi durumları söz konusu olmasa da yerel basın küreselleşmeden kendini koruyabilmeyi covid-19 haberleri kapsamında başarabilmiştir.

Sonuç olarak yerel basın, bölge insanının sorunlarını paylaşan, onlara değer verdiğini hissettiren, ulusal ya da uluslararası platformlarda yer almayan bireylerin yerel basında kendilerini ifade etmelerini sağlayan bir yapıdır. Bu nedenle hem ulusal hem uluslararası hem de daha çok bölgelerinde olup biten olaylara yönelik haber yapmaları gerekmektedir. Yerel basın böylelikle en önemli görevi olan haber verme işlevini yerine getirebilmektedir.

Kaynakça

- AYDOĞAN, F.,(2011)., “*Küresel ve Medya*”, İstanbul: Beta Yayınları.
- BAYRAM, F., Atabek, Ü., (2010)., “*Local Journalists’ Attitudes Towards Local Press: Dynamics of Local Press Practices in Antalya*”, International Conference in Social Sciences (ICSS), Kuşadası, Aydın.
- BENSON, R., Hallis, D.C., (2007)., “*How States, Markets and Globalization Shape the News: The French and US National Press, 1965-97*”, European Journal of Communication, <https://doi.org/10.1177/0267323107073746>
- BÜYÜKBAYKAL, I., C., (2008)., “*Küresel Medya Yapılarının Yoğunlaşması*”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (31).
- CİHANGİR, A., (2019)., “*Yerel Basının Dijital Dönüşüm Tartışmaları*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Gazetecilik Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇAKIR, H. (2007)., “*Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği*”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 22, 1.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000)., “*Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: 2544 ÖİK 560, Ankara.
- FISKE, J. (2015). “*İletişim Çalışmalarına Giriş*”. (S. İrvan çev.), Ankara: Pharmakon Yayınları.
- FRIEDMAN, T., (2000)., “*Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*” Çev. Elif Özsayar, , İstanbul: Boyner Yayınları
- GÜR, E., (2021)., “*Covid-19 Sürecinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijitalleşmeye Uyumu: Türkiye Örneği*”, Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm 2 (Ed: Doç. Dr. İnci Erdoğan Tarakçı, Doç. Dr. Bora Göktaş), İstanbul: Efe Akademi.
- İNCE, G., B., (2017)., “*Yeni Medyanın Haber Tüketim Pratiklerine Etkisi: Ampirik Bir Değerlendirme*”. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 8(30), 189-214.
- KADIOĞLU, Z.,K.,(2001)., “*Küresel Medya Sermayesinin Hareketliliği ve Türk Medyasına Etkileri*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KARA, T., (2009)., “*Küresel Ekonomik Kriz ve Medya Sektörüne Yansımaları*”, Marmara İletişim Dergisi, Sayı: 15.
- KAYA, İ., Ç., Büyükçelikkok, T. (2021)., “*Covid-19 Ve Medyada Dijitalleşme Etkisi: Ana Haber Bültenlerinde Sağlık Haberleri, Whatsapp İhbar Hattı Ve Online Röportaj Kullanımı Üzerine Bir İnceleme*”, İBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (12), 33-49.
- KILIÇ, N., (2021)., “*Yeni Medyanın Dönüştürdüğü Gazetecilik*”. (Ed.T. Erdoğan ve F. Sansar). İnsan Ve Toplum Bilimlerinde Akademik Çalışmalar, Livre de Lyon.
- KORAY, M. (2005), “*Reel Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi*”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005/4 (7), s.11-45.
- KOYUNCU, E., (2017)., “*Tv Yayıncılığı Alanındaki Dijital Tv Platformları Sosyal Paylaşım Ağlarını Neden Kullanırlar?*” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1)
- KÖSEOĞLU, N., (2019)., “*Yeni Medya İle Değişen Habercilik Ve Yerel Basına Etkisi: Kocaeli Örneği*”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Gazetecilik Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- MAHMUTOĞLU, V., (2007)., “Küreselleşmenin Yerel Televizyon Programlarına Yansıması: “Doğu Karadeniz Televizyonlarında Sağlık Programları”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Radyo TV Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- MANCI, A.R., (2006)., “Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- MIRÇIK, A.M, Yıldız, İ.,(2021)., “Yerel Basında Covid-19 Haberlerinin Ele Alınış Biçimi: Bingöl Online Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, ASOS JOURNAL, Yıl: 9, Sayı: 115
- OYMAN, N., (2016)., “Küresel ve Yerel Medyada Mülteci Olgusu”, Eğitime Bakış/Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırtma Dergisi, Sayı: 36
- PAZARBAŞI, B., (2016)., “Küresel Eğlence Endüstrisinde Yaşanan Gelişmenin Televizyon Programları ile Dizi Filmler Üzerindeki Etkileri”. TRT Akademi, Eğlence Endüstrisi Sayısı (1).
- STEMPEL, H. G.(2003) “İçerik Analizi, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi”. (M. S. Çebi çev.), Ankara: Alternatif Yayınları.
- SUGUR, N., (1995)., “Küreselleşme Üzerine Sosyolojik bir İnceleme”, Anthony Giddens; Modernity and Self Identity, Polity, Cambridge
- TAVŞANCIL, E., ASLAN, E.,(2001)., “İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri”. İstanbul: Espiyon Yayınları.
- ULUÇ, G., (2008)., “Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı”, 2.basım, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- UZUNAY, B., (2006)., “Küreselleşme ve Türk Basını”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Basın Ekonomisi Ve İşletmeciliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- UZUNAY, B., (2018)., “Küreselleşmenin Türk Televizyon İşletmelerine Etkisi Ve TRT Örneği”, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- YAMAN, H., (2017)., “Küreselleşme ve Medya İlişkisi: Yerel Yayıncılık Modelleri ve Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, TV, Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- YAVUZ, B.,(2006)., “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve Kamuoyu”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ZHANG, S,L., (2014)., “Impact of Globalization on the Local Press in China”, United Kingdom: Lexington Books.

ÇOCUK HAFTASI GAZETESİ'NE TÜRK HALK EDEBİYATI UNSURLARININ YANSIMASI (1942-1946)*

Recai BAZANCİR**

Öz

Türkiye’de yayımlanan süreli çocuk yayınları, çocukların kültürel ihtiyaçlarını karşılarken onların millî, ahlaki, sosyal ve evrensel değerlere sahip olmalarını da amaçlamıştır. Süreli yayınlar dönemin en önemli sosyalleşme vasıtalarından olması sebebiyle, çocukların eğlenmelerine, sosyalleşmelerine ve bilgiye ulaşmalarına önemli katkılar sunmuştur. Yerli ya da yabancı süreli çocuk yayınları geçmiş yıllardaki sosyo-kültürel değerlerini öğrenmek isteyen bireyler için de önem taşımaktadır. *Çocuk Haftası Gazetesi*’nin gayesi çocukların ilgisini ve sevgisini kazanmaktır. Asıl vurgulanan amaç; çağdaş, Atatürk ilkelerine bağlı, geleneksel ve millî değerlerinin bilincinde olan bir nesil yetiştirilmesidir. Halk kültürü temlerinin gazetede ağırlıklı olarak yer alması bu gayenin en açık göstergesidir. *Çocuk Haftası Gazetesi*’nde çocukların ve gençlerin geçmiş değerlerinin farkına varıp, modern Türkiye’nin inşası yolunda dünyadaki yenilik ve gelişmelerden de haberdar edilmeleri amaçlanmıştır. Çocuk Haftası’nın Atatürk ilke ve inkılaplarının gazete yoluyla çocuklara aktarılması, Büyük Maarif Kurultayı’na öz Türkçe’nin kullanımı ile alakalı öneriler sunulması gibi önemli misyonları olmuştur. Bunların yanında millî değerler ve Türk kültürünün çocuklara ve gençlere aktarılması gazetenin en önemli misyondur. Gazetede Türk halk edebiyatı öğeleri: halk hikâyesi, nazım ve nesir türünde masal, yerli masal, destan, atasözü, halk kültürü öğeleri barındıran millî çizgi roman ve karikatür, manzum, mensur bilmece, destan, fıkra, şeklindedir. Gazetede çocukları ve gençleri eğlendirmeye yönelik faaliyetler; kare bulmaca, nazım ve nesir şeklindeki bilmeceler, fıkra ve karikatür örnekleriyle sayfa boşlukları doldurularak okura aktarılmıştır. *Çocuk Haftası Gazetesi* yayımlandığı 14 yıl boyunca sayfalarında barındırdığı halk edebiyatı örnekleri ile okur için geleneğin aktarımı ve yaşatılması anlamında önemli rol üstlenmiştir. Özellikle: Boğaç Han, Tepegöz, Deli Dumrul, Keloğlan, Orhun Barkı Kahramanı Gültekin, Ali Baba ve Kırk Haramiler, Nasreddin Hoca ve Temel fıkraları gibi edebî türler, gazetenin içerik ve hacminde önemli yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Gazete, Dergi, Çizgiroman, Çocuk, Folklor.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Doç. Dr. Ahmet Özgür Güvenç danışmanlığında hazırlanan “*Tek Partili Dönemde Yayımlanan Çocuk ve Gençlik Dergilerinin Halk Edebiyatı Unsurları Açısından İncelenmesi*” isimli Doktora Tezi’nden hazırlanmıştır.

** Öğretim Görevlisi Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksek Okulu, recaibazancir@yyu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-2393-508X

(Makale Gönderim Tarihi: 11.02.2022-Makale Kabul Tarihi: 02.06.2022)

DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1072205>

Reflection of Turkish Folk Literature Elements on the Çocuk Haftası Newspaper (1942-1946)

Abstract

Children's periodicals published in Turkey, while meeting the cultural needs of children, aimed to enable children to have national, moral, social and universal values. Since periodicals were among of the most important means of socialization of the period, they made significant contributions to children's entertainment, socialization and access to information. Domestic or foreign periodicals for children are also important for individuals who aim to learn about the socio-cultural values of the past years. The aim of the Çocuk Haftası Newspaper is to wta-ke the attention and love of children. The main purpose is to raise a generation that is contemporary, committed to Atatürk's principles, and aware of its traditional and national values. The fact that the themes of folk culture are predominantly included in the newspaper is the clearest indicator of this aim. In the *Çocuk Haftası* Newspaper, it is aimed to make children and young people aware of their past values and to be informed about the innovations and developments in the world for the construction of modern Turkey. *Çocuk Haftası* had important missions, such as conveying Atatürk's principles and reforms to children through newspapers, and presenting suggestions for the Great Educational Convention on the use of pure Turkish. Besides, transferring national values and Turkish culture to children and youth is the most important mission of the newspaper. The elements of Turkish folk literature in the newspaper are folk tales, tales in verse and prose, local tales, epics, proverbs, national comics and caricatures containing elements of folk culture, verse, prose riddle, epic, anecdote. The activities of which aim was to entertain children and young people through the riddles in the form of crosswords, verse and prose which was transferred to the reader by filling in the blanks with examples of jokes and cartoons. The *Çocuk Haftası* Newspaper has played an important role in the transmission and survival of the tradition for the reader with the examples of folk literature that it has included in its pages throughout the 14 years it has been published. Particularly: literary genres such as "Boğaç Han, Tepegöz, Deli Dumrul, Keloğlan, Orhun Barkı Kahraman Gültekin, Ali Baba ve Kırk Haramiler and the, Nasreddin Hoca and Temel Reis have an important place in the content and volume of the newspaper.

Keywords

Newspaper, Magazine, Comics, Child, Folklore.

Giriş

Folklor, kendi bünyesinde bulundurduğu metodolojiler dışında, öteki sosyal bilimlerin de yöntemlerini kullanarak araştırma yapmakta, malzeme toplamakta ve toplanan malzemeyi kümeleyip tasnif etmektedir. Folklorun kendine özgü araştırma yöntemleri bulunmaktadır. Toplanan malzemeler bilimin tarafsızlığı içinde yorumlanıp ondan çeşitli çıkarımlara varılmaktadır.

Folklorcu derleyip tasnif ettiği masalı, destanı, efsaneyi ve halk hikâyesini salt bir metin olarak değerlendirip tasnif etmemektedir. Ele alınan konunun kapsamı ve niteliğine göre incelenen konu özgün bir biçimde yeniden yorumlanmaktadır. Çünkü folklor konuları hiçbir zaman toplumdaki ve insandan ayrı yaşamamaktadır. Destan, halk hikâyesi, efsane, masal ve fıkra gibi halk edebiyatı türleri insanlara söylenmektedir. Masalı, fıkrayı, halk hikâyesini bir insan anlatmakta, türküyü insan söylemekte, bilmeceyi bir insan ya da insanlar soruşmaktadır. Böylelikle bir geleneği insanlar eyleme aktarmaktadır. Bu geleneksel metinler belli sınırlar içinde değiştirilerek çeşitli varyantlaşmalara dönüşebilmektedir. Anlatıcı, dinleyici topluluğuna sanatını göstererek ve gereken yerlerde onların isteklerini, değerlerini, inanışlarını da hesaba katmak durumundadır. Böylelikle folklor metinlerinde, dinleyicinin ve okurun etkisinden söz edilebilmektedir. Sözlü ya da yazılı folklor ürünleri toplumun düşünce ve kültür yapısından ayrı düşünülemez. İdeoloji, din anlayışı, toplumun değer yargıları ve inanışları da folklor metinlerine etki etmektedir. Halk edebiyatı türlerinin biçimlenmesinde toplumun genel kültürü de etkili olmaktadır.

Türk halk kültürü geleneğini, Türkiye’de ve dünyada yaşanan sosyal/kültürel gelişmeleri çocuklara aktarmada vasıta olan süreli yayınlar, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yapılacak çalışmalar için önem taşımaktadır. Çocuk mecmua ve gazeteleri, Türk halk edebiyatı alanında yapılan araştırmalar için de edebiyatın toplumsal yönünü barındırması bakımından değerli edebi malzemeler olarak görülmektedir. Araştırmada 1942-1946 yılları arasında yayımlanan *Çocuk Haftası Gazetesi* çocuklara ve gençlere Türk halk geleneği unsurlarının aktarım vasıtası olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışma, çocuk mecmua ve gazeteleri vasıtasıyla dönemin çocuk algısını ve halk edebiyatı geleneğinin getirdiği edebi malzemeleri gözler önüne sermektedir.

Not: Yapılan çalışma Atatürk Üniversitesi’nde 2020 yılında tamamlanan *Tek Partili Dönemde Yayımlanan Çocuk ve Gençlik Dergilerinin Halk Edebiyatı Unsurları Açısından İncelenmesi* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Çocuk Haftası Gazetesi

Çocuk Haftası Gazetesi’nin yayın hayatına başlangıç tarihi ikiye ayrılmaktadır. Karşılaşılan birçok kaynakta gazetenin başlangıç tarihi 3 Son kanun (Ocak) 1943 olarak belirtilse de gazete 30 İlk Teşrin (Ekim) 1942’de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin yayımlanan bu tek sayısına Tahsin Demiray editörlüğünde başlanmış, gazete tek sayı ve 8 sayfa yayımlanmıştır. Yapılan incelemeye bu deneme sayısı da dahil edilmiştir. Gazete 14 Ekim 1964’te ya-

yın hayatını noktalamıştır. Gazete, yayın hayatına başlarken tanıtımını yapmak ve misyonunu yaymak amacıyla; 10 kuruşa verdiği 3 Son kanun (Ocak) 1943 tarihli 4. sayıda “Çocuklar” başlığıyla görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

“Çocuklar bizim candan arkadaşlarımız; ilk alfabenin doğuşunu, papirüsü, parşömeni, mum levhacılarını hatırlayın... Gördüğünü, bildiğini, düşündüğünü kendisinden sonrakilere anlatmak isteği ile yanan insanları, iki büklüm yazı yazmaktan kamburu çıkan yazıcıların emeğini bir aklınıza getirin... Dut yaprağını, paçavrayı odunu kâğıt yapan, yazıyı kalıplarla basıp çoğaltan insanların zahmetini tartın... Kısacası; resmî ve yazıyı şu hale getiren insanların gayretini bir düşünün! Umarım elinizdeki gazetenin ne demek olduğunu şimdi daha iyi anladınız! Bu insanlar binlerce yıldır ne diye didinip durdular? Hep kendilerinden sonrakiler için faydalı bir iş yapmak düşüncesiyle değil mi? İşte bu gazeteyi çıkaranların yüreği de aynı istekle doludur...” (Çocuk Haftası, 1943: 3).

Gazete misyonu ve yayın politikasının da içinde yer aldığı açıklamalardan öğrenilmektedir ki, *Çocuk Haftası Gazetesi* Türk çocuklarının eğitilmesine ve çağdaş değerlerin onlara aşılmasına aracılık etmiştir. Atatürk inkılaplarının ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerinin çocuklara vurgulandığı gazete olan *Çocuk Haftası*, bu misyonunu son sayıya kadar dergicilik konusunda duayen olan Tahsin Demiray öncülüğünde sürdürmüştür.

Gazete ülkede uygulanan yeniliklerin öncülerinden olmuş, modern ve çağdaş Türk gençliğinin yetişmesine katkı sunmuştur. Ay adlarının değişmesi gerektiğiyle ilgili öneriyi Maarif Kurultayı (Millî Eğitim Kurultayı)'na *Çocuk Haftası* sunmuş, gazete ülkedeki bu yeniliği haber sayfasında okurla paylaşmıştır:

“Yakında Ankara’da Büyük Maarif Kurultayı toplanacak. Bu kurultayın ele alacağı konulardan birisi de dil işidir. Ebedî Şef Atatürk’ün önderliği ile başlayan dil çalışmalarımız gittikçe artan bir kuvvetle yürümektedir. Kısa zaman içinde dilimizde birçok temizlikler yapıldı. Yabancı dillerden alınmış sözlerin birçoğunu öz Türkçeleriyle değiştirdik. Yalnız, daha değiştirilmeyen, fakat değiştirilmesi çok gerekmiş olan bazı sözler var. Bunların en başında da (ay adları) gelir. Kullandığımız ay adlarının bazıları birçok dillerde az değişikliklerle kullanılan aynı adlardır: Mart, Mayıs, Ağustos gibi...”

Bazıları ise hem dilimize, kulağımıza hoş gelmiyor, hem de yıl başının Mart sayıldığı günlerden kalma oldukları için yeni yıl başlangıcına uymuyor. Ayları

sayarken (İkincikânun), yahut (Sonkânun) diye başlıyoruz. İlk söylenen ayın (İkinci) yahut (Son) diye başlayışı çok çirkin! (İkinciteşrin) yahut (Sontesrin) sözleri de hem uzun hem güzel değil!

Biz bu düzensizliği gidermek için bundan böyle ay adlarını aşağıda yazdığımız gibi kullanacağız:

1 - İlkay	4 -Nisan	7- Temmuz	10- Teşrin
2 - Şubat	5 -Mayıs	8- Ağustos	11- Kasım
3 - Mart	6 -Haziran	9- Eylül	12- Sonay

Sonkânun (İlkay), İlkânun (Sonay) sözleriyle değiştirilmiştir. İlkteşrin yerine sadece (Teşrin) diyor, ikinciteşrin yerine de bu ayın sekizinde başlayan (Kasım)'ın adını alıyoruz. Çocuk Haftası, bu yeni ay adlarını Büyük Maarif Kurultayına saygı ile sunar ve Kurultaya onaylanıp yayılmasını bekler." (Çocuk Haftası, 1943: 3).

Gazetede vurgulanan amaç; çağdaş, Atatürk ilkelerine bağlı, geleneksel ve millî değerlerinin bilincinde olan bir nesil yetiştirilmesidir. Halk kültürü konularının sıklıkla işlenmesi bu gayenin en açık göstergesidir. Çocuklara sunulan hediyeler okurla gazete arasında bağ kurmada ana etken değildir, zaten gazetenin bilmece sayfası kısıtlıdır ve geleneksel halk kültürü formunda değildir.

Çocuk Haftası Gazetesi'nin yazar kadrosu eğitim, sanat ve edebiyat alanlarından çok önemli isimlerden oluşmaktadır. Çocuk Haftası Gazetesi'nin başyazarı ve sahibi Tahsin Demiray, öğretmenlik mesleğinden gelmiş bir eğitimcidir. 1903 yılında İstanbul'da doğan Tahsin Demiray, 1925 yılında Türkiye Yayınevi'ni kurmuş, bu yayınevinin bünyesinden haftalık periyotta çıkardığı pek çok çocuk ve çizgi roman dergisinde gerek Türk gerekse yabancı sayısız çizgi roman başlığını ülke kültür tarihine kazandırmıştır. İlk versiyonu 1942 yılı sonunda başlayan Çocuk Haftası, 1958'de ikinci kez yayına girmiştir. Demiray, bu dergiler dışında 1949-1959 yılları arasında Hafta, 1937-1951 arası Ev-İş, 1936-1938 arası Ateş, 1938-1939 arası Cumhuriyet Çocuğu, 1952-1953 arası Haftalık Albüm, 1960'da Büyük Ateş, 1965'de Altın Işık gibi yayınları da sahibi olduğu Türkiye Yayınevi logosuyla okura sunmuştur. (Demiray, 2009).

Gazete 14 yıl boyunca sürdürdüğü yayın hayatında Türk kültürüne sayısız ölümsüz eser armağan etmiş, geleneğin genç kuşaklara aktarımında önemli roller üstlenmiştir. İncelenen çocuk mecmuaları arasında Çocuk Haftası gerek yazar kadrosu gerekse gazetenin profesyonelce, istikrarlı şekilde idare

edilmesi anlamında, dönemine damga vurmuş en önemli yayınlardandır. *Çocuk Haftası Gazetesi* 2 Son kanun (Ocak) 1943 tarihi ile 14 Ekim 1964'te 28 sayfa yayımlanarak yayın hayatını noktalamıştır.

1.1. *Çocuk Haftası Gazetesi'nin İçeriği*

Çocuk Haftası Gazetesi'nde ansiklopedik kültür sayfaları, nazım ve nesir türünde masal örnekleri, fıkralar, halk hikâyeleri, dünya klasiklerinden çeviri çocuk hikâyeleri, serüven hikâyeleri, gülmece ağırlıklı hikâyeler, çocuk yaşamına ilişkin hikâyeler, hayvanların yaşamına ilişkin hikâyeler, duygusallığı işleyen hikâyeler, tarihsel olayları işleyen hikâyeler, manzum ve nesir hikâyeler, biyografiler, atasözleri, bilmece- bulmacalar, roman tefrikaları, şiirler, serüvenler, çizgi romanlar, karikatürler, destanlar ve bunların yanında; *"İnanılmaz Şeyler, Bilir misiniz?, Milletler Müzesi, Tarihte Bu Hafta, 10 soru 10 cevap, Dünyanın En Meşhur Kitapları, Garip Şeyler, Hayvanlar Alemi, Bilgi Köşesi, Hayat ve Tabiat"* adlı içerik başlıkları yer almıştır. Gazete, zengin içeriğiyle Cumhuriyet değerlerini çocuklara ve gençlere öğretmeyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını okura aktarıp onları topluma faydalı bireyler olarak yetiştirme misyonu taşımıştır. *Çocuk Haftası'nda: Boğaç Han, Tepegöz, Deli Dumrul, Keloğlan, Nasreddin Hoca ve Orhun Barkı Kahramanı Gültekin (Kültigin)* gibi Türk halk edebiyatını için büyük önem arz eden konu içerikleri gazete sahibi Tahsin Demiray ve teknik sekreter Rakım Çalapala tarafından önemle vurgulanmıştır. Bu halk edebiyatı mahsulleri çocukların millî ve manevi değerleri kazanmasında belirleyici unsurlardandır.

Cantek, (2002: 72) *Çocuk Haftası* çizerleriyle ilgili aşağıdaki görüşleri belirtmiştir: *"1943 yılında Çocuk Haftası yayına başladı. Rakım Çalapala (1909-1997) yönetiminde çıkan dergi yerli çizerlere ağırlık veriyordu. Sururi (1920-2000) kapakları çiziyor, Ekrem Dülek, Tekdal, Ayhan Erer, Sururi ve Şahap Ayhan içeride çizgi romanlar yapıyorlardı. Değişen dergicilik anlayışı içinde daha önce kopyacılık yapan genç bir kuşak çizgi romancılığa başlamıştı. Bu anlayışın yarattığı yıldız Mehmet Tekdal'dır."*

Yukarıda ismi anılan yazar/çizerler *Doğan Kardeş* ve *Çocuk Sesi* dergilerinde yayımlar yapmışlardır. Kemalettin Tuğcu, Oğuz Özdeş, Feridun Fazıl ve A. Ziya Kozanoğlu gibi isimler revizyona giden ve çizgi roman ağırlıklı bir tür haline gelen *Çocuk Haftası'ndan* ayrılıp *Doğan Kardeş* ve *Çocuk Sesi* dergilerinde yazmaya çizmeye başlamışlardır. Ama yazdıkları metin ağırlıklı içerikler hiçbir zaman çizgi romanlar kadar ilgi görmemiştir.

Cantek (2004: 76), yukarıda belirtilen dergilerde yayımlanan çizgi romanların tümüne bakıldığında, birkaç istisna dışında hepsinin serüven kurgusunda milliyetçi öyküler olduğunu ifade etmiş, bu özellikler, çizgi romana giderek popülerleşen bir yol açılmasını sağlamıştır. Sonraki yıllarda aynı yolu kullanan, daha nitelikli çalışmalar çizgi romanı geniş kitlelere sevdirmeyi başarmıştır.

Çocuk Haftası Gazetesi'nin yayın politikası; Türk halk kültürü geleneğinin bilincinde olan, geçmişini bilen, geleceğin modern dünyasına ayak uydurabilecek nitelikte ve donanımda bir nesil yetiştirmektir. Gazete, Atatürk ilkelere bağlı, Cumhuriyet reformlarını benimsemiş bir çizgiye sahiptir. *Çocuk Haftası* aktardığı içerik ve mesajlarda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine yükselmesi yolunda Türk çocuklarının üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getirmelerinin gerekliliğine inanmıştır. Gazete bu misyonu okura iletmeyi vazife olarak görmüştür.

Kür, (1993: 1) Türkiye'de yayımlanmış ve yayımlanmakta olan çocuk dergilerini ardı ardına okuyan kişilerin, son 119 yıl süresince toplumun "çocuk" a bakış açısının, "çocuk" u ele alış biçiminin geçirdiği evreleri inceleyip, vardığı yeri görme fırsatını bulduklarını belirtip, çocuğun aileden, eğitim sisteminden, düzeninden, devlet politikasından, kısacası içinde yaşadığı toplum koşullarından soyutlanamayacağını; çocuk dergilerinde çocuk'un yanı sıra zamanının tüm yaşamı-belki bir ölçüde-ama gene de öbür yayın organlarında olduğundan daha samimi gerçekçi biçimde sergilendiği fikrini savunmuştur.

Çocuk içinde yaşadığı sosyal ve kültürel şartlardan soyutlayamayacağı için, çocukların ve gençlerin eline ulaşan yayın, etkinlik ve kültürel faaliyetler onun kişisel ve zihinsel gelişimine direkt olarak katkı sunmaktadır. Bu minvalde, söz konusu yayınların niteliği önem arz etmektedir. *Çocuk Haftası*'nda yer alan Türk halk kültürü unsurları: Destan, masal, halk hikâyesi, fıkra, atasözü, bilmece vb. halk edebiyatı türleri çocukların ve gençlerin millî bilinç ve geleneksel değerlerden haberdar şekilde yetişmelerine vesile olmuştur. Müstakil sayfalarda *Gülelim, Gülelim Eğlenelim, Şakalar* gibi başlıklarla okura eğlenceli vakit sunulduğu görülmektedir. Bunların yanında *İyi Bir Arkadaş mısınız, Çalışkan Bir Öğrenci misiniz?* gibi okurun kendini değerlendirmesine yönelik bölümler de gazetede yer almıştır. Gazetenin öğreticilik yönü ağır basmaktadır. Gençleri ve çocukları eğlendirme amacı birçok bölümde yer almıştır. Çocukları ve gençleri eğitmek, eğitirken eğlenmelerini sağlamak, editörlerin önem verdiği hususlardandır.

Çocuk Haftası'nda yer alan biyografilerde; bilim, sanat, edebiyat vb. alanlarda dünyaca ünlü kişiler, meşhur ressamalar ve Atatürk konu alınmıştır.

Gazetenin 1. sayısından son sayısına kadar ortak içerik/tür başlıkları: *"İnanılmaz Şeyler (bilgi köşesi), Fırtınalı Bir Gece (roman), Masallardaki Kuş (resimli belgesel), Tuzak (hikâye), Kaba Sakal Amca'nın Meraklı Bulmacaları (bulmaca), Bilir misiniz? (bilgi köşesi), Büyük Avcılar (resimli belgesel), Yaman İzci (serüven), Pirelerin Zaptettiği Kita (bilgi köşesi), Cingöz Elebaşı (resimli serüven), Zavallı Büyükbaba (roman), Karikatür-Şaka (bilmece), Deniz Kurtları (çizgi roman)"* gibidir. 5. cilt 131. sayıda ise; *"Bethofen (biyografi), Nasreddin Hoca (çizgi roman), Biraz da Gülelim (fıkra), Bilmeceler (bilmece), Gizli Odanın Çocukları (roman), Uzun Kılıçlı Kahraman (hikâye), Bilmece (bilmece-bulmaca), Altın Saçlı Güzel Kız (masal), Topaç (resimli çocuk serüveni), Dünyayı Geziyoruz (çizgi roman)* şeklindedir.

Gazetede *bilmece-bulmaca* köşelerine yer verilerek çocukları bilmece-bulmaya çözmeye, anketlere katılmaya teşvikleri amaçlanmıştır. Bu etkinlik köşelerinde okurun çözdüğü bulmaca-bilmecelerin gazeteye kuponla gönderimi sağlanmıştır. Müsabakayı kazanan okura gazetede açıklanan dört rakamlı numaralar karşılığında hediyeler verilmiştir.

Çocuk Haftası Gazetesi'nin başlıca yazar ve çizerlerine değinilecek olursa, gazetede gerçek isimlerini kullanan yazarların yanında lakap kullanan ve ismini belirtmeyen yazarlar da yer almaktadır. Gazetenin başlıca yazarları: *"Tahsin Demiray, Rakım Çalapala, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Mehmet Tekdal, Sururi, Kemalettin Tuğcu, Kemal Birkan, Şevket Bilgesel, Rezan Özkonuk, Tunara, Nezahat KocaTürk, Ayşe Yamaç, Emin Cenkmn, A. Nazım Tamaç, E.B. Şapolyo, Oya Ece, Nimet Çalapala, Edip Köknel, Zahir Güvendi, Fazıl M. Ülküer, Kazım Nami Duru, Semiramis Kök, Mehmet Özmay, M. Oktay, Baha Kayserilioğlu, Hamit Gündoğdu, Ekrem Düle, Ekrem Bismil, Reşat Ekrem Koçu, Orhan Tolon, M. Hülagü, M. Attila Aykut, Vahdet Gültekin, Sezai Solelli, M. Cahit Gündoğdu, Ahmet N. Tamaç, Şerife, Emin Cenkmn ve Zahir Güvemli"*dir. *Çocuk Haftası* zengin yazar ve çizer kadrosuna sahiptir. Öğretmen ağırlıklı yazar - çevirmenler, ressamalar ve karikatüristler dergiye önemli katkılar sunmuştur.

1.2. *Çocuk Haftası Gazetesi*'ne Göre Çocuk

Çocuk Haftası Gazetesi'nin içeriği, gazetenin sunduğu yayın politikası hakkında okuru bilgilendirmektedir. *Çocuk Haftası*'nın hedef kitlesi genel olarak çocuklar ve gençlerdir. Fakat gazetede herhangi okul sınıfı ya da yaş grubu

belirtilmemiştir. Gazetenin 1. sayı, 3. sayfasında: “Gördüğünü, bildiğini, düşündüğünü kendisinden sonrakilere anlatmak isteği ile yanan insanları, iki büküm yazı yazmaktan kamburu çıkan yazarların emeğini bir aklınıza getirin...” gibi sözlerle derginin çok büyük zahmetlerle çıktığı anlatılmakta ve değerinin bilinmesi istenmektedir.

Çocuk Haftası'nın hitap ettiği kitle: “*Çocuk Haftası* daha yetişkin olan sizlere hitap eder” (*Çocuk Haftası*,1950:3) şeklinde ifade edilmiş, gazetenin okur kitlesi net şekilde belirtilmiştir. Bu açıklamanın sebebi; *Çocuk Haftası Gazetesi*'nin içeriğindeki çizgi roman ve karikatürlerin gençlere hitap edeceğinin vurgulanmasıdır.

Çocuk dergilerinin hitap ve etki alanı ile ilgili İsmet Kür: Derginin, etki alanı geniş ve önemli bir yayın organı olduğunu, çocuk dergilerinin, sadece çocuk yazını okutanlar ya da yazın veya basın tarihçileri için değil; yerli, yabancı, Türk kültürel ve sosyal yaşamını inceleyecekler, hatta geçmişini öğrenmek isteyen sade vatandaş için de önem taşıdığını (Kür, 1993:1) ifade etmektedir.

Çocuk Haftası Gazetesi'nde sunulan edebi tür ve diğer konu başlıklarında, Cumhuriyet değerleri, Türk halk kültürünün önemi gibi kavramların çocuklar ve gençlere aktarılmasının önemi vurgulanmıştır. Çeviri edebi türlerin, çizgi romanların, karikatürlerin, dünya çocuk edebiyatı örneklerinin dışında; çocukların ilim ve fen haberlerinden mahrum olmamaları için çeşitli bilgilendirici ve eğitici sayfalar da gazetede yer bulmuştur. Tahsin Demiray ve Rakım Çalalpa gazetenin en aktif yazarları olup, edebi türler dışında, özel gün, anma ve bayramlara dair yazılarıyla okura önemli değerler sunmuşlardır.

Çocuk Haftası Gazetesi'nin 30 İlk Teşrin (Ekim) 1942'den, araştırma sınırlılığındaki 21 Temmuz 1946 tarihine kadar çıkan, 8 cilt, 187 sayısı incelenmiş, araştırma kapsamında olan halk edebiyatı unsurları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Not: Aşağıda sunulan tabloda tekrar eden konu başlıkları hacimli olduğu için alınmamış, her başlık bir örnekle sunulmuştur. İçeriğin detaylı metnine doktora tezinden ulaşılabilir.

Tablo 1. *Çocuk Haftası Gazetesi'*ndeki Metinlerin Halk Edebiyatı Unsurları¹

Sıra	Cilt	Yıl	Sayfa	Sayı	Metin Adı	Türü	Yazarı
1	1	1942	2	1	Halinden Memnun Olmayanlar	Masal*	-
2	1	1942	6	1	Aynur Kardeşin Çiçekleri	Masal	-
3	1	1943	10	5	Aslan Kocan	Masal*	Kemal Birkan
4	1	1943	11	7	Atalar sözü	Atasözü	-
5	1	1943	14	7	Karikatür-Şaka	Fıkra	-
7	1	1943	10	8	Karıncların Zaferi	Masal*	Şevket Bilgisel
8	1	1943	10	10	Küçük Sanatkar Örümcek	Masal*	Rezan Özkonuk
9	1	1943	14	13	Zor Soru	Masal	Rezan Özkonuk
10	1	1943	10	16	Kargaların Cezası	Masal	Şevket Bilgisel
11	1	1943	10	21	Öldüren Bal	Masal	Şevket Bilgisel
12	2	1943	10	36	Örümceğin Ziyafeti	Masal*	Tunara
13	2	1943	5	43	Biraz da Gülelim	Fıkra	-
14	2	1943	16	44	Boğaç Han (Çizgi Roman)	Hikâye	Çizen: Ekrem Dülek
15	2	1943	5	47	Baykuşla Karga	Masal	Tunara
16	2	1943	11	51	Gümüş Kapının Arkasında Ne Var	Masal	-
17	2	1943	7	52	Ali Baba ve Kırk Haramiler (Çizgi roman)	Masal	-
18	3	1943	10	54	Kar Ece	Masal	Andersen'den
19	3	1944	4	60	Cici Elbise	Masal	Çev. V. Gültekin
20	3	1944	9	63	Keloğlan (Karikatür)	Manzum Masal	-
21	3	1944	12	65	Bambi	Masal	Çev. Ayşe Yamaç
22	3	1944	10	67	Gülelim	Fıkra	-
23	3	1944	10	70	İğneli Lokma	Masal*	Şevket Bilgisel
24	4	1944	9	79	Nasreddin Hoca (Karikatür)	Fıkra	Rakım Çalalpa
25	4	1944	12	80	Altın Yumurtlayan Tavuk	Masal	Nezahat KocaTürk
26	4	1944	14	82	Tahtacı Köyünden Tahtalı Köye	Masal	A. Nazım Tamaç
27	4	1944	14	83	Sihirli Kaval	Masal	Emin Cenkmn
28	4	1944	6	85	Tilki ile Mandanın Kardeşliği	Masal	E.B. Şapolyo

1 Listede (*) ile belirtilen masallar, hikâye başlığı altında okura sunulmuştur. Belirtilen çalışmalar masal motifleri taşımaktadır.

Not: *Minik Hikâyeler (*)* adlı fıkra serisinde içerik başlığı hikâye şeklinde okurlara aktarılmıştır; fakat içerik ve tür olarak yukarıda belirtilen çalışma içerisinde hikâye unsurları değil, fıkra unsurları taşımaktadır.

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

29	4	1944	11	91	Karıncalar Kralı	Masal	-
30	4	1944	4	92	Bir Kelimecik	Masal	Oya Ece
31	4	1944	6	93	Ağaç Kurdu Yazlıkta	Masal	Nimet Çalapala
32	4	1944	7	93	Gezgin Çalgıcılar	Masal	Rezan Ökonuk
33	4	1944	11	94	Değirmencinin Kızı	Masal	Rezan Özkonak
34	4	1944	6	95	Altın Kuş	Masal	Rezan Özkonak
35	4	1944	6	97	Keçi Kız	Masal	Rezan Özkonak
36	4	1944	14	98	Kaz Çobanı	Masal	Rezan Özkonak
37	4	1944	14	102	Sözünü Tutmayan Kral	Masal	Edip Köknel
38	4	1944	3	103	Oğuz Destanı	Destan	Zahir Güvendi
39	4	1944	14	103	Konuşan Kaya	Masal	Edip Köknel
40	4	1944	2	104	Leyla ile Mecnun	Hikâye	Zahir Güvendi
41	5	1945	6	105	Ördek ile Tilki	Masal	Fazıl M. Ülküer
42	5	1945	7	114	Tilki Kardeş	Masal	Edip Köknel
43	5	1945	2	117	Dede Korkut Masalları	Masal	Zahir Güvemli
44	5	1945	3	119	Altın Yumurtlayan Tavuk	Masal	M. Fazıl Ülküer
45	5	1945	5	122	Bir Mandanın Masalı	Masal	Kazım Nami Duru
46	5	1945	3	124	Kuş Masalları	Masal	M. Fazıl Ülküer
47	5	1945	14	126	Bir Deve Hikâyesi	Masal*	Semiramis Kök
48	5	1945	10	128	Bilmeceler	Bilmece	Mehmet Özmay
49	5	1945	14	128	Altın Saçlı Güzel Kız	Masal	Baha Kayserilioğlu
50	5	1945	6	128	Su Perisi	Masal	Hamit Gündoğdu
51	6	1945	8	151	Gültekin (Çizgi roman)	Hikâye	Abdullah Ziya Kozanoğlu
52	6	1945	3	153	Kurbağa ile Öküz	Manzum Masal	Andersen'den Çev: Rakım Çalapala
53	6	1945	6	153	Pastadan Ev	Masal	Çev. M. Oktay
54	6	1945	7	153	Tepegöz (Çizgi roman)	Hikâye	Çizen: Mehmet Tekdal
55	6	1945	6	154	Üç Aday	Masal	Çev. M. Oktay
56	6	1945	3	156	Ağustos Böceği ile Karınca	Manzum Masal	La Fontaine'den Çev: Rakım Çalapala
57	6	1945	3	157	Kurtla Leylek	Masal	Çev. Rakım Çalapala
58	7	1946	3	158	Tilki ile Üzümler	Manzum Masal	La Fontaine'den Çev: Rakım Çalapala
59	7	1946	3	159	Horozla İnci	Masal	La Fontaine'den Çev: Rakım Çalapala
60	7	1946	5	162	Kurbağa Aysel'in Hikâyesi	Masal*	Semiramis Kök
61	7	1946	6	162	İyilik Perisi	Masal	Hamit Gündoğdu
62	7	1946	6	164	Sihirli Yüzük	Masal	Ekrem B.
63	7	1946	5	169	Konuşan Ayı	Masal	Semiramis Kök
64	7	1946	6	170	Kurbağa Adam	Masal	Semiramis Kök
65	7	1946	7	176	Deli Dumrul (Çizgi roman)	Hikâye	Çizen: Mehmet Tekdal

2. Çocuk Haftası Gazetesi'ndeki Halk Edebiyatı Ögeleri

Halk edebiyatı türleri gelenekten geleceğe, kültürel aktarım sürecinde köprü vazifesi görmesinden dolayı, içinde Türk toplumunun maddi ve manevi değerlerini somut olarak yansıtan edebi ürünler barındırmaktadır. Bu aktarım sürecinde kişinin kültürel değerlerinin farkına varması önem arz etmektedir. Bir milletin geleneği, yaşam şekli ve inanç yapısı, etkilendiği kültürel normlarla etkileşim halindedir. Halk kültürünün öğrenilmesi; bireyin doğumuyla başlayan, aile, okul, arkadaş çevresi ve kitle iletişim araçları gibi aktarım vasıtalarıyla sağlanmaktadır. Bu halk edebiyatı örnekleri çocuklara ve gençlere toplumun mevcut değerlerini gösteren, çevresiyle uyumunu sağlayan vasıtalarlardır. Bireyler içinde yaşadığı toplumun etno-folklorik değerlerini, çevresiyle etkileşim içinde bulunduğu süreçte kazanabilmektedir.

Gazetenin Atatürk ilke ve inkılaplarının okura aktarılması, Büyük Maarif Kurultayı'na öz Türkçe'nin kullanımı ile alakalı öneriler sunulması gibi önemli misyonları olmuştur. Bunların yanında millî değerler ve Türk kültürünün çocuklara ve gençlere aktarılması gazetenin en önemli misyondur.

Türk halk kültürünün en önemli içeriklerinden destandan romana geçiş ürünleri olan Dede Korkut metinlerinden *Boğaç Han*, *Tepegöz* ve *Deli Dumrul* (çizgi roman); *Keloğlan* (karikatür), *Ali Baba ve Kırk Haramiler* (çizgi roman)'in masalları, *Nasreddin Hoca'nın manzum fıkraları* (karikatür) ve *Orhun Barkı Kahramanı Gültekin* (çizgi roman) gibi edebi türlerin gazetede çizgi roman ve karikatür formatında okura aktarılması Türk halk kültürü öğelerinin değişim/dönüşümünü göstermesi anlamında önem arz etmektedir.

Çizgi roman, karikatür ve resimli serüvenler halk kültürü öğeleriyle yeni bir form oluşturmuştur. Amerikan çizgi roman karakterlerine karşılık, Türk destan ve hikâye karakterlerinin uzun soluklu maceraları okurla buluşmuştur.

Çocuk Haftası Gazetesi'nde incelenen toplam 3 halk hikâyesi serisi (çizgi roman), 1 halk hikâyesi (metin), 78 masal, 1 bilmece, 12 fıkra, 47 Nasreddin Hoca fıkrası (çizgi roman), 2 atasözü, 2 destan, işlenen Türk halk edebiyatı metinleridir. Aşağıda her türden bir ya da iki örnek sunulmuştur.

2.1. Atasözü

Çocuk Haftası Gazetesi'nin incelenen bütün sayılarında toplam 2 atasözü sayfası tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler aşağıda sunulmuştur. Örnekler gazetenin 7 ve 8. sayılarında "Atalar sözü" başlığıyla yayımlanmıştır ve yazarları belli değildir.

2.1.1. Örnek 1)

“Malını yemesini bilmeyen zengin her gün züğürttür.

Misafir on kismetle gelir. Birini yer, dokuzunu bırakır.

Maymunu fırına atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış.

Misafirin şaşkını ev sahibini ağırlar.” (Çocuk Haftası Gazetesi, 1943: 11).

2.1.2. Örnek 2)

“Hareket olmadıkça bereket olmaz.

Harmanda diren yiyen sığa, yılına kadar acısını unutmaz.

Kediye tulum peyniri bırakılmaz.

Gül yanında kabak anılmaz.

Kurt kartaldan korkmaz.

Yokluk taştan katıdır.

Yemeğin iyisi hazırdır.” (Çocuk Haftası Gazetesi,1943:5).

Atasözlerinin hepsinde duru, açıkça belirtilmiş bir yargı vardır. Atasözleri geçmişte yaşanmış hayat tecrübelerinin, toplumda iz bırakmış önemli olayların yaşanılan dönem içerisindeki yargılarıdır. Bu kısa ve özlü sözler içerisinde barındırdığı değer yargıları ve kesinlik bildiren cümlelerle, sade, kısa ve sanatlı şekilde kullanılarak, Türk diline mana ve değer katmaktadır. İşlevsel bir edebi tür olan atasözleri içeriğinde barındırdığı değerler ve niteliklerle; çocukların topluma uyum sağlamasını ve toplumda kabul gören değer yargılarını algılamalarını sağlamaktadır. *Çocuk Haftası Gazetesi* içeriğinde bulunan atasözü örnekleri Türk toplumunun yaşam şeklini, sosyo-kültürel değerlerini, hayata bakış açısını ve kültürel normlarını okura tanıtarak; onların yaşadıkları toplumla uyum içinde olmalarına katkı sunmaktadır. Dergide atasözü örnekleriyle okura çeşitli konularda öğütler verilmektedir. Tıpkı diğer edebi tür örneklerinde olduğu gibi. Atasözlerinde toplumun kuralları ve değer yargıları hakkında örnekler sunulurken yetiştirilmek istenen insan profili hakkında da ipuçları verilmektedir. Süreli yayınlar vasıtasıyla sade ve etkili bir dille sunulan atasözü örnekleriyle; çocuklara rehber olunması ve onların olaylardan ders çıkarmaları amaçlanmaktadır.

2.2. Bilmece

Araştırma kapsamında incelenen *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde geleneksel formda yayımlanan toplam 1 bilmece örneği tespit edilmiştir.

Aşağıda tek örneği sunulan bilmece örneği derginin 128. sayısında “Bilmeceler” başlığında yayımlanmıştır ve yazarı Mehmet Özmay’dır.

2.2.1. Örnek 1:

Soru: “*Altı ateş, üstü taş,
İçerisinde bin bir baş.*” **Cevap:** *Hamam*

Soru: “*Başında doğar,
Ortasında büyür*

Sonunda ölür.” **Cevap:** *Ay*

Soru: “*Babası tembel, annesi çalışkan
60 tane çocukları var.*” **Cevap:** *Saat, akrep, yelkovan*

Soru: “*Sarıdır ayva gibi,
Suludur elma gibi.*” **Cevap:** *Portakal, limon*

Soru: “*Uzun oluk,
Ucu delik.*” **Cevap:** *Baca.*

Soru: “*Yeraltında yayı yapar.*” **Cevap:** *Karınca* (Özmay,1945:10).

Türk halk kültüründe önemli yeri olan “bilmece” geleneksel bir soru şeklindedir. Bu soru şeklinin cevabı bilmecenin içinde gizlidir. Geleneksel olabilmesi için bu soru şeklinin zaman ve mekân içinde insanlarca bilmece olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Türk bilmecelerinin pek azı soru cümlesi niteliğindedir. Bu örnekler yazılınca veya söylenince soru oldukları anlaşılmamaktadır. Bir bilmecenin soru olduğunu hem gelenek söylemekte, hem de bilmeceyi soran bu soruya bir cevap beklediğini açıklamaktadır. *Çocuk Haftası Gazetesi*’de sunulan bilmece örnekleri yukarıdaki örnekler hariç çengel bulmaca ya da sayı bulmacaları şeklindedir. Belirtilen bulmaca örneklerinde Türk halk edebiyatının bilmece şekline dayalı içerik özellikleri bulunmamaktadır.

Yukarıda sunulan bilmece örneklerinde okura sorular sorulurken, düşünürme fonksiyonu da zekanın işlenmesi anlamında, çocuklara önemli katkılar sunmaktadır. Süreli çocuk yayınları içeriğinde çocuğun, gelecekte toplumu ve içinde bulunduğu değerler silsilesini algılaması öncelikli amaçları arasında bulunmaktadır. Toplumsal değerlerin estetik bir zeminde okura aktarılması bilmece metinlerinin işlevselliğini artırmaktadır. Bu minval üzere, çocukların geleneksel değer yargılarını ve an’aneleri öğrenmeleri dönemin en etkili iletişim araçları olan süreli yayınlar tarafından sağlanmaktadır. *Ço-*

cuk Haftası içeriğinde sunduğu edebi tür ve çeşitli içerikler ile 1942-1946 yılları arasında yetiştirilmesi gereken modern Türk çocuğuna kültürel anlamda önemli katkılar sunmuştur.

2.3. Masal

Çalışma kapsamında *Çocuk Haftası Gazetesi*'nin 8 cilt içindeki 187 sayısı dikkatlice incelenmiş, gazetede toplam 78 masalın yayımlandığı tespit edilmiştir. Araştırmaya örnek oluşturması bakımından, 2 masal örneği (1 örnek çizgiroman/masal) incelenmiş ve aşağıda sunulmuştur.

2.3.1. Dede Korkut Masalları*

Halk arasında meydana gelerek “Dede Korkut” adında çok bilgili birinin her güçlüğü çözdüğü Türk masallarından on iki tanesi ilk önce 19. yüzyılda yazıya alınmıştır. Bu güzel masallar o zamanın şimdikinden epey farklı Türkçesiyle yazılı olduğundan herkesçe ve kolaylıkla anlaşılmamaktadır. Doğru okunmuş bir baskısı 1938’de Orhan Şaik Gökyay tarafından yapılmıştır. Dede Korkut masallarının bazıları hâlâ az çok Anadolu’nun başka başka yerlerinde pek az değişikliklerle söylenmektedir. Dede Korkut metinleri geçen yüzyıl içinde bazı Avrupalı bilginleri de ilgilendirmiş, içlerinden birkaçı başka dile çevrilmiş, böylelikle dünyaca ün kazanmıştır. Deli Dumrul masalının özeti şöyledir:

Oğuz boylarında Duha Kocaoğlu Deli Dumrul derler bir er vardı. Bir kuru çayın üzerine bir köprü kurmuştu. Geçenden otuz, geçmeyenden döve döve kırk akçe (kuruş) alırdı. Niyeti kavga çıkarıp kendinden yiğit kimse olmadığını ortaya koymaktı. Bir gün çay kenarına konan bir obada bir yiğit öldü. Yakınları ağlaştılar. Deli Dumrul bunu duydu. Kim öldürdü? diye sordu. Azrail dediler. Azraile meydan okuyarak, gelsin de göreyim! dedi. Tanrı bunu duyunca Azrail’i gönderdi. Git şu deli Türk’e görün diye. Azrail gidince Deli Dumrul’un elleri tutmaz, gözleri görmez oldu. Kızdı. Üzerine saldırdı. Azrail güvercin oldu, pencereden uçtu. Deli Dumrul atına atladı, Azraili buldu fakat Azrail ata göründü. At ürktü, Deli Dumrul’u sırtından attı Dumrul yere yuvarlandı. Azrail göğsüne bindi. Durul Azrail’e ne haşmetli kocasın dedi, sen aradan çekil ben Tanrım-la konuşayım, dedi. Dumrul Tanrıya yalvardı. Tanrı ona acıdı. Canı yerine can bulsun da sağ kalsın, diye buyurdu. Fakat Deli Dumrul’un canı yerine ne anası ne babası canlarını vermeğe kıymadılar. En sonra eşi razı oldu. Bunun üzerine Tanrı canlarını bağışladı. Anasının ve babasının ömürlerini karı kocaya verip ve size 140 yıl ömür verdim, dedi. Dede Korkut çıkageldi, bu masalı söyledi. (Güvemli,1945:117).

Halk edebiyatı türlerinin bazıları yazıya aktarılmış, bazılarıyla sözlü gelenekte anlatıla gelmiştir. İşlevsel/yapısal fonksiyonlar ile olağanüstü motiflerin içiçe geçtiği masal örnekleri, geçmişin değer yargılarını bugüne taşıyan önemli kültürel aktarım vasıtalarıdır. *Çocuk Haftası* vasıtasıyla sunulan bu metinlerde tarihin kodları ve imgeleri estetik bir bağlamda çocukların seviyelerine indirgenerek eser içerisine aktarılmıştır.

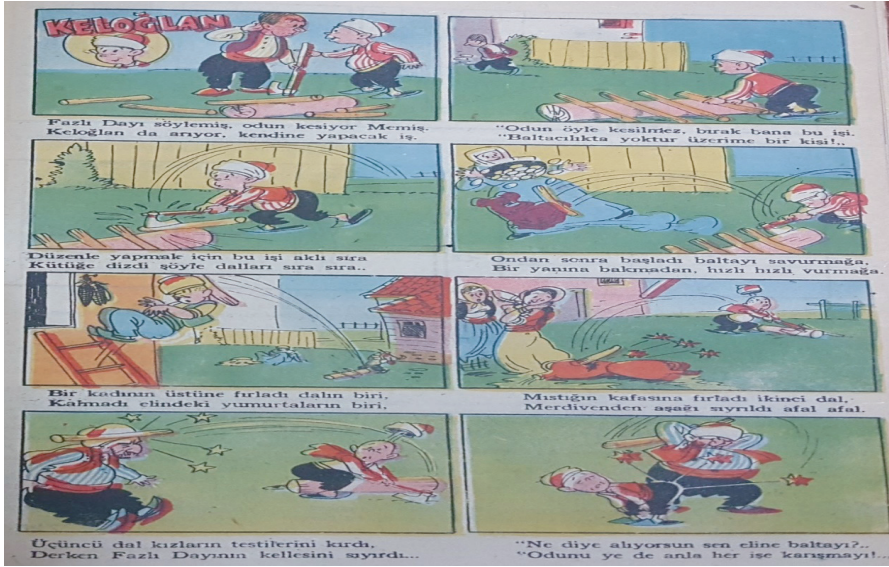
Ergin, (2014: 26) Dede Korkut'taki arkaik unsurlar ile ilgili; hikâyelerin genel olarak birtakım mücadelelerin destanları olduğunu, Deli Dumrul'un Azrail'in karşısına çıktığını, ötekinde Basat'ın Tepegöz adındaki devi öldürdüğünü, bunların dışında kalan diğer hikâyelerde mücadelelerin Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kafirler arasında olduğunu belirtmiştir. Yukarıda destandan halk hikâyesine geçiş örneği olan Dede Korkut Hikâyeleri'nden beşincisi olan *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* içerdiği olağanüstü/ fantastik özelliklerle özet şeklinde okura sunulmuştur. Zahir Güvemli, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* hikâyesini masal olarak adlandırmış ve sunulacak metinden önce eserin künyesini kendine has üslubu ile okura aktarmıştır.

Çocuk Haftası'nda okura sunulan halk hikâyeleri ve millî masal örneklerinde çocuklara Türklük bilincinin aşılması amaçlanmıştır. Dede Korkut anlatılarında; Türk'ün uygarlığı, Türk yaşayışının özellikleri, Türklerin at sevgisi, savaşçılığı, soya, sopa bağlılığı, büyüklere saygısı, yenilmezliği ve yılmazlığı güzel konularla anlatılmaktadır. Fakat yukarıdaki örnekte; Allah'ın varlığına, birliğine ve onun meleklerinden olan Azrail'e inanılmasının önemi vurgu yapılmıştır. Ayrıca ailenin önemi; yani yeri geldiği zaman en büyük fedakarlığın aile bireyleri (karı-koca) tarafından yapılacağı masal başlığıyla örneklendirilmiştir.

*Yukarıda Dede Korkut hikâyelerinin 5. boyu olan, "*Duha Koca Oğlu Deli Dumrul*" hikayesi "*Dede Korkut Masalları*" başlığıyla halk hikayesi türünden masal türüne dönüştürülerek yazar Zahir Güvemli tarafından gazetenin 117. sayısında yayımlanmıştır.

"*Keloğlan*" adlı masal serisi (çizgi roman) türünde *Çocuk Haftası*'nda 3. cilt 63. sayıdan, 74. sayıya kadar nazım şeklinde yayımlanmıştır. Aşağıda örneği sunulan metin gazetenin 63. sayısında yayımlanmıştır ve yazarı belli değildir.

2.3.2. Keloğlan

(Özkonuk, *Çocuk Haftası Gazetesi*, 1944: 63).

Yukarıda Türk masallarının en bilinen tiplerinden Keloğlan'ın manzum biçimde, karikatürize edilmiş formu görülmektedir. *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde 63. sayıyla başlayan çizgiroman (masal) serisi 74. sayıda son bulmuştur. Türk masalının önemli figürlerinden biri de Keloğlan'dır. İtilip kakılan yoksul delikanlı, yukarıdaki karikatürde de görüldüğü gibi, bazı masalarda hor görülen küçük şehzade, ya da itilip kakılmak için yaratıldığına inanılan, ama sonunda bu inancı yalanlayacak olan bir delikanlıdır.

Şimşek (2017: 53), Keloğlan'ın Nasrettin Hoca gibi toplumu temsil eden genel bir tip olduğunu, fizikî görünüşü ve zekâsı arasındaki farkla da toplumda imkânsıza ulaşmak isteyen kişilerin ideali olduğunu ifade etmiştir. Keloğlan, padişahın karşısında halkı temsil etmiş, Türk insanının zekâsını, aklını, başarısını, azmini, şansını ve saflığını en güzel şekilde kendi üzerinde toplamış kişidir. Şimşek, Keloğlan'ın toplumdaki yanlışları, tuhaf ve eğlendirici şeyleri görebilme ve gösterebilme yeteneğine sahip bir kişi olduğunu belirtip, Keloğlan'ın kara mizahı en güzel şekliyle işlediğini, hayatın karanlık ve ümitsiz anlarında bile komik ve eğlendirici taraflarına cesaretle bakabildiğini ve problemleri gülererek çözmüş "hümorist" yapıya sahip bir tip olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıda 63-74. sayılar arasında görülen Keloğlan, cesareti ile gözünü budaktan sakınmadan maceraya atılan bir toplumun savaşını sembolize etmektedir. Uğradığı kötülükler karşısında bu kötülükleri yapan kişiye kendi yöntemleri ve sivri zekasıyla karşılık verip *Çocuk Haftası Gazetesi'*ndeki örneklerde de görüleceği üzere, rakibini cezalandırmasını bilmektedir.

1940'lı yıllardan sonra çocuk dergicisinde gelişen çizgi roman furyası klasik metin formatında yayımlanan halk hikâyesi, destan ve masalları çizgi roman formatına dönüştürmüştür. Bu dönüşüm halk edebiyatı metinlerinin güncel eğilim olan görsel formlara adapte olmasının sonucudur. Toplumun estetik ve kültürel kodlarını okura sunan masal örnekleri sözlü gelenekten hayat bulduğu için, devamlı bir devinim halindedir. Bu vesile ile her dönemde güncellenen dönüşen masallar adeta kabuk değiştirerek halk muhayyilesinde güncellenen kültürle birlikte var olmuştur. Kültürel ve teknolojik değişimlerle doğru orantılı olarak, güncellenen dergicilik anlayışında bir çok masal metni çizgi roman türünün görselliğine ayak uydurup yenilenerek, var olmak istemiştir. Bu anlamda en önemli Türk masal karakterlerinden olan Keloğlan ve diğer karakterler değişen bu anlayışla beraber güncellenmektedir. Çocuklar için görsel metinler manzum ya da mensur metinlere göre daha ilgi çekici bulunmaktadır. Serüven şeklinde okura sunulan masal ya da hikâyeler kaliteli çizimlerle birleştiği zaman hem mesajlar çocukların aklında daha çabuk kalmakta, hem de sunulan içerik daha eğlenceli bir hal almaktadır.

2.4. Halk Hikâyesi

Araştırma kapsamında *Çocuk Haftası Gazetesi'*nin incelenen metinlerinde toplam 4 hikâye serisi tespit edilmiştir. Mecmuadan alınan örneklerinin dikkatlice sunulmasında fayda vardır. Hikâyelerin ikisi aşağıda detaylı olarak değerlendirilmiştir.

2.5. Dede Korkut Hikayeleri

Aşağıda çizgi roman formunda örneği verilen Dede Korkut hikayelerinden Boğaç *Han* adlı halk hikâyesi türünün yazarı Ekrem Dülek'tir. Hikâye (çizgi roman) dizisi 44. sayıda başlayıp 62. sayıda son bulmuştur. Aşağıda sunulan örnek *Çocuk Haftası Gazetesi'*nin 49. sayısında yayımlanmıştır.

2.5.1. Boğaç Han

Dede Korkut hikâyeleri düzyazı ve nazım karışımı şekilde söylenmiş ve 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilmiştir. Ama asıl metinde nesir ile nazım niteliklerini, kullanıldıkları yerler bakımından birbirinden ayırmak

kolay değildir. Çünkü, nazım hiç bir zaman sıkı vezin ve biçim kurallarına bağlanmamıştır. Düzyazı ise, ritmik bir düzyazıdır; iç uyaklarla, eşit heceli parçalara bölünmekle, manzum kısımlara benzemektedir.

Hikâye kısaca özetlenecek olursa, bilindiği gibi Dresten nüshasının 1. hikâyesi olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han*'da Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın ziyafeti neticesinde oğlu kızı olmayan Dirse Han kara otağa konulmuş onuru kırılmıştır. Daha sonra Han fakirleri doyurmuş, ağzı dualı birinin duasıyla bir oğlu olmuştur. Adsız çocuk 15 yaşında boğayı yenip, "Boğaç" adını aldıktan sonra, babasının kırk askerinin ihanetine uğrayıp, babası tarafından okla vurulmuş, öldürülmek istenmiştir. Boğaç Han'ın imdadına ilk önce Hızır, daha sonra kırk ince belli kızla annesi yetişmiştir. Boğaç annesi tarafından gizlenmiş, dağ çiçekleri ve ana sütü ile 40 günde iyileşmiştir. Gücünü toplayan Boğaç, 40 namerd tarafından kafir illerine götürülmek üzere boynuna ip bağlanmış Dirse Han'ı kurtarıp, 40 namerdi öldürmüştür. Daha sonra Hanlar hanı Bayındır Boğaç'a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip Oğuzname söyler.

Yukarıda özetle aktarılan *Boğaç Han* adlı anlatının tümü *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde 44- 62. sayılar arasında özetlenmiştir. Söz konusu çizgi roman metninin aşağıda 62. sayıda da görüldüğü gibi, tamamı ele alınmıştır.

Yukarıdaki görselde dünyanın geçiciliğini anlatan kısım ile dinleyenlere hayır duasında bulunan ozan dilekleri vardır. Bu dilekler her boydan sonra

söylenmiştir. Dede Korkut metinlerinde Türk halkının duyuş, düşünüş ve geleneklerini görölmektedir.

Metinlerde aktarılan dil ve kültür yapısı Türk halkının değerlerine o kadar yakındır ki Dede Korkut metinleri okunurken hala devam etmekte olan gelenek, yaşayış, mizah anlayışı resmedilerek gözler önüne serilmiştir. Türk töresinin ve değer yargılarının temel unsurlarının gördüğü Dede Korkut Hikâyeleri, dünya çapında kabul görmüş en önemli eserlerden biridir.

Çocuk Haftası Gazetesi okuruna *Boğaç Han*'ı sunmasının nedenlerinden biri de metin içinde bulunan maceranın ve sürükleyici öğelerinin fazlalığıdır. Bu durum çocuklar ve gençlerin ilgisini çeken bir durumdur. Ekrem Dülek'in usta kalemiyle can verdiği *Boğaç Han* adlı çizgi romanda okur hem Türk töresini hem geçmişteki tarihini hem de macera dolu bir içeriği eğlenerek öğrenmiştir. Hikâyede aile bireylerinin ilişkileri, sadakatleri, büyüklere gösterilen saygı ve sevgi kavramları okura verilen önemli mesajlardır. Çocuklar bu eserleri eğlenerek okuduklarında, babalarına saygı göstermeleri gerektiğini, annenin yeri geldiğinde ne gibi fedakarlıklarda bulunabileceklerini idrak edebilmeleri anlamında önem arz etmektedir. Bu bağlamda çizgi roman örneğinde anne ve baba ailede yüceltilmiş bir figür olarak yer almıştır.

Dede Korkut metinlerinin tümünde sosyal bir sıralama ve anne-babanın yüceltilmesi ağır basmaktadır. Oğuz birliğinin üyeleri için gözetilen bu sosyal sıralamada bir Oğuz beyine verilen yer, kolaylıkla değiştirilemez. Ancak kılıcı ile büyük başarı kazanan, veya yukarıdaki örnekte görüleceği üzere, sofrasında aç doyurup, yoksul giydiren kahraman, bu düzendeki yerinden daha yukarıya çıkabilmekte, kahramandan başkası bu kurulu düzeni çiğneyememektedir.

Folklorda Freud'çu görüş; masal, halk hikâyesi ve atasözü gibi örneklerin, halkın bilinç altını boşaltıp, onu baskıdan kurtarmak için, sağlıklı, kabul edilir ve dışa vurulmuş bir yol olarak görmektedir. Freud, düşlerde beliren sembollerin, daha gelişmiş bir şekilde, masallarda, fıkralarda, mitlerde ve efsanelerde bulunduğuna işaret etmiştir. Freud kuramlarını benimseyen bir folklorcu, Dede Korkut hikâyelerindeki Bogaç Han ile babası Bayındır Han'ın kavga etmesini- Şehname'deki Rüstem ile Zührab'ın kavga etmesi eyleminde görüldüğü gibi- baba ile oğul arasındaki ruhsal düşmanlıkla açıklanabilmektedir. Bilinmesi gereken önemli hususlardan biri de ele alınan *Boğaç Han* adlı metnin güncellenerek belli değişimlere uğradığıdır. Zamanın ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte edebi metinler de biçimsel değişimlere uğramış, dil, üslup ve içerik güncellenerek toplumsal şartlara ya da belli okur kitlesinin

profiline uygun hale getirilmiştir. *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde 18 sayı boyunca yayımlanan *Boğaç Han* adlı anlatıda içerik değişmemiş ama dil gazetenin hitap ettiği kesime göre sadeleştirilmiştir. Dolayısıyla ele alınan çocuk gazetesinin bu minvalde çocukların okuma kültürlerine ve görsel beklentilerine göre, halk anlatılarını yeniden yazma yoluna gittikleri tespit edilmiştir.

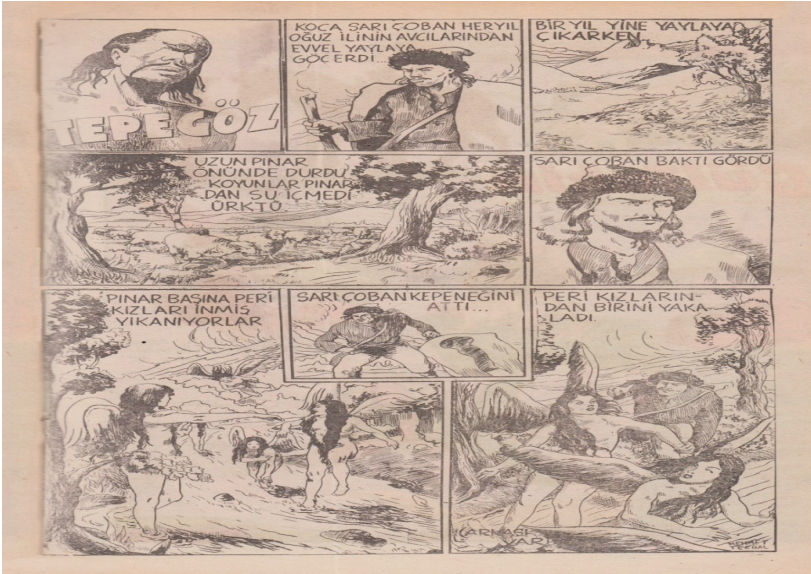
Aşağıda örneklendirilen *Tepegöz* adlı halk hikâyesi (çizgi roman) türünün yazarı ve çizeri Mehmet Tekdal'dır. Sunulan örnek *Çocuk Haftası*'nın 153. sayısında yayına başlamış, 172. sayısında yayını sonlandırmıştır.

2.5.2. *Tepegöz Hikâyesi*

Dede Korkut Kitabı'nda Dresten nüshasının sekizinci hikâyesi olan *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikâyesi*'nde ahlak dışı bir ilişkiden doğan *Tepegöz* adlı şekli şemali düzgün olmayan bir yaratığın Oğuz boyunun başına açtığı belalar, zorluklar anlatılmaktadır. Muharrem Ergin'den alınan hikâye aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Basat, aslan yataklarında aslanlar tarafından büyütülmüştür. Dede Korkut gelip onu kardeşi Kıyan Selçuk'un yanına bırakır. Bir gün Aruz'un çobanı Sarı Çoban her zaman olduğu gibi herkesten önce yaylaya çıkmıştır. Sürü Uzun Pınar'a gelince duraksamış çünkü pınarı peri kızları zapt etmiştir. Sarı Çoban, peri kızlarından birini yakalar ve onunla birlikte olur.

Bahsedilen olay dergisinin 153. sayısında Mehmet Tekdal'ın kalemiyle aşağıdaki gibi resmedilmiştir.

Aradan bir yıl geçer peri kızının çobandan çocuğu olmuştur. Bayındır Han gezerken bununla karşılaşır. Çocuğun tepesinde tek bir gözü vardır. Aruz Koca, Basat'la birlikte beslemek üzere bu çocuğu evine getirir. Dadıların sütünü emerken onları öldürür, çocukların kulaklarını burunlarını koparır. Aruz dayanamaz Tepegöz'ü evden kovar. Tepegöz dağa çıkıp yaman bir harami olur. Kimse onunla baş edemez. Dede Korkut onunla anlaşmaya gider. Tepegöz günde yemek için iki adamla, beş yüz koyuna ve yemeğini pişirmek üzere yanında kalacak iki kişi verilmesine razı olur. Kapak Han'ın bir oğlu yenmiş, sıra ikinci oğluna gelmiş karısı feryat eylemiş, Tepegöz'e oğlu yerine tutsak göndermesi için yalvarmıştır. Basat tutsağı gönderir ama Kazan Bey ve babası karşı çıksa da Basat Tepegöz'ü öldürmeye karar vermiştir. Basat Salahana kayalığına gelir, uyuyan Tepegöz'e ok atar, ok işlemez ama kocalardan sadece onun gözünün etten olduğunu öğrenmiştir. Ocakta kızdırılmış süngüyü Tepegöz'ün gözüne saplar, Tepegöz kör olur. Basat'a türlü oyunlar oynamak ister.

Tepegöz Basat'ı hançerle vurmak ister ama Basat kurtulur. Hazinesini ve receğini söyleyerek Basatı kandıran Tepegöz onu bir kümbet içine sokar, tam kümbeti yıkacakken Basat yine kaçıp kurtulur. Sonunda mağara kapısında asılı olan kılıcın başını kesebileceğini söyleyerek Basat'ı mağaraya gönderir. Kendi kendisine inip çıkan bu keskin kılıcı Basat oku ile yere düşürür ve Tepegöz'ün boyununu vurur. Oğuz'a müjdecı gönderir. Beyler Salahana kıyısına gelip Tepegöz'ün kafasını ortaya getirerek şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatıp Basat'a dua eder ve hikâye ozan duası ile son bulur. (Ergin, 2014:15-16-17).

Dede Korkut kitabının önemi ve *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikâyesi*'nin içeriğiyle alakalı Güvenç, (2013: 3) Dede Korkut kitabının Türk milletinin maddi manevi değerlerini somut bir şekilde yansıttığını, ortaya çıkarıldığı ilk günden itibaren büyük ilgi gördüğünü gerek dil ve edebiyat gerekse tarihi konularda araştırmacılara kaynaklık etmiş bir eser olduğunu belirtmiştir. Kitapta yer alan on iki anlatının yalnızca olayları değil, Oğuz Türklerinin o dönemki (IX – XI. yüzyıl) yaşam şekillerini ve dünya görüşlerini de içerdiğini; bu doğrultuda kitaptaki anlatılarda işlenen olaylar aracılığıyla Türk toplumunun sosyal, kültürel, dinsel ve iktisadi yapısı, siyasal ilişkileri, gündelik hayatı ve çeşitli durum ya da olaylar karşısındaki tutumlarının gözler önüne serildiği Güvenç tarafından ifade edilmiştir.

Kitabın kompozit yapısı, birçok Türk ve yabancı araştırmacı ve bilim insanının ilgisini çekmiştir. Yapılan her çalışma Dede Korkut Kitabı'nın farklı bir

yönünü dikkatlere sunarken yapılacak yeni çalışmalara da kapı aralamış ve ışık tutmuştur. *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul ve Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi* anlatıları gerek olay örgüsü gerekse barındırdıkları olağanüstü unsurlar bakımından diğer içeriklerden farklı oldukları için şair veya yazarların bu anlatılara olay örgüsü bakımından sıkça müdahale ettikleri tespit edilmiştir. (Güvenç, 2019: 3).

Emine Gürsoy Naskali, destan kahramanlarının diğer insanlarda da bulunan bazı nitelikleri kendi vasıflarında çokça toplamış olan kişiler olduğunu, bu niteliklerin pazu gücü olabildiğini ve kahramanların çok çevik olduklarını ifade etmiştir. Yine Naskali, umumiyetle bu kahramanlık özelliklerinden bir veya ikisinin iyice geliştiğini belirtmiştir. (Güvenç, 2013: 3-4). Bu anlamda, Basat sahip olduğu olağanüstü kuvvet ve zekâsı Tepegöz karşısında sahip olduğu en önemli vasıflardır.

Güvenç, (2009: 504) *Tepegöz* çizgi romanının *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi* anlatısının çizgi roman formundaki ilk örneği olması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğunu, ana metin oluşturulurken alt metne belirli ölçülerde sadık kalındığını fakat kronolojik vaka zinciri üzerinde değişiklikler yapıldığını ifade etmiştir. Ana metinde yer verilmeyen vakalar, anlatının tekrar kurgulanmasına ve buna bağlı olan motiflerin ana metnin dışında kalmasına ve kurgusal bağlamda dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Güvenç, çizgi romanda sözden ziyade resmin anlatım gücüne başvurulduğu için *Tepegöz* adlı çizgi romanda da çizginin metnin önüne geçtiğini ve bu yüzden çizgi romancının zaman zaman alt metinden bağımsız şekilde hareket ettiğini gözlemlemiştir. Güvenç, (2009: 492) 22 bölümde yayımlanan *Tepegöz* serisinin birinci bölümünün Sarı Çoban'ın başından geçenlerin aktarımıyla başladığını, asıl olay örgüsünün kronolojiye uymadığını belirtmiştir. Asıl metnin adının *Tepegöz* olması sebebiyle ilk önce *Tepegöz* üzerine yoğunlaşarak okurun çizgi romana adını veren kahramanı tanıtılması amaçlanmıştır. Çizgi romanın bir metne dayandırılarak oluşturulduğu için metinde bulunan hareketli sahnelerin hepsinin resmedildiği, öte yandan çizgi romandaki bazı metinlerin ana metindeki anlatımayla uyummadığı, ana metinde, alt metindeki soylamaların bir kısmının kullanıldığı ve çizgi romana alınmadığı tespit edilmiştir.

*Çocuk Haftası Gazetesi'*nde yukarıda özetlendiği ve resmedildiği üzere, Basat adlı bir Oğuz yiğidinin *Tepegöz'*le mücadelesi arkaik unsurlarla ve *Basat'*in olağanüstü mücadelesiyle ele alınmıştır. Bu mücadele *Basat'*in olağanüstü bir varlıkla savaşını konu edinmesi nedeniyle, *Dede Korkut Kitabı'*ndaki boylar içinde en fazla olağanüstü özelliğe sahip anlatı olarak, *Duha Koca*

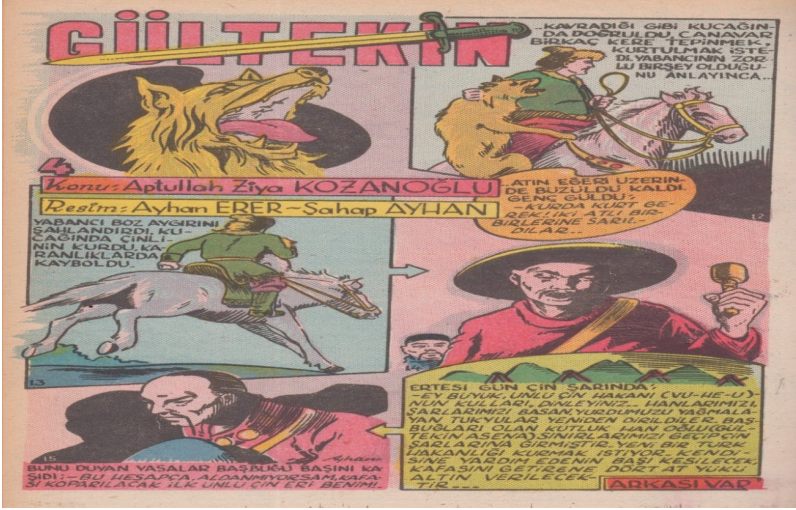
Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile birlikte gösterilmektedir. *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikâyesi* içinde barındırdığı arkaik unsurlarla, çeşitli yazarlar ve akademisyenler tarafından kaleme alınmıştır. Eser ihtiva ettiği motif zenginliği sayesinde, kimi araştırmacılar tarafından masal, çizgi roman, hikâye, destan, efsane, roman, tiyatro metni, çizgi film ve nazım türünde anlatılarla okurla buluşmuştur.

Sürelî yayınlarda etkisini günden güne artıran görsel türler, Türk halk hikâyelerinden Dede Korkut metinlerinde de ağırlığını göstermiştir. Çocukların zekâ seviyelerine hitap eden bu yeni akım, hikâyelerin çizgi roman formatında okurla buluşmasına vesile olmuştur. *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde sunulan *Tepegöz* çizgi roman serisi şeklinde gazetenin 153- 172. sayıları arasında yayımlanmıştır. Mehmet Tekdal'ın başarılı çizimleriyle hayat bulan eserin dili okura sade ve anlaşılır bir Türkçe ile aktarılmıştır. Bu vesileyle çalışma, içeriğinde barındırdığı etkileyici görsel ve sade Türkçe ile *Çocuk Haftası* okurunun ilgi gösterdiği bir çalışma olmuştur. Çocuklar ve gençlerin heyecan duyarak okuduğu bu çizgi romanlarda Türk halk edebiyatının tür ve içerik zenginliğinden faydalanılmıştır. Millî karakterlerin okura sunulması, onlarda Türk kültürü bilincinin sağlanmasına vesile olmuştur. Gazete içeriğinde Saru Çoban'ın peri kızlarından biriyle birliktelik yaşadığının yazılması ve çizimlerde kısmi çıplaklığın sunulması, 7-10 yaş aralığındaki çocukların zihinsel ve ahlaki gelişimi için olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. İlkokul yaşındaki okura ve gençlere hitap eden gazetede sunulan bu üslup ve görseller daha çok yetişkinlere hitap etmektedir.

2.6. Destan

Çocuk Haftası Gazetesi'nin incelenen metinlerinde biri çizgi roman formunda olmak üzere toplam 2 destan türü tespit edilmiştir. Destan örneklerinin hepsi aşağıda detaylı olarak değerlendirilmiştir.

“Orhun Kahramanı Gültekin” adlı ilk örnekteki kurgusal destan (çizgi roman) metnin yazarı Abdullah Ziya Kozanoğlu; resmedenini ise, Ayhan Erer ve Şahap Ayhan'dır. Sunulan destan (çizgi roman) *Çocuk Haftası*'nın 151. sayısıyla, 187. sayısı arasında destan serisi olarak yayımlanmıştır.

2.6.1. *Orhun Barkı Kahramanı Gültekin (Kültigin)*

(Kozanoğlu, "Orhun Barkı Kahramanı Gültekin Özel Sayısı", *Çocuk Haftası Gazetesi*, 7, 4, 1946).

Not: Aşağıda sunulan Kültigin hakkındaki bilgiler Talat Tekin'den özetlenmiştir.

Tekin, (2003: 35-55) *Kültigin Yazıtı*'nın Göktürk Kağanı Bilge Kağan kardeşi Kültigin için, onun ölümünden sonra diktirildiğini, (732) Yazıtın piramit biçiminde, yaklaşık 4 metre yüksekliğinde sert kireçtaşından olan bu yazıtın üç yüzünde Türkçe, bir yüzünde de Çince yazılar bulunduğunu belirtmektedir. Yazıtın çevresinde ise Kültigin'in katıldığı savaşlarda öldürdüğü düşman sayısını göstermek üzere dikilen ve balbal denen taşlar yer almaktadır. Türk soyunun devamı için yapılacaklar, savaşılması gerektiği gibi bilgiler özetlenebilir. Ayrıca yazıtta Kültigin'in halkı için yaptıkları, Bilge Kağan'ın ağzından övgüyle anlatılmaktadır. Bilge Kağan bazı bölümlerde ataları Bumin ve İstemi kağanlar döneminden söz etmekte; onların başarılarını, onlardan sonrakilerin başarısızlıklarını anlatmaktadır. Kardeşi Kültigin ile katıldığı savaşları, elde ettikleri başarıları, kardeşinin yiğitliğini övgülü bir dille aktarmaktadır. Bilge Kağan'ın ölümü üzerine oğlu, babası için Bilge Kağan Yazıtını diktirmiştir (735). Bu yazıtta da Bilge Kağan, Kültigin Yazıtında olduğu gibi yaptıklarını anlatmakta; bazı bölümler Kültigin Yazıtı'ndan neredeyse aynen aktarılmıştır. Ayrıca Kültigin'in ölümünden sonraki savaşlar eklenmiştir. Bilge Kağan Yazıtının çevresinde Bilge Kağan'ın anıtmezarı ve balballar bulunmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun kaleme aldığı, *Orhun Barkı Kahramanı Gültekin* adlı kurgusal hikâyesi (çizgi roman) Orhun Kitabesi Yazıtları'ndaki Türk Hükümdarı Kültigin'den uyarlanmış ve bu doğrultuda kurgulanmıştır. 1945 yılında derginin 151. sayısında yayına başlayan çizgi roman serisi, 1946 yılında 200. sayıda son bulmuştur. 151 ile 181. sayılarda Güntekin'in 1. bölümü, 181'den 200. sayıya kadar ise Güntekin 2; yani Gültekin'in 2. bölümü yayımlanmış, 200. sayıdan sonra çizgi roman serisi yayınını noktalamıştır.

Araştırma sınırlılığında 21 Temmuz 1946 yılına kadar yayımlanan 187 sayı değerlendirilmiştir. Bu hikâye Ayhan Erer – Şahap Ayhan'ın çizimi Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun hayal gücü ve uyarlamasıyla 49 sayı yayımlanmıştır.

Güvenç, (2019: 487) kahramanlık hikayelerinin işlendiği bazı çizgi romanların suni kahramanlar çevresinde oluşturulduğunu, halk anlatılarındaki kahramanların yerine yeni ve yapay kahramanların çıktığını belirtmiştir. *Tarkan, Karaoğlan, Alptekin, Kara Murat, Deli Balta ve Gültekin* gibi çizgi roman kahramanları bu konuda verilebilecek başlıca örneklerdir.

Orhun Barkı Kahramanı Gültekin'de Çinlilerle yapılan savaşlar ve bu savaşlarda Çinlilerin Türkleri kandırmak için türlü hilelere başvurmaları aktarılmıştır. Çizgi romanda Çinli kadınların güzelliklerine kanılmaması gerektiği anlatılmış ve vurgulanmıştır. Kültigin'in en büyük yardımcısı olan Bozkurt'un savaşlarda gösterdiği başarı resmedilmiştir. *Orhun Barkı Kahramanı Gültekin* adlı çalışmada Göktürk Kağanı Bilge Kağan kardeşi Kültigin'in Çinlilerle yaptığı savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar, devlet yönetiminde halkına verdiği nasihatler, Bozkurt'un Türk kültürü için ne derece önemli olduğu, Türklerin eskiden savaşlarda atlarla birlikte en önemli yardımcılarının Bozkurt'un olduğu çizgi romanda belirtilmiştir.

Çocuk Haftası'nda millî değer yargılarının ve Türk tarihinin okura sunulması çocuklara millî bilincin aşılması anlamında önem arz etmektedir. Türklük bilincinin ve ulus kavramının çizgi romanlar vasıtasıyla Türk okura sunulması, dönemsel şartlar içinde en etkili aktarım vasıtasıdır. Ulus devlet anlayışının mahsulü olan, birlik beraberlik olgusunu millî değerler ekseninde sağlamaya çalışan süreli çocuk yayınları, bu görevi başarıyla yerine getirmiştir. *Çocuk Haftası Gazetesi* içeriğinde bulunan zengin halk kültürü öğeleri ve çeşitliliğiyle geleneğin geleceğe aktarılmasında önemli bir misyon üstlenmiştir. Çizgi roman Türkiye'ye ilk girdiği yıllarda, Amerikan kültürüne ait figürler ve karakterleri Türk toplumuyla tanıştırmıştır. Fakat bilinçli ve aydın okur-yazarlar bu durumu kabullenmeyip millî ve yerel karakterleri, kendi

tarihinden feyz alarak yazıp/çizmiş ve okurla buluşturmuştur. Bu bağlamda; süreli yayınların misyonu çeviri ya da millî yayınları okurla buluşturma anlamında önem taşımaktadır. *Çocuk Haftası* içeriğinde bulundurduğu halk kültürü öğeleriyle Türk kültürüne ve yarının büyüklerine önemli katkılar sunmuştur.

Çocuk Haftası Gazetesi'nin 1944 yılında yayımlanan 103. sayısında, Zahir Güvendi'nin aşağıda özet şeklinde sunduğu Türk destan külliyyatına ait *Oğuz Kağan Destanı*'na yer verilmiştir.

2.6.2. *Oğuz Destanı*

“Oğuz Kağan doğduğu zaman bile başka insanlara benzemeyen kutsal bir yaratılıştı. Yüzü mavi, ağzı ateş gibi kızıl, gözleri elâ, saçları kara idi. Ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. Bütün vücudu tüylüydü Annesinden yalnız bir kere süt emdi. Kırk gün sonra büyüdü, yürüdü, konuştu.

Oğuz Kağan, Türklerin yaşadıkları yere dadanan ve onları ezen büyük bir gergedanı öldürmeye ant içti. Yayını, okunu, kılıcını aldı, üçüncü deneyişte canavarı öldürdü. Bir gün Tanrıya yalvarırken karanlık bastı, gökten mavi bir ışık indi. İçinde dünyalar güzeli bir kız vardı. Oğuz bu kızla evlendi. Üç oğlu oldu: Gün, Ay, Yıldız. Yine bir gün Oğuz avdayken bir gölde bir ağaç gördü. Kovuğunda çok güzel bir kız vardı. Oğuz onun a evlendi. Üç oğlu oldu: Gök, Dağ, Deniz.

Oğuz, Türklere birçok savaşlar kazandırdıktan, yurdunu büyüttükten sonra ihtiyarladı ve topraklarını çocukları arasında pay etti.

Bu pay şöyle oldu: Bir gün Oğuz büyük bir şölen verdi. “Uluğ Türk” adlı vezirinin rüyasına göre Gün, Ay ve Yıldız’ı Doğuya, Gök, Dağ ve Deniz’i Batıya avlanmağa yolladı. Doğuya gidenler bir altın vay buldular. Batıya gidenler üç gümüş ok buldular. Bunları babalarına getirdiler. Oğuz yayı üçe böldü, çocuklarına verdi. Ülkesini böylece onların arasında pay etti.” (Çocuk Haftası Gazetesi, 1944:103).

Yukarıda özet olarak sunulan Oğuz Kağan destanı, Alp Ertunga destanından sonra Türklerin en eski destanıdır. Köprülü (2011: 73-76) nün *Oğuz Kağan Destanı* ile ilgili: Türklerin hakimiyet ve saltanatını, etrafındaki muhtelif kavimler üzerine yayarak kusursuzca zaferler gerçekleştiren “Çin”, “İran” ve “Kafkasya”yı alan, “Hazar” denizini dolaşan kuzey sahasında “Yenisey” bölgesine kadar uzanan menkıbevi bir hükümdarın zaferleridir şeklinde görüş bildirmiştir. Köprülü, (2011: 78) *Oğuz Destanı*'nın bilinmeyen bir devirde

sözlü gelenek iken yazıya aktarıldığını, Türklerin uzun asırlar süren millî tarihlerini layıkıyla tayin edebilecek bir takvime sahip olmadıklarından, tarihi an’anelerini “Destan” şeklinde sakladıklarını ifade etmiştir. “*Oğuz Destanı*” da tıpkı “*Ertunga*” destanı gibi, medeni Türklerin verimi olduğundan, sonradan bu Türkler arasında yazıya geçirilmiş ve işte bu suretle birbirinden farklı çeşitli rivayetler tarafımıza ulaşmıştır. Türk tarihinin gelişmesi ile “*Oğuz Destanı*” da bir gelişmeye uğramış ve içinde bulunduğu çağların ve sülalelerin hatırasını saklamıştır. İşte bu suretle “*Oğuzname*” de daha sonraki devirlerin kalıntıları ve izleri bulunmaktadır.

Ercilasun, (1986: 15) Uygurca *Oğuz Kağan Destanı*’na yansıyan Türk kozmogonisi üzerinde durarak, Oğuz Kağan’ın gökten inen üç ışığın içindeki kızla evlenince üç oğlu olduğunu ve bunlara Gün, Ay ve Yıldız adları verdiğini, göl ortasındaki ağaç kovuğunda bulunan kızla evlenince de Gök, Dağ ve Deniz adlarını verdiğini ifade etmiştir. Ercilasun bu motifleri Türklerin kâinatın yaradılışı hakkındaki ilk inanışlarının çok değişmiş olarak destana yansımaları şeklinde belirtmiştir. Böylelikle Türklerin kâinatın yaradılışı hakkındaki ilk inanışları tespit edilebilir.

Oğuz Destanı Türklerin en eski çağlarından kalma bahadırılık destanıdır. Bütün destanlar gibi bir kahramanlık hikâyesidir ama; Türk destan tarihinin ilk örneklerindedir. Türklerin başka tanrılara inandıkları çağda büyük Türk birliğinin kurucusu olan Oğuz Kağan’ın başardığı büyük işler bu destanda gayet açık bir dille anlatılmıştır. Zahir Güvendi *Oğuz Kağan Destanı*’nın asıl metnini düz yazı şeklinde kısaltıp sadeleştirerek çocukların seviyesine uygun bir hale getirmiştir. 1940’lı yıllarda başlayan çizgi roman ekolü tek sayfalık *Oğuz Destanı*’nda da yer bulmuş, eserden bazı kesitler görsel şekilde okura sunulmuştur. Zahir Güvendi *Dünyanın En Meşhur Kitapları* adlı biyografi sayfası içinde Oğuz Kağan Destanı’nı okura tanıtarak geleceğin yetişkinlerinin nesiller boyu sürecek millî kimlik aktarım sürecine aracılık etmiştir. Millî ve manevi değerlerin *Çocuk Haftası* okuruna sunulması, çocukların Türk kültürü ve geleneğinin köklü mazisini algılamaları anlamında önem teşkil etmektedir.

Oğuz Kağan Destanı Çocuk Haftası okuruna Türk tarihinin karanlık kalan yanlarını aktarmıştır. Destanda Türk töresinin yapısı, toplumun yaşayış şekli ve devlet yönetiminin nasıl işlediğiyle alakalı önemli ipuçları verilmektedir. Sözlü gelenek ürünlerinin dilden dile kulaktan kulağa aktarımından doğan destanlar ve araştırma kapsamındaki diğer halk edebiyatı türleri Türk toplumunun geçmişinin aynası hüviyetindedir.

2.7. Fıkra

Araştırma kapsamında *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde toplam 47 tane Nasreddin Hoca fıkrası çizgi roman formatında; 12 tane de geleneksel fıkra örneği düz yazı şeklinde okura sunulmuştur. Gazetenin 88, 93, 104. sayılarındaki fıkra örnekleri örnek oluşturması için aşağıda sunulmuştur. Araştırma kapsamında gazetenin farklı sayılarındaki 1'i çizgi roman, 4 fıkra örneği incelenmiş, örnekler aşağıda paylaşılmıştır.

Aşağıda 1 ve 2. örneği sunulan fıkralar sırasıyla 88 ve 104. sayılarda okurla buluşmuştur. *Biraz da Gülelim* başlığıyla okura sunulan fıkra örneklerinin yazarları belli değildir.

2.7.1. Atıyor

"Temel yolda giderken yüksek bir ağacın tepesinde bir arkadaşını gördü. Birdenbire şaşırды. Dümdüz ağaca nasıl çıkmıştı bu?"

--Günaydın arkadaş, dedi. Bu kadar dik ve dümdüz ağaca nasıl çıktın? Herhalde kendi kendine çıkmamışsındır. Arkadaşı cevap verdi:

--Hayır, şimdi çıkmadım. Ağaç daha küçücük fidanken en üst dalına çıkmıştım. Nihayet ağaç büyüdü. Ben de onunla beraber yükseldim." (Çocuk Haftası, 1944: 88).

2.7.2. Hoca

"Hocayı komşusu yemeğe davet etmişti. Hoca hemen çüppesini giyerek komşusuna gitti. Başka davetliler de odayı doldurmuştu. Hocaya baş köşede yer verdiler. Öteden beriden konuşuldu, Âdet yerini bulsun diye kahve1er içildi. Nihayet yemek vakti geldi. Sofraya oturuldu. Hocanın zaten akşamdan beri yiyeceği güzel yemekleri düşündükçe, ağzı sulanıyordu. Sofraya önce balık geldi. Hoca balıktan şöyle bir lokma alınca bir de baktı ki balık çok bayat. Hemen hemen kokmuş, bozulmuş gibi bir şey! Kim bilir kaç gün evvel yapılp bekletilmiş!.. Şimdi ne yapmalı? Hoca böyle şeylere alışık. Çabucak çaresini buluverir. Biraz kendini zorlayınca yapacağı şeyi tasarladı. Hemen, hiç sesini çıkarmadan balığın kulağına eğilerek bir şeyler söyledi. Sonra kulağını balığın ağzına, yaklaştırarak sanki dinledi. Etraftakiler Hocanın bu hareketine bir mana verememişlerdi. Fena halde meraka düştüler. İçlerinden biri Hocaya döndü:

— Affedersin Hocam, dedi, yaptığın şeyi çok merak ettik. Bir şey de anlayamadık. Lütfen anlatırsan bu meraktan kurtulacağız. Hoca gülümsedi.

— Mademki çok merak ettiniz, anlatayım, dedi. Benim bir ahbab vardı. Zavallı iki ay evvel denize düşerek boğuldu. Şimdi balığı görünce aklıma geldi. Kulağına eğildim “İki ay evvel bizim bir arkadaş denize düşmüştü. Onu gördün mü, dedim. Sonra cevabını dinledim. Şöyle dedi: “Ne yazık ki görmedim Hoca Efendi. Çünkü ben altı ay evvel denizden çıkmış bulunuyordum!” (*Çocuk Haftası*, 4, (104), 1944, 10).

Fıkralar bir toplumun ince zekâsını, mizah kültürünü, düşünüş şeklini anlatan kısa, öz ve etkili güldürü türüdür. *Keloğlan*, *Temel*, *Bektaş* ve *Nasreddin Hoca* fıkraları Türk toplumunun sonsuz ve eşsiz sözlü kültürünün güldürü unsurlarıyla harmanlanıp gelenekten geleceğe uzanan, zamanla güncellenen sözlü gelenek mahsulleridir. Bu gelenek insanlık var olduğu müddetçe devam edecektir.

Çocuk Haftası Gazetesi'nde Rakım Çalapala'nın manzum şekilde derlediği, Sururi'nin çizgileriyle hayat verdiği *Nasreddin Hoca Fıkraları* 76. sayıyla başlayıp konumuz sınırlılığındaki (20. 07. 1946 yılı) 186. sayıya kadar (110 sayı) yayın hayatını sürdürmüştür.

Rakım Çalapala edebiyatçı kimliğini Sururi'nin eğlenceli çizimleriyle birleştirip Nasreddin Hoca karikatürlerini kafiyeli manzum yapıdaki metinlerle okura sunmuştur. “Nasreddin Hoca” *Çocuk Haftası Gazetesi*'nde yayımlanan en istikrarlı ve uzun soluklu çizgi roman/fıkra dizisi olmuştur. İçerik bilinen Nasreddin Hoca fıkralarıyla bazen örtüşmekte, bazen de orijinal fıkra metinlerinin değiştiği görülmektedir. Bu durumun sebebi, *Çocuk Haftası* okurunun yaş aralığıdır. Fıkra metinlerindeki üslup ve bazı mesajlar çocukların seviyesine indirgenerek sunulmuştur. Çocuk dergilerinin salt eğitici fonksiyonu yoktur. Okuru eğlendirme fonksiyonu taşıyan dergiler eğitici rollerini daha etkili biçimde tamamlayabilmektedir. Çünkü, çocuklar görsel ve eğlenceli sunumların yanında, kültür sayfalarından da aynı dergi çatısı altında faydalanabilmekte, sosyal gelişimlerine katkı sunabilmektedirler. Bu anlamda fıkra içeriğine ağırlık veren dergiler hem halk kültürü öğelerini okura sunmakta, hem de çocukların yüzünde tebessüm bırakmaktadır.

Sonuç

Halk edebiyatı gelenekten geleceğe uzanan kültürel aktarım sürecinde köprü vazifesi görmesinden dolayı, içinde Türk toplumunun maddi ve manevi değerlerini somut şekilde yansıtan edebi ürünler barındırmaktadır. Bu aktarım sürecinde kişinin kültürel değerlerinin farkına varması önem arz etmektedir. Bir milletin geleneği, yaşam şekli ve inanç yapısı, içinde bulun-

duğu kültürel normlara sıkıca bağlıdır. Bu nedenle halk kültürünün aktarımı; bireyin doğumuyla başlayan, aile, okul, arkadaş çevresi ve kitle iletişim araçları gibi vasıtalarla bireye toplumun mevcut değerlerini gösteren, çevreyle uyumuna aracılık eden ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir.

Bireyler içinde yaşadığı toplumun etno-folklorik değerlerini, çevresiyle etkileşim içinde bulunduğu sürece kazanabilmektedir. Gelecekte söz sahibi olacak yarının büyüklerinin, yaşadıkları toplumun gelenek-göreneklerini, ahlaki ve insani değerlerini hoşça vakit geçirerek öğrenmelerinde süreli yayınlar olan çocuk/ gençlik dergi ve gazetelerinin önemli işlevler üstlendiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çocuk Haftası Gazetesi 14 yıl boyunca sürdürdüğü yayın hayatında Türk kültürüne sayısız ölümsüz eser armağan etmiş, geleneğin genç kuşaklara aktarımında önemli roller üstlenmiştir. İncelenen çocuk mecmuaları arasında *Çocuk Haftası* gerek yazar kadrosu gerekse gazetenin profesyonelce, istikrarlı şekilde idare edilmesi anlamında, dönemine damga vurmuş en önemli yayınlardandır. *Çocuk Haftası Gazetesi* Türk çocuklarının eğitilmesine ve çağdaş değerlerin onlara aşılmasına aracılık etmiştir. Atatürk inkılaplarının ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerinin çocuklara vurgulandığı gazete olan *Çocuk Haftası*, bu misyonunu son sayıya kadar dergicilik konusunda duayen olan Tahsin Demiray öncülüğünde sürdürmüştür.

Gazete 14 yıl boyunca sürdürdüğü yayın hayatında Türk kültürüne sayısız ölümsüz eser armağan etmiş, geleneğin genç kuşaklara aktarımında önemli roller üstlenmiştir. İncelenen çocuk mecmuaları arasında *Çocuk Haftası* gerek yazar kadrosu gerekse gazetenin profesyonelce, istikrarlı şekilde idare edilmesi anlamında, dönemine damga vurmuş en önemli yayınlardandır.

Kaynakça

- CANTEK, L. (2012). "Türkiye'de Çizgi roman". İstanbul: İletişim Yayıncılık
- CANTEK, L. (2004). "Çizgili Hayat Kılavuzu Kahramanlar, Dergiler ve Türler". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çocuk Haftası Gazetesi. "Atalar sözü". 1, (7), 1943, 11.
- Çocuk Haftası Gazetesi. "Atalar sözü". 1, (8), 1943, 5.
- Çocuk Haftası. "Biraz da Gülelim". 4, (88), 1944, 10.
- DEMİRAY, T. (2009). "Çizgi Diyarı", 1903-1971.
- ERCİLASUN, A, B. (1986). "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler". Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yayınları.
- ERGİN, M. (2014). "Dede Korkut Kitabı". Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜVENÇ, A. Ö. (2013). "Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikâyesi". Ankara: Gece Kitaplığı.
- GÜVEMLİ, Z. (1945). "Dede Korkut Masalları". Çocuk Haftası Gazetesi, 5, (117), 2.
- GÜVENÇ, A. Ö. (2019). "Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Tepegöz". İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜVENDİ, Z. (1944). "Oğuz Destanı". Çocuk Haftası Gazetesi, 4, (103).
- KOZANOĞLU, A. (1946). "Orhun Barkı Kahramanı Gültekin Özel Sayısı". Çocuk Haftası Gazetesi, Sayı: 4.
- KÖPRÜLÜ, M.F. (2011). "Türk Edebiyatı Tarihi". Ankara: Akçağ Yayınevi.
- KÜR, İ. (1993). "Sürelî Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış". Ankara:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- NASKALİ E, G. (1992). "Destanın Tarifi". Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
- ÖZKONUK, R. (1944). "Keloğlan". Çocuk Haftası Gazetesi, 1, (63).
- ÖZMAY, M. (1945). "Bilmeceler". Çocuk Haftası Gazetesi, 5, (128), 10.
- ŞİMŞEK, E. (2017). "Türk Masallarının Milli Tipi: Keloğlan". Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı:11.
- TEKİN, T. (2003). "Orhun Yazıtları". İstanbul: Kitap Matbaası.

OSMANLI TAŞRASINDA YABANCI SERMAYE YATIRIMI: SİVEREK DÜYÛN-I UMÛMİYYE MÜDÛRLÜĞÜ İLE REJİ MEMURLUĞU (1881-1925)

Mustafa DAĞ*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu, 1853-1856 yılları arasında meydana gelen savaşın finansman kaynağını sağlamak amacıyla dış borç alma yolunu tercih etmiştir. İç borçlanmaya ek olarak dış borçlanma sürecini başlatan imparatorluk 1875 yılına kadar 15 kez dış borç almıştır. 1875 yılında borç taksitlerinin durdurulduğunun ilan edilmesi üzerine alacaklı devletler paralarını tahsil etmek amacıyla hükümetle antlaşmaya vararak daha önce iç borçlular tarafından idare edilen Rüşum-u Sitte İdaresi'ne benzer bir teşkilatın oluşturulması kararı almışlardır. Bu kuruluş, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi adıyla 20 Aralık 1881 tarihinde Muharrem Kararnamesi'nin imzalanması ile teşekkül ettirilmiştir. İmparatorluk genelinde örgütlenen bu yapı uluslararası bir kuruluş olarak alacaklı devletlerin paralarını tahsil etmek amacıyla Osmanlı maliyesinde altı kalemi denetlemek amacıyla kurulmuştur. İdarenin teşkilatlandırıldığı bölgelerden biri de Diyarbakır Vilâyeti'ne bağlı olan Siverek kazası olmuştur. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin bölgedeki örgütsel yapısı, kadro yapılanması ve idareye bağlı olarak faaliyet gösteren Siverek Reji Memurluğunun örgütsel yapısı ile faaliyetleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü ile Siverek Reji Memurluğuna dair arşiv belgeleri, salnameler ve telif eserlerden istifade edilerek çalışma yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devlet Borçları, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Memurluğu, Reji Şirketi, Siverek Reji Müdürlüğü

Foreign Capital Investment in the Ottoman Province: Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Directorate and Siverek Reji Directorate (1881-1925)

Abstract

The Ottoman Empire preferred foreign borrowing in order to finance the war that took place between 1853-1856. In addition to domestic borrowing, the empire, which started the process of foreign borrowing, took foreign debt 15 times until 1875. Upon the announcement of the suspension of debt installments in 1875, the creditor states reached

* Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, mustafadag@harran.edu.tr Orcid: 0000-0003-4571-8115
(Makale Gönderim Tarihi: 23.02.2022-Makale Kabul Tarihi: 26.04.2022)
DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1077922>

an agreement with the government in order to collect their money and decided to establish an organization similar to the Rüşum-u Sittet Administration, which was previously managed by domestic debtors. This organization was formed due to the signing of the Muharrem Decree on 20 December 1881 under the name of Düyûn-ı Umûmiyye Administration. This organization, which worked throughout the empire, was established as an international organization to control six items in the Ottoman finance in order to collect the money of the creditor states. One of the regions where the administration was organized was the Siverek district which was within Diyarbakir Province. The organizational structure of the Düyûn-ı Umûmiyye Administration in the region, the staff structure and the organizational structure and activities of the Siverek Regiment Officer, which operates under the administration, are the subjects of this study.

In accordance with this purpose, the study was carried out by making use of archive documents, yearbooks and copyrighted works of Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Directorate and Siverek Regiment Officer.

Keywords: Ottoman State Debts, Düyûn-ı Umûmiyye Administration, Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Directorate, Reji Company, Siverek Reji Directorate.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren ekonomik manada meydana gelen bunalımın yanı sıra uzun süren savaşlar ve savaşların neticesinde toprak kayıpları oluşmuştur. Bu durum beraberinde yüksek askeri harcamaları da getirmiştir.¹ Bu ekonomik bunalım bilhassa 1853 ile 1856 yılları arasında cereyan eden Kırım Savaşı'nda kendisini iyice hissettirmiştir.² Bu bunalımdan kurtulmanın yolu Osmanlı hükümeti tarafından borç olarak belirlenmiştir.³ Bu bağlamda, hükümet imparatorluk tarihinde ilk kez İngiltere ve Fransa ile dış borç almak için girişimlerde bulunmuştur.⁴ Böylece Kırım Savaşı'nın finansman kaynağını sağlamak amacıyla imparatorluğun borçlanma serüveni başlatılmıştır.⁵ İngiltere hükümetiyle yapılan görüş-

1 Necdet Aysal, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara 2013, s. 2-3.

2 Ali Birvural, "Osmanlı Devleti'nde 1854-1874 Borçlanmalarına Genel Bir Bakış ve Moratoryum", *Türk İle İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/23, İstanbul 2019, s. 116-117.

3 Murat Şeker, "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, VIII/2, Manisa 2007, s. 122-124.

4 Abdunnur Yıldız, "Osmanlı Devleti'nin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü ve Önemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, X/36, Düzce 2011, s. 323.

5 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 11-13.

meler sonucunda 3 milyon sterlin tutarında ilk dış borç alınmıştır.⁶ Alınan borca karşılık Mısır'dan gelen vergi gelirleri güvence olarak belirlenmiştir.⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda son dönemlerde meydana gelen askeri kayıpların ekonomik bozulmaları tetiklediğinin somut göstergesi olarak alınan dış borçlar gösterilebilir.

1854⁸ yılında başlayıp 1875 yılında borç ödemelerinin kısmen durdurulduğunun⁹ ilanına kadar geçen zaman zarfında 15 kez dış borçlanmaya gidilmiştir.¹⁰ Bu tarihe kadar ise toplam borç 200 milyon sterlin, yıllık ödenmesi gerek tutar ise 11 milyon sterline ulaşmıştır. Aynı tarihlerde ise Osmanlı maliyesinin yıllık tüm gelirleri 18 milyon sterlin tutarındaydı.¹¹ 1875 yılında yapılan düzenlemeyle birlikte borç ödemelerinin yarıya indirilmesi daha sonra 1876 yılında ödemelerin tamamen durdurulmasına karar verilmiş olması alacaklı batı ülkelerini harekete geçirmiştir.¹² 1877-1878 yılları arasında Osmanlı ile Rusya arasında meydana 93 harbi neticesinde yapılan Berlin Barış Müzakerelerinde alacaklı devletler borçları gündeme getirmişler.¹³ Taraflar arasında 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299)¹⁴ tarihinde *Muharrem Kararnamesi*¹⁵ imzalanmıştır.¹⁶ Kararnamede alacaklı devletlerin görevlendireceği

- 6 Bülent Arı, "Osmanlı Maliyesinin İflas ve 1854 İstikrazı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, IV/17, Ankara 2002, s. 47.
- 7 Abdunnur Yıldız, "Osmanlı İmparatorluğunun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37, İstanbul 2007, s. 119; Anıl Erdoğan, "Düyun-u Umumiye'nin Kurulmasının Siyasal Yönü ve Reji İdaresiyle İlişkisi", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, (Editör: H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek), İstanbul 2014, s. 194; M. Belin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, (Çev. Oğuz Ceylan), Ankara 1999, s. 476-477.
- 8 1854 yılında başlanan borçlanma serüveni 1954 yılında son taksit ödenerek son bulmuştur; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 2015, s. 313.
- 9 Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 26; Cemil Öztürk, "Millî Mücadele Döneminde Reji Sorunu", *Tütün Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 2007, s. 108.
- 10 M. Derviş Kılınçkaya, "1920 Yılıın Yazında Egemenlik ve Mali Kaynakların Denetimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/61, Ankara 2005, s. 310-311.
- 11 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2019, s. 231.
- 12 Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem'den II. Abdülhamd'e)*, İstanbul 2021, s. 370.
- 13 Engin Can Çetin, "Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Dış Borç Tarihi Genel Bir Bakış", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/14, Tekirdağ 2018, s. 242-244; Faruk Yılmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, Ankara 2003, s. 67.
- 14 Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul 2015, s. 34-35.
- 15 Hicri Muharrem ayında imzalanmasından dolayı Muharrem Kararnamesi olarak kayıtlara geçmiştir; Hayri R. Sevimay, *Cumhuriyete Girerken Ekonomi - Osmanlı Son Dönem Ekonomisi*, İstanbul 1995, s. 315.
- 16 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 105-107; Ümmet Erkan, "Türk Yurdu Dergisinde İktisat Yazılarının Analizi (1911-1931)", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/1, Bartın 2018, s. 17; Ali Çakır, *Haber Gazetesi'nin Başyazarlarına Göre Bölgenin ve Türkiye'nin Gündemine Bir*

temsilciler tarafından idare edilecek olan Düyûn-ı Umûmiyye¹⁷ İdaresi'nin (*Administrtrion de la Dette Publique Ottomane – Genel Borçlar İdaresi*)¹⁸ kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹ Sonuç olarak Osmanlı idaresinin borçlanmış olduğu devletler ülke maliyesinde denetimi ele geçirmişlerdir.²⁰ Böylece idareye Osmanlı ekonomisinin bir kısmına nezaret etme yetkisi tanınmıştır.²¹

1881 yılında *Muharrem Kararnamesi* doğrultusunda Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi uluslararası müessese olarak kurumsallık kazanmıştır.²² İdare ilk etapta imparatorlukta 20'ye yakın kentte 720 acente²³ ve 5 binden fazla çalışanla örgütlenmiştir.²⁴ 1920 yılında idare bünyesinde görev yapan memur sayısı 8 bine yükselmiştir.²⁵ İdare, Osmanlı'ya bağlı bir müessese olarak faaliyet göstermesine rağmen sorumluluğu hükümete karşı değil hissedarlarına karşıydı. Osmanlı, İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda ve Avusturya-Macaristan'ın temsilcilerinin katılımı ile kurulan yönetim imparatorlukta belirli gelir kalemlerinin mali kaynaklarını kontrolü altında tutan uluslararası bir müessese olmasının yanı sıra adeta devlet içinde devlet gibi yönetilmekteydi.²⁶

İç borçluların borçlarını tahsil etmek amacıyla 15 maddeden oluşan *1879 Kararnamesi*²⁷ ile kurulup 1 Ocak 1880 tarihinde faaliyete geçen²⁸ Rüşum-u

---

Bakış (1923-1924), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Samsun 2013, s. 49.

- 17 Devlet borçları veya genel borçlar anlamına gelmektedir; Niyazi Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* İstanbul 1964, s. 31-32.
- 18 Birten Çelik, "Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)", *Belleten Dergisi*, LXXIX/286, Ankara 2015, s. 1011; Mustafa Dağ, "Hemavend Aşireti'nin Tütün Kaçakçılığı İddiaları ve Adana Reji İdaresi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31/3, Elâzığ 2021, s. 1334.
- 19 Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara 1984, s. 29-31.
- 20 Mehmet Genç, Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar* İstanbul 2021, s. 102-103.
- 21 Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev. Ayşe Bertay), İstanbul 2020, s. 119.
- 22 Erdem Yavuz, *Türk İktisat Tarihinde Erzincan (1923-1960)*, İstanbul 2017, s. 17.
- 23 Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1970, s. 92-93.
- 24 Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul 2018, s. 62-63.
- 25 Faruk Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dış Borçları (Düyun-u Umumiye)*, Ankara 2007, s. 31.
- 26 Metin Kopra, Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies International Journal Of History*, IV/1, İstanbul 2012, s. 347-348.
- 27 BOA. A.) DVN. MKL. Dosya No: 18, Gömlek No: 9; BOA. HR. İD. Dosya No: 290, Gömlek No: 50; BOA. Y. A. RES. Dosya No: 4, Gömlek No: 70.
- 28 Sinan Yiğit, *Osmanlı Dış Borçları ve Düyun-ı Umumiye İdaresi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1989, s. 86-87.

Sitte İdaresi'ne²⁹ 10 yıllığına³⁰ işletme hakkı verilen altı ürünün vergi gelirleri dış alacaklılar adına işletilmesi amacıyla Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne devredilmiştir.³¹ Tütün ve tuz gelirleri, pul gelirleri, müskirat gelirleri, İstanbul balık gelirleri, İstanbul, Edirne, Bursa ve Samsun mülhakatında toplanan harir³² öşrü gelirleri Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne bırakılmıştır.³³ Bu gelirler haricinde tömbeki gelirlerinden yıllık 50 bin lira, Osmanlı İmparatorluğu borçlarından Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın payına düşmekte olan miktarlar, Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na ödemesi gerektiği yıllık vergi, Doğu Rumeli ve Kıbrıs vergileri de Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne terkedilmiştir.³⁴

İmparatorluğun sosyo-ekonomik tarihi içerisinde önemli rol icra eden Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, devlet yönetiminde önemli etkilere neden olmuştur. Bu etkiler başkent İstanbul ile sınırlı kalmamıştır. Bilhassa idarenin denetiminde olan ürünlerin üretimi yapıldığı bölgelerde de bu etkiler hissedilmiştir. Bu doğrultuda idarenin örgütlendiği bölgelerden biri de Diyarbakır Vilâyeti'ne bağlı olan Siverek³⁵ kazası olmuştur. Bu bağlamda, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Diyarbakır Vilâyeti'ndeki örgütsel yapısı, Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü ile idareye bağlı olarak faaliyet gösteren Siverek Reji Memurluğunun kadro yapılanması ve faaliyetleri; arşiv belgeleri, vilâyet salnameleri ve telif eserler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır.

29 Altı Dolaylı Vergi Yöntemi anlamına gelmektedir; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 76.

30 Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930) IV*, İstanbul 1993, s. 19; Cevdet Küçük, Tevfik Ertüzün, "Düyûn-u Umumiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 10, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 58-61; Sevimay, s. 313-314.

31 Onur Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, İzmir 2010, s. 67; Mustafa Dağ, "XIX. Yüzyıl Başlarında Reji İdaresi'nde Kayıt Dışı Ekonomi Davası: Menbiç Reji Memurluğu Örneği (1910-1911)", *Aydın Adanan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/2, Aydın 2021, s. 208.

32 Arapça kökenli olan harir kelimesi ipek anlamına gelmektedir; Birgül A. Güler, "Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyunu Umumiye Osmanlı Meclisi İdaresi 1881-1948", *Memleket Siyaset-Yönetim Dergisi*, 1, Ankara 2006, s. 104.

33 Ali Yılmaz Gündüz, "Osmanlı Devleti'nin Ekonomi ve Dış Borç Politikası", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/2, Bingöl 2012, s. 8.

34 A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, (Çev. Nabi Dinçer), Ankara 1979, s. 86-87.

35 M.Ö. 5000'lere dayanan tarihiyle Siverek 639 yılında Bizans hakimiyetinden sonra İslam idaresine girmiştir. 1307 Bizans hakimiyetine kadar Müslümanların hâkimiyetinde kalan bölge 1087 yılında Türk hakimiyeti ile tanışmıştır. 1517 yılında gerçekleşen Osmanlı hakimiyetinden önce bölgeye Akkoyunlular ile Safeviler hâkim olmuştur; İsmail Özçelik, "Malazgirt'ten Meşrutiyet'e Siverek ve Havalisi", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 23-29.

1. Diyarbakır Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik anlamda çöküş içerisinde bulunması neticesinde kurulan Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin şube açtığı vilâyetlerinde biri de Diyarbakır olmuştur.³⁶ Esasen Diyarbakır'da örgütlenen idarenin Mardin, Bitlis ve Muş ile birlikte Siirt Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Siirt'teki idare bölge başmüdürlüğü görevini üstlenmiştir.³⁷ Bu bağlamda, 1881 yılında Diyarbakır'da faaliyete geçen idarenin 1891 yılı görevlilerin isim listesine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda idarenin müdürlük görevi Hafız Ali Efendi tarafından yürütülmüştür. Ali Efendi bir sonraki yıl da aynı görevi icra etmiştir.³⁸ Aynı yıl içerisinde muhasebe başkâtiplik görevi Vasfi Efendi, refik-i evvel olarak Zülfü Efendi, refik-i sani olarak Zülfikar Efendi, evrak memuru Hayati Efendi, kâtip Osman Nuri Efendi, tahrirat başkâtip Hacı Bekir Efendi, mukayyit Şerif Efendi, mübeyyiz Abdullah Efendi, mezkûrat kâtibi Ali Efendi, ambar ve kantar kâtibi Ömer Efendi ile süvari memuru Ahmet Efendi görev icra etmiştir.³⁹

Tablo 1. 1894 Diyarbakır Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi Görevlileri

Görev	İsim	Rütbe	Osmani	Mecidi
Müdür	Mehmet Reşat Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi
Başkâtip	Hacı Osman Nuri Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi
Kâtip-i Sani	Mehmet Ali Saip Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi
Tezkire Kâtibi	Mehmet Sabri Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi
Sandık Emni	Vesilai Fehmi Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi
Kantar Kâtibi	Ahmet Rifat Efendi	Rütbe	Osmani	Mecidi

Kaynak: DVS, Hicri: 1312, s. 71.

Tablodaki veriler incelendiğinde ağırlığı Müslüman idarecilerden seçilen idari kadroda görev üstlenen isimler mecidi nişanı ile ödüllendirilmiştir. İdarenin kalabalık idari personele sahip olması dikkati çektiği gibi bir diğer

36 Gülistan Ekmekçi, *Diyarbakır Gazetesine Göre Diyarbakır'da Kültür ve Sanat Hayatı (1286-88/1869-71)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2009, s. 2.

37 Abdurrezzak Çelik, Mehmet Dağ, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağında Kamu Gelir Kaynağı Olarak Memlehalı", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, Siirt 2019, s. 311.

38 BOA. ŞD. Dosya No: 2951, Gömlek No: 10.

39 DVS, Hicri: 1308, s. 75.

önemli husus olarak çok-uluslu yapı olarak yabancı sermaye yatırımı ile oluşturulan idarenin 1891 yılında bünyesinde Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı çalıştırmamış olmasıdır. Ancak bu durum 1894 yılında tekrarlanmayarak idare bünyesinde sandık emini olarak Vesilai Efendi adında bir Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı görevlendirilmiştir.

İdarede görev yapan personel isimleri incelendiğinde dikkati çeken bir diğer önemli husus da vilâyette kolluk kuvveti olarak görev icra eden kolcuların⁴⁰ olmasıdır. 1898 yılına kadar yapılan incelemeler neticesinde idare bünyesinde görev yapan kolcu ismine denk gelmezken 1898 yılında müdür İbrahim Efendi, başkâtip Hacı Osman Efendi,⁴¹ ikinci kâtip Mehmet Ali Saip Efendi, tezkire memuru Ahmet Rifat Efendi, sandık emini Mehmet Ali Efendi ve kantar kâtibi Kivark Efendi dışında 87 kolcunun görev icra ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, süvari kolcusu olarak Şeyh Mehmet Ağa⁴² ile Mustafa Ağa görev icra ederken, piyade kolcusu olarak ise Mustafa Ağa,⁴³ Şeyh Mehmet Ağa, Mustafa Efendi, Çerçiş Ağa ile Karagöz Ağaların isimlerine yer verilmiştir.⁴⁴ Aynı kadronun 1899 yılında da aynı görevi icra ettiği tespit edilmekle birlikte piyade kolcusu olarak Hasan Ağa görev üstlenmiştir.⁴⁵ 1901 yılına gelindiğinde ise idarenin müdürlük görevi Ahmet Salim Efendi'ye devredilmiştir.⁴⁶ Kâtip Mehmet Ali Saip Efendi, ikinci kâtip Mehmet Ali Saip Efendi, sandık emini Mehmet Ali Efendi, süvari ve piyade kolcusu olarak Şeyh Mehmet Ağa, Mustafa Ağa, Mustafa Efendi, Mehmet Efendi⁴⁷ ve Çerçiş Ağa'nın görev icra etmeye devam ettikleri görülmektedir. Yeni görev üstlenen isimler arasında ise tezkire kâtibi Kirikor Sadık Efendi, kantar kâtibi

40 Bekçi olarak nitelendirilen devlet memurluğunda bulunan kolcuların temel görevi devlet gelirlerinde oluşabilecek muhtemel gelir kaybını önlemek ve kaçakçılığın önüne geçmek amacıyla önemli geçiş güzergahlarında görev alan kolluk kuvvetidir. Kolcuların önemi Düyûn-ı Umûmiyye ve Reji İdaresi döneminde daha da artmıştır; BOA. DH. SYS. Dosya No: 123, Gömlek No: 4; Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989, s. 136; Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İstanbul 2013, s. 237; Cezmi Zeki Yurtsever, *Kadirli Tarihi (Kadirli Türkmenlerinin Soy, Kültür ve Ekonomik Bünyesinin Tarih Felsefesi Metoduyla İncelenmesi)*, İstanbul 2010, s. 226-227.

41 1901 yılında ailesine maaş bağlandığı tespit edilmiştir; BOA. ŞD. Dosya No: 1068, Gömlek No: 18; BOA. ŞD. Dosya No: 987, Gömlek No: 57.

42 BOA. ŞD. Dosya No: 885, Gömlek No: 42.

43 BOA. ŞD. Dosya No: 965, Gömlek No: 74.

44 DVS, Hicri: 1316, s. 66-67.

45 DVS, Hicri: 1317, s. 82-83.

46 Bünyamin Bilgin, *Salname-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr (H. 1319-M. 1901 Transkribe Metin)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Malatya: 1996, s. 83.

47 BOA. ŞD. Dosya No: 1029, Gömlek No: 26.

Mehmet Sabri Efendi, piyade kolcusu Zülfikar Ağa⁴⁸ ve kantarcı Kirikor Ağa yer almıştır.⁴⁹ 1891 ile 1901 yılları arasında idarede görev yapan personelin çoğunluğu Müslüman Osmanlı vatandaşları arasından seçilmiştir. Bu durum Siverek⁵⁰ kazasında müdürlük şeklinde teşkilatlanan kurumda da devam ettirilmiştir.

1.1. Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü

Diyarbakır Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin şube açtığı yerlerden biri de Siverek bölgesi olmuştur. İdare bünyesine bırakılan ürünlerin denetiminin sağlanması amacıyla kazada idare görevliler tayin etmiştir. Bu doğrultuda bölgede 1894 yılında görev yapan memur Abdulgaffar Efendi ile idare kâtibi Ali Efendi'nin isimleri tespit edilmiştir.⁵¹ Müdürlüğün bölgedeki faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılmamış olsa da 1898 ile 1899 yılları arasında görev yapan isimler arasında memur olarak Salih Efendi⁵² ve Abdulgaffar Efendi,⁵³ kâtip olarak Mehmet Sabri Bey, piyade kolcusu olarak Abdülkadir Ağa⁵⁴ ve Mehmet Ağa'nın görev aldığı tespit edilmiştir.⁵⁵ Müdürlüğün temsilcisi olarak görev yapan Salih Efendi, Abdülkadir Ağa⁵⁶ ve Mehmet Ağa 1905 yılına kadar aynı görevi icra etmeye devam etmişlerdir.⁵⁷ Kazada idareyi temsilen 1894 ile 1905 yılları arasında isimleri tespit edilebilen görevlilerin tamamının Müslüman Osmanlı vatandaşları arasından seçilmiş olması bölgenin nüfus yapısının Müslüman ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Çok-uluslu yapı olarak teşkilatlanan idarenin bölge etnik yapısını göz önünde bulundurarak muhtemel tepkilerin önünün alınmasına yönelik bir girişim olarak yorumlanabilmektedir.

48 1913 yılında Çermik kazasında Düyûn-ı Umûmiyye komisyoncusu olarak görev yapmıştır; BOA. ML. EEM. Dosya No: 1006, Gömlek No: 13; BOA. BEO. Dosya No: 450, Gömlek No: 33740; BOA. ML. EEM. Dosya No: 877, Gömlek No: 24).

49 DVS, Hicri: 1319, s. 84-85.

50 1518 yılında Diyarbakır Vilâyeti'ne bağlı olan 12 livadan biri de Siverek'tir. Siverek, 21 Ekim 1838 tarihinde kurulan Diyarbakır Müşirliğine kaza olarak bağlanmıştır. 1869 yılından 1884 yılına kadar Diyarbakır merkez sancağına, 1885 yılından 1890 yılına kadar Diyarbakır Vilâyeti'ne bağlı olan Ergani Madeni sancağına, 1890 yılından 1908 yılında bağımsız sancak olana kadar Diyarbakır merkez sancağına bağlı kaza olarak idare edilmiştir; Yahya Kemal Taştan, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siverek", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 31-35; Ahmet Kankal, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Siverek'te Sosyal ve İktisadi Hayat", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 39-40.

51 DVS, Hicri: 1312, s.78.

52 BOA. ŞD. Dosya No: 1054, Gömlek No: 2.

53 BOA. ŞD. Dosya No: 932, Gömlek No: 59.

54 DVS. Hicri: 1316, s. 72.

55 DVS, Hicri: 1317, s. 103.

56 DVS, Hicri: 1319, s. 108.

57 DVS, Hicri: 1323, s. 110.

Kaza merkezi dışında idarenin kazaya bağlı olan bölgelerinde de denetimi elde tutmak amacıyla görevlilerin tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kazaya bağlı olarak ön plana çıkan Derik bölgesinde 1899 ile 1901 yılları arasında memur olarak Girigor Efendi görev icra etmiştir. Yine Siverek kazasında idareye bağlı olarak görev icra eden bir diğer isim de Yusuf Ziya Efendi'dir.⁵⁸

2. Reji Şirketi

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin denetiminde bulunan tütünün *Muharrem Kararnamesi*'nin 9. Maddesi⁵⁹ gereğince anonim⁶⁰ bir şirkete devredilebileceğinin belirtilmesi üzerine 1883 yılında yabancı sermaye eliyle müstakil bir şirketin kurulması için çalışmalar başlatılmıştır.⁶¹ Osmanlı yönetimi ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında yapılan görüşmeler neticesinde Credit Anstalt⁶² ve grubunun (Viyana), Banker Bleichröder⁶³ ve grubunun (Berlin) ile Osmanlı Bankası'nın (İstanbul) katılımıyla tütünün işletilmesi amacıyla 14 Mayıs 1883 tarihinde onaylanan şartnameyle⁶⁴ şirket 27 Mayıs 1883 tarihinde kurulmuştur.⁶⁵ Kurulan bu şirketin ismi "*Memalik-i Mahruse-i Şaha-*

58 DVS, Hicri: 1319, s. 124.

59 BOA. Y. A. HUS. Dosya No: 175, Gömlek No: 62; Ufuk Arnavut, *İntikam Gazetesi (1900-1902)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2017, s. 72; Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1978, s. 228; E. Yase-min Bozdağlıoğlu, *Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Analizi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın 2010, s. 156.

60 Birden fazla sermaye ortağının katılımı ile kurulan şirketlerdir; Sadık Erdaş, "Atatürk Dönemi Türk Ekonomisinde Yerel Sermaye Birikimi: Taşrada Kurulan Anonim Şirketler (1920-1938)", *Türkiye Cumhuriyet'inin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu*, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 179.

61 Nezhil Varcan, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, Ankara 2000, s. 166-167.

62 Avusturya-Macaristan hissedarların vekilliğini yapmıştır; Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1819)*, Ankara 1982, s. 96.

63 Mustafa Dağ, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Reji İdaresi'nde Kayıt Dışı Ekonomi Davası: Bayburt Reji Memurluğu Örneği (1888-1909)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, Diyarbakır 2021, 447.

64 Volkan Aksoy, "İngiliz Ticaret Raporlarında (1908-1913) Trabzon", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XV/58, Trabzon 2018, s. 66; Filiz Dıgıroğlu, "Samsun Reji İdaresi", *Samsun Sempozyumu (Samsun'a Bir Parantez Açıyoruz)* içinden, (2011), s. 393.

65 Jacques Thobie, *İnterets Et İmperialisme Français Dans l'Empire Ottoman (1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris: 1977, s. 181; Düstür, Tertip: 2, Cilt: 4, s. 332-348; George Young, *Corps de Droit Ottoman*, Cilt: V, Oxford At The Clarendon Press, London: 1906, s. 189; Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XIX/2, Erzurum 2010, s. 149-151; Enes Kurt, Yasin Şehitoğlu, "Türk Yönetim Bilimine Tarihe Dönüş Kavram Çerçevesinde Bir Bakış: Sınıflar, İş Dünyası ve Bilgi Transferi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VIII/3, Burdur 2021, s. 1705-1706; BOA. HR. HMs. İŞO. Dosya No: 166, Gömlek No: 31.

ne Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi"⁶⁶ olarak belirlenmiştir.⁶⁷ Şirket ortakları ile Osmanlı yönetimi ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında yapılan görüşmeler neticesinde 1883 yılından itibaren 30 yıllık imtiyaz hakkı tanınmıştır.⁶⁸ Bu süre 1914 yılında tamamlanınca ek olarak 15 yıllık işletme hakkının daha eklenerek⁶⁹ 1925 yılına kadar şirket görev icra etmeye devam etmiştir.⁷⁰ İmparatorluk genelinde tütün üretimi, tüketim ve ticaretinin denetimi 27 Aralık 1886 tarihinde onaylanan İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir.⁷¹ İmparatorluğun genelinde örgütlenen şirketin şube açtığı yerlerden biri de Siverek olmuştur.

- 66 Halk arasında kısaca Reji İdaresi olarak isimlendirilmiştir; Filiz Dıġıroġlu, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XLIII/43, İstanbul 2014, s. 231.
- 67 Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, İstanbul 2017, s. 35-37; Tiġinçe Oktar, "Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketi'nin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", *Tütün Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 2007, s. 45; Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Çev. Muammer Sencer), İstanbul 1977, s. 40-41.
- 68 BOA. İ. DH. Dosya No: 1295, Gömlek No: 102149; Mustafa Kaya, *II. Abdülhamid Döneminde İspartalı Memurlar (Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2014, s. 81; Halim Demiryürek, *II. Meşrutiyet Döneminde Bilecek*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: 2011, s. 27-28; Filiz Dıġıroġlu, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi – Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, İstanbul 2007, s. 61.
- 69 BOA. MV. Dosya No: 235, Gömlek No: 75; BOA. İ. MMS. Dosya No: 169, Gömlek No: 22; BOA. Y. PRK. ŞH. Dosya No: 13, Gömlek No: 35; BOA. Y. PRK. TNF. Dosya No: 6, Gömlek No: 32; BOA. MV. Dosya No: 172, Gömlek No: 38; BOA. Y. PRK. ML. Dosya No: 28, Gömlek No: 2; BOA. Y. A. RES. Dosya No: 153, Gömlek No: 2; BOA. MV. Dosya No: 179, Gömlek No: 82; BOA. BEO. Dosya No: 4219, Gömlek No: 316355; BOA. MV. Dosya No: 179, Gömlek No: 32; Düstur, Tertip: 2, Cilt: 6, s. 2-491; Hayri Mutluçaġ, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 7, Ankara 1968, s. 40-43; Faruk Gülpinar, "Milli Bir Ürün Olan Tütüne Devletin Düünden Bugüne Bakışı", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, (Editör: H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek), İstanbul 2014, s. 406.
- 70 26 Şubat 1925 tarihinde 558 sayılı *Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkında Kanun* ile görevine son verilmiştir; TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 26, İçtima: 1, (26 Şubat 1925), s. 316; Cengiz Atlı, "Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'de Tarımsal Durum", *İçtimaiyat Dergisi*, IV/1, Muş 2020, s. 49; Murat Metinsoy, "Sosyal Kaçakçılık: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Tekellere Direniş", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, XXIX/2 İstanbul 2020, s. 250. ; Ayşegül De Faveri, *Tekel Sigaranın Satışı ve Toprak Arazi Koruma ve Kullanımı Kanuna İlişkin Haberlerin Kültürel İnşası 2008 Hürriyet Gazetesi Örneği*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015, s. 45; Seda Keklik, *Türkiye'de Tütün Kontrol Politikaları: Tütün Endüstrisi Faaliyetleri Işığında Bir Değerlendirme*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2014, s. 10; Nadir Yurtoġlu, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1923-1938)", *Belgi Dergisi*, 22, Denizli 2021, s. 174; Ferdi Sayim, "Birinci İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin Ekonomi Politikalarına Etkisi (1923-1930)", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, VI/39, İstanbul 2020, s. 2725.
- 71 Mustafa Daġ, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, Konya, 2022, s. 164-165.

2.1. Siverek Reji Memurluğu

Şirket, tütünün denetim altına almak amacıyla kazada memurluk olarak teşkilatlanmıştır. Bu bağlamda, Maliye Nezareti'nin girişimleri neticesinde Siverek Kazası Meclisi İdaresi tarafından bölgede Siverek Reji Memurluğunun kurulması kararı alınmıştır. Kurulan bu müdürlüğün temel görevi bölgede üretilen, tüketilen ve ticareti yapılan tütünün gelirlerini denetim altına almaktır. Şirketin hazırlamış olduğu şartname ve nizamnameyi bölgede uygulamaktır.⁷² Siverek'te faaliyete geçen idarenin bina olarak kiralık bir yapıyı ikametgâh olarak kullandığı tespit edilmiştir.⁷³

Müdürlüğün diğer bölgelerde olduğu gibi Siverek'te de temel görevi tütün kaçakçılığının önüne geçmektir. Bu bağlamda, mahsulü yapılan tütünlerin denetim altında tutulması amacıyla bölgede ambar inşa etmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda tütünlerinin kaçak sayılmaması için üreticilerin teslim edecekleri ambarın bulunmaması doğrultusunda yapılan şikâyetler neticesinde Diyarbakır, Siverek ve Maden'e ambar inşası kararı alınmıştır. Netice olarak bu bölgelerde 23 Nisan 1888 tarihinde 100 bin kiloluk 3 ambarın inşa edilmesi ve 5 memurun görevlendirilmesi kararı alınmıştır.⁷⁴ 1889 yılında ise şirketin Siverek kazasında müdürlüğünü yapan bir diğer ismin de Mıgırdiç Efendi'dir.⁷⁵

Aynı tarihlerde Siverek kazasına bağlı olan Silvan bölgesinde Reji müdürü olarak görev yapan Abdullah Bey'in bölge halkına karşı uygulamış olduğu davranışlardan dolayı ahalinin mağduriyet yaşadığına dair şikâyetler meydana gelmiştir.⁷⁶ Bu bağlamda, yapılan şikâyetlerden biri de 6 Kasım 1888 tarihinde Gürbüz İsa imzası ile Diyarbakır merkezine çekilen şikâyet metni örnek gösterilebilir. Memur marifeti ile tutulan kayıtların incelenmesi amacıyla 17 Aralık 1888 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir.⁷⁷ Dâhiliye Nezareti ve Diyarbakır Vilâyeti tarafından Abdullah Bey ile ilgili tahkikat süreci başlatılmıştır. Ancak davanın ne şekilde sonuçlandığına dair verilere ulaşılamamıştır.⁷⁸

72 BOA. DH. İD. Dosya No: 95, Gömlek No: 10.

73 Ekrem Akman, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mardin 2017, s. 179.

74 BOA. DH. MKT. Dosya No: 1503, Gömlek No: 61.

75 Akman s. 66-67.

76 BOA. DH. MKT. Dosya No: 1561, Gömlek No: 70.

77 BOA. ZB. Dosya No: 17, Gömlek No: 40.

78 BOA. DH. MKT. Dosya No: 1538, Gömlek No: 17.

1895 yılında Siverek kazasına bağı olan Hoşin ve Karacadağ nahiyeleri ile Derik bölgesinde ekimi yapılan tütünlerin tahrir işlemlerinin yapılması amacıyla bölgeye görevli olarak memur Ömer Ağa ile kâtibi Antuan Efendi gönderilmiştir. Görevlerini suiistimal etmelerine dair haklarında tahkikat süreci başlatılmıştır.⁷⁹ Vilâyet Meclisi İdaresi tarafından görülen mahkeme neticesinde suçsuz oldukları tespit edilmiştir. Ancak yerel mahkemenin almış olduğu bu karara itiraz edilerek Şûra-yı Devlet Temyiz Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Mahkeme gerekli incelemeyi yaptıktan sonra 24 Nisan 1895 tarihinde daha önce yerel idare tarafından alınan kararı onaylayarak temyiz talebi reddedilmiştir.⁸⁰ 1896 yılında Maden ve Cizre bölgeleri dışında şirkette görev yapan Ermeni vatandaşın olmadığı tespit edilmiştir.⁸¹ 1914 yılında ise bölgede şirkette görev yapan ecnebi tebaanın bulunmadığına dair Dahiliye Nezareti'ne bilgi aktarılmıştır.⁸²

3. Yusuf Ziya Efendi Davası

Osmanlı yönetimi ile Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin kurucuları arasında yapılan antlaşma gereğince imparatorluğun her bölgesinde teşkilatlanan idareye, bünyesinde görev icra eden kişilerin yargılanma yetkisi de verilmiştir. Bu bağlamda, Siverek kazasında idare bünyesinde rüsumat müdürü olarak görev yapan Yusuf Ziya Bey'in dava süreci örnek gösterilebilir. İdareye bağı olarak faaliyette bulunan Siverek Rüsumat Müdüriyetinde eksik paranın zuhur etmesinden dolayı Yusuf Ziya Efendi hakkında gerekli tahkikatın yürütülmesi amacıyla Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi bünyesinde çalışmalar başlatılarak rüsumat tahkikat memuru Vasfi Efendi görevlendirilmiştir. Vasfi Efendi tarafından Siverek Rüsumat Müdüriyetine telgraf çekilmiştir. 8 Kasım 1881 tarihinde gelen telgrafla birlikte müdür Yusuf Ziya Efendi görevden azlederek gerekli tahkikatın yürütülmesi için başkâtip Eyüp Efendi Diyarbakır'a göndermiştir. Müdür Bey'in bölgeden ayrılmadan önce görevi orada bulunan bir görevliye iki şahit huzurunda devir teslim işleminin yapılmasını da sağlamıştır. Yine Yusuf Efendi'nin Diyarbakır'a gelmesi sırasında müdürlükte görev yapan iki memurun da yol boyunca Yusuf Efendi'ye nezaret etmesi de istenmiştir. Gerekli tahkikatın yürütülmesi amacıyla 18 Mart 1882 tarihinde Siverek Rüsumat Müdüriyetine Selim Efendi tarafından çekilen telgrafta Yusuf Ziya Efendi'nin görevden el çektirilerek 8 Kasım 1881 tarihinden itibaren kendisine verilen maaşın hazineye aktarılması gerektiği belirtilmiştir.

79 BOA. BEO. Dosya No: 607, Gömlek No: 45472.

80 BOA. DH. MKT. Dosya No: 371, Gömlek No: 10.

81 BOA. Y. PRK. UM. Dosya No: 35, Gömlek No: 125.

82 BOA. DH. ŞFR. Dosya No: 462, Gömlek No: 100.

Günlük olarak almış olduğu 145 kuruş 15 paranın suçsuz çıkması durumunda kendisine daha sonra verilebileceği belirtilmiştir. Yusuf Ziya Efendi'nin 1881 ile 1882 senelerinde tütün tahrir masraflarının ve kolcuların giderlerinin karşılanması amacıyla harcamış olduğu 5.700 kuruş nedeniyle tahkikat yapılmıştır. Tahkikat neticesinde Diyarbakır Rüsumat Nazırı olarak görev yapan İshak Efendi tarafından Siverek Rüsumat Müdürü Yusuf Ziya Bey'in görevden azledilmesine veya görev alanının değiştirilmesine gerek olmadığı görevini icra etmeye devam etmesi kararı 30 Eylül 1885 tarihinde iletilmiştir.⁸³ Yusuf Ziya Bey'in açıkta kaldığı zaman zarfında Halep'te görev almak istemişse de bunun onaylandığı tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak idarede 30 yıllık hizmet süreci bulunmaktadır.⁸⁴

Bu doğrultuda Yusuf Efendi'ye yönelik yöneltilen iddiaların asılsız olduğunun anlaşılması üzerine memuriyetin kendisine iade edilmesi kararı alınmıştır. Ancak açığa alınmış olduğu süreç zarfında işleyen maaşının kendisine ödenmediği gerekçesi ile Yusuf Efendi, Maliye Nezareti ile yapılan haberleşme neticesinde Adliye Nezareti'ne müracaat ederek maaşının tamamının tazmin edilmesini talep etmiştir. Yusuf Ziya Efendi alınan kararın Tanzimat Dairesi tarafından onaylanmadığı müddetçe itiraz edebilme hakkının olduğunu bilerek davayı İkinci Hukuk Mahkemesi'ne taşımak istemiştir. Ancak Adliye Nezareti, Yusuf Efendi'ye karar merciinin Şûra-yı Devlet'e⁸⁵ ait olacağını belirterek davanın İkinci Hukuk Mahkemesi tarafından görülemeyeceği Şûra-yı Devlet'e başvurması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından Yusuf Efendi'ye yönelik yapılan açıklamada açıkta bulunduğu müddet zarfında biriken maaşı almaya hakkının olmadığı belirtilerek istediği mahkemeye itiraz için başvurabileceği belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti ile Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında gerçekleşen yazışma neticesinde dava sürecine dair evrakların Şûra-yı Devlet Muhakeme Dairesi tarafından incelenmiştir. Kararnamede işten el çektirilmiş olan idare görevlilerin suçsuz bulunması ve görevlerinin iade edilmesi durumunda maaşlarının da tamamının ödenmesi hususunda hükmün bulunmuş olması gerekçe gösterilerek 3 Kasım 1884 tarihinde Yusuf Efendi ile idare arasında tekrar davanın görülmesine lüzum olmadığı belirtilmiştir.⁸⁶

83 BOA. ŞD. Dosya No: 308, Gömlek No: 45.

84 BOA. ŞD. Dosya No: 306, Gömlek No: 42.

85 Yabancı devletlerin denetiminde kurulan Düyûn-ı Umûmiyye veya Reji İdaresi'nde meydana gelen sorunların çözümü hususunda Şûra-yı Devlet Riyasetinin etkili rol oynadığı tespit edilmiştir. Nitekim hükümet ile yapılan sözleşmelerde Şûra-yı Devlete başvuru yapma hakkı tanındığı belirtilmiştir; BOA. Y. EE. KP. Dosya No: 41, Gömlek No: 4019.

86 BOA. ŞD. Dosya No: 302, Gömlek No: 18.

Bu doğrultuda, 29 Ağustos 1885 tarihinde Şûra-yı Devlet Mahkemesi görevden el çektilirip görevinin iade edildiği tarih arasında işleyen maaşının kendisine verilmesi gerektiği Diyarbakır Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne bildirilmiştir. Şûra-yı Devlet Mahkemesi'nin bu kararı almasının gerekçesini ise şu ifadelerle açıklamıştır. Bir memurun görevini suiistimal ederek kullanmasıyla ilgili şikâyetlerin nezaret veya idare tarafından belirtilmesi durumunda tahkikat kararı alınır. Elde edilen bulgu ve deliller doğrultusunda görevlinin işine son vererek gerekli tahkikat süreci işletilir. Neticenin beklenmesi ve çıkan sonuç doğrultusunda hareket edilmesi gereklidir. Ancak burada süreçte sadık kalınmadığı ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından gerekli tahkikat süreci tamamlanmadan kararın alındığı belirtilmiştir.⁸⁷

Sonuç

Bu çalışma, 1854 yılında başlayıp 1879 yılında devletin mali iflasını açıklamasıyla biten dış borç ödemelerinin durdurulması üzerine alacaklı devletlerin denetiminde 1881 yılında kurulan Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Osmanlı taşrasındaki faaliyetlerini incelemektedir. Bu bağlamda Siverek kazası özelinde devlet borçlarının ödenmesinde taşranın etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Diyarbakır Vilâyeti'nde hizmet veren Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne bağlı olarak açılan Siverek Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü 1881 yılından itibaren faaliyetlerine başlamıştır. Müdürlüğün bünyesinde görev yapan idari personelin müdür, nazır, muhafaza müdürü, muhafaza müfettişi, kâtip, başkâtip, muhasebeci, sandık emini ve ambar memuru gibi kadrolarda görev icra ettiği tespit edilmiştir. Müdürlükte görev yaptığı tespit edilebilmiş isimlerin tamamına yakının Müslüman Osmanlı ahalisinden seçilmiş olması yöneticilerin bölgenin etnik yapısını göz ardı etmediğini göstermektedir.

Devlet genelinde olduğu gibi Siverek müdürlüğünde de görevli olan idari personelin başarılarının nişan ve rütbe gibi ödüller ile taltif edilmiştir. Bu gibi ödüllendirme yöntemiyle müdürlüğün istikrarlı şekilde işleyişini sağlamaya yönelik atılmış önemli adımlar olarak nitelendirilebilir. Ancak kanuna aykırı hareket ettiği iddia edilen veya yürütülen muhakeme süreci neticesinde suçlu sabit bulunan görevliler ise cezalandırılmıştır. Bu bağlamda, müdürlükte rüsumat müdürü olarak görev yapan Yusuf Ziya Bey'in davası örnek gösterilebilir. Müdürlük kazasında eksik çıkan paradan dolayı zimmetine para geçirme suçundan dolayı açığa alınarak Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Şûra-yı Devlet Mahkemesi tarafından hakkında yürütülen dava neticesinde suçsuz bulunmuştur. Örnek davada idareye yargı yetkisinin tanındığı ve Yu-

87 BOA. ŞD. Dosya No: 308, Gömlek No: 45.

suf Bey'in muhakeme sürecinde görevden el çektirildiği görülmektedir. Bu durum dava sürecinin şeffaf şekilde yürütülmesini sağlamaya yönelik girişimler olarak yorumlanabilmektedir.

Çalışmada kaza dahilindeki faaliyetleri ele alınan bir diğer kurum da müdürlüğün denetiminde bulunan tütünün idare edilmesi amacıyla 1884 yılında kurulan Siverek Reji Memurluğu olmuştur. Her ne kadar şirketin ülke genelinde olduğu gibi Siverek kazasında da 1884 yılında faaliyete geçtiği tahmin edilse de müdürlüğün bölgede aktif olduğuna dair tespit edilebilmiş ilk bilgiler 1888 yılını göstermektedir. Memurluk bölgede yoğun olarak kaçakçılıkla mücadeleye girişmiş ve bu yönde tedbirler almıştır. Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü'nde bölgenin etnik yapısına yönelik gösterilen hassasiyetin Reji Memurluğunda gösterilmediği saptanarak Müslüman ve Gayrimüslim ahali-den idareciler seçilmiştir. İdarede görev yapan personelin halka karşı tutumu ve yasadışı faaliyetlere karışma gibi suçlara bulaştığı da tespit edilmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü örneğinde olduğu gibi bu gibi yasadışı faaliyetlerde bulunanların cezalandırılmaları amacıyla muhakeme süreçleri idare ile hükümet tarafından yürütülmüştür. Muhakeme sürecinin rejide başlatılıp devlet mahkemesinde neticelenmesi Reji İdaresi'ne yargılama yetkisinin verildiğini ancak davalı veya davacının idare tarafından verilen kararı devlet mahkemesine taşıyarak son kararın devlet mahkemesine ait olacağı anlaşılmaktadır. İdarenin işleyiş düzeninin bozmaya yönelik yasadışı faaliyetlerde bulunan personel cezalandırılmıştır.

Çalışmamız genel olarak 1881 ile 1925 yılları arasında kaza sınırları içerisinde Düyûn-ı Umûmiyye ile Reji Memurluğunda görev yapan personeli incelemekle birlikte elbette 44 yıllık zaman zarfında kaza dahilinde tespit edilmiş personel sayısının yetersiz olduğu söylenebilir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiş isimlerin incelenmesinden dolayı görev yapan tüm personelin isim ve görev bilgilerine ulaşılabilmesi çalışmamızın önemli sınırlıklarından biri olmuştur. Tespit edilebilmiş personel sayısının az olmasının bir diğer önemli nedeni olarak muhtemelen taşra bölgesi olması nedeniyle kayıtların muhafaza edilememesi veya kayıtların sağlıklı şekilde tutulamadığını göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Telif Eserler

- AKMAN, Ekrem, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mardin: 2017.
- AKSOY, Volkan, "İngiliz Ticaret Raporlarında (1908-1913) Trabzon", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XV/58, Trabzon 2018, s. 50-74.
- ARI, Bülent, "Osmanlı Maliyesinin İflas ve 1854 İstikrazı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, IV/17, Ankara 2002, s. 43-53.
- ARNAVUT, Ufuk, *İntikam Gazetesi (1900-1902)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: 2017.
- ATLI, Cengiz, "Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'de Tarımsal Durum", *İçtimaiyat Dergisi*, IV/1, Burdur 2020, s. 47-61.
- AYSAL, Necdet, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara 2013, s. 1-28.
- BELİN, M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, (Çev. Oğuz Ceylan), Ankara 1999.
- BERKES, Niyazi, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* İstanbul 1964.
- BİLGİN, Bünyamin, *Salname-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr (H. 1319-M. 1901 Transkribe Metin)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Malatya 1996.
- BİRVURAL, Ali, "Osmanlı Devleti'nde 1854-1874 Borçlanmalarına Genel Bir Bakış ve Moratoryum", *Türk İle İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/23, İstanbul 2019, s. 115-122.
- BOZDAĞLIOĞLU, E. Yasemin, *Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Analizi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın 2010.
- ÇAKIR, Ali, *Haber Gazetesi'nin Başyazarlarına Göre Bölgenin ve Türkiye'nin Gündemine Bir Bakış (1923-1924)*, Y Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2013.
- ÇELİK, Abdurrezzak, DAĞ, Mehmet, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağında Kamu Gelir Kaynağı Olarak Memlehal", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, Siirt 2019, s. 304-316.
- ÇELİK, Birten, "Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)", *Belleten Dergisi*, LXXIX/286, Ankara 2015, s. 1003-1038.
- ÇETİN, Engin Can, "Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Dış Borç Tarihi Genel Bir Bakış", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/14, Tekirdağ 2018, s. 234-249.
- DAĞ, Mustafa, "Hemavend Aşireti'nin Tütün Kaçakçılığı İddiaları ve Adana Reji İdaresi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31/3, Elâzığ 2021, s. 1333-1344.

- DAĞ, Mustafa, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Reji İdaresi'nde Kayıt Dışı Ekonomi Davası: Bayburt Reji Memurluğu Örneği (1888-1909)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, Diyarbakır 2021, s. 444-471.
- DAĞ, Mustafa, "XIX. Yüzyıl Başlarında Reji İdaresi'nde Kayıt Dışı Ekonomi Davası: Menbiç Reji Memurluğu Örneği (1910-1911)", *Aydın Adanan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/2, Aydın 2021, s. 207-228.
- DAĞ, Mustafa, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, Konya, 2022, s. 162-180.
- DEMİRYÜREK, Halim, *II. Meşrutiyet Döneminde Bilecek*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: 2011.
- DIĞIROĞLU, Filiz, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müsterekü'l-Menfaa Reji Şirketi – Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, İstanbul 2007.
- DIĞIROĞLU, Filiz, "Samsun Reji İdaresi", *Samsun Sempozyumu (Samsun'a Bir Parantez Açıyoruz)* içinden, Samsun 2011, s. 393-400.
- DIĞIROĞLU, Filiz, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XLII/43, İstanbul 2014, s. 227-272.
- DİKMEN, Nedim, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XIX/2, Erzurum 2010, s. 137-159.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994.
- ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994.
- EKMEKÇİ, Gülistan, *Diyarbakır Gazetesine Göre Diyarbakır'da Kültür ve Sanat Hayatı (1286-88/1869-71)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2009.
- ERDAŞ, Sadık, "Atatürk Dönemi Türk Ekonomisinde Yerel Sermaye Birikimi: Taşrada Kurulan Anonim Şirketler (1920-1938)", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu*, Cilt 1, Ankara 2017, s. 180-195.
- ERDOĞAN, Anıl, "Düyun-u Umumiye'nin Kurulmasının Siyasi Yönü ve Reji İdaresiyle İlişkisi", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, (Editör: H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek), İstanbul 2014, s. 193-216.
- ERKAN, Ümmet, "Türk Yurdu Dergisinde İktisat Yazılarının Analizi (1911-1931)", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/1, Bartın 2018, s. 13-30
- EROĞLU, Onur, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/0, İzmir 2010, s. 57-89.
- FAVERİ, Ayşegül De, *Tekel Sigaranın Satışı ve Toprak Arazi Koruma ve Kullanımı Kanuna İlişkin Haberlerin Kültürel İnşası 2008 Hürriyet Gazetesi Örneği*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015.
- GENÇ, Mehmet, ÖZVAR, Erol, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar I*, İstanbul 2021.
- GÜLER, Birgül A., "Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyunu Umumiye-i Osmanlı Meclisi İdaresi 1881-1948", *Memleket Siyaset-Yönetim Dergisi*, 1, Burdur 2006, s. 99-122.

- GÜLPINAR, Faruk, "Milli Bir Ürün Olan Tütüne Devletin Dünden Bugüne Bakışı", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, (Editör: H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek), İstanbul 2014, s. 403-436.
- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, "Osmanlı Devleti'nin Ekonomi ve Dış Borç Politikası", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/2, Bingöl 2012, s. 1-8.
- KANKAL, Ahmet, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Siverek'te Sosyal ve İktisadi Hayat", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 39-63.
- KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989.
- KAYA, Mustafa, *II. Abdülhamid Döneminde Ispartalı Memurlar (Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2014.
- KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 2002.
- KEKLİK, Seda, *Türkiye'de Tütün Kontrol Politikaları: Tütün Endüstrisi Faaliyetleri Işığında Bir Değerlendirme*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- KILINÇKAYA, M. Derviş, "1920 Yılı'nın Yazında Egemenlik ve Mali Kaynakların Dene-timi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/61, Ankara 2005, s. 305-321.
- KIRAY, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul 2015.
- KOPRA, Metin, YOLUN, Murat, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies International Journal Of History*, IV/1, İstanbul 2012, s. 335-358.
- KURT, Enes, ŞEHİTOĞLU, Yasin, "Türk Yönetim Bilimine Tarihe Dönüş Kavram Çerçevesinde Bir Bakış: Sınıflar, İş Dünyası ve Bilgi Transferi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, VIII/3, Burdur 2021, s. 1699-1722.
- KÜÇÜK, Cevdet, ERTÜZÜN, Tefik, "Düyun-u Umumiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.10, İstanbul 1994, s. 58-61.
- METİNSOY, Murat, "Sosyal Kaçakçılık: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Tekellere Direniş", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, XXIX/2, İstanbul 2020, s. 247-269.
- MORAWİTZ, Charles, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1978.
- MUTLUÇAĞ, Hayri, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 7, Ankara 1968, s. 40-43.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara 2013.
- NOVİÇEV, A. D., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, (Çev. Nabi Dinçer), Ankara 1979.
- OKTAR, Tiğınçe, "Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketi'nin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", *Tütün Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 2007, s. 45-55.
- ÖZTÜRK, Cemil, "Millî Mücadele Döneminde Reji Sorunu", *Tütün Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 2007, s. 107-118.
- ÖZÇELİK, İsmail, "Malazgirt'ten Meşrutiyet'e Siverek ve Havalisi", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 23-29.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930) IV*, İstanbul: 1993.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara 1984.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul 2018.

- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2019.
- PARVUS Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Çev. Muammer Sencer), İstanbul 1977.
- SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem'den II. Abdülhamd'e)*, İstanbul 2021.
- SAYİM, Ferdi, "Birinci İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin Ekonomi Politikalarına Etkisi (1923-1930)", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, VI/39, İstanbul 2020, s. 2721-2730.
- SEVİMAY, Hayri R., *Cumhuriyete Girerken Ekonomi – Osmanlı Son Dönem Ekonomisi*, İstanbul 1995.
- ŞEKER, Murat, "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, VIII/2, Manisa 2007, s. 115-134.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 2015.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1970.
- TAŞTAN, Yahya Kemal, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siverek", *Tarihte Siverek Sempozyumu*, (Ekim 2001), s. 31-38.
- THOBİE, Jacques, *İnterets Et İmperialisme Français Dans l'Empire Ottoman (1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris 1977.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1819)*, Ankara 1982.
- VARCAN, Nezih, *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, Ankara 2000.
- YAVUZ, Erdem, *Türk İktisat Tarihinde Erzincan (1923-1960)*, İstanbul 2017.
- YILDIZ, Abdunnur, "Osmanlı Devleti'nin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü ve Önemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, X/36, Düzce 2011, s. 318-330.
- YILDIZ, Abdunnur, "Osmanlı İmparatorluğunun Borçlanmasında Yabancı Sermayenin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37, İstanbul 2007, s. 113-125.
- YILDIRIM, Kadir, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İstanbul 2013.
- YILMAZ, Faruk, *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dış Borçları (Düyun-u Umumiye)*, Ankara 2007.
- YILMAZ, Faruk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, Ankara 2003.
- YİĞİT, Sinan, *Osmanlı Dış Borçları ve Düyun-ı Umumiye İdaresi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: 1989.
- YURTOĞLU, Nadir, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1923-1938)", *Belgi Dergisi*, 22, Denizli 2021, s. 151-194.
- YURTSEVER, Cezmi Zeki, *Kadirli Tarihi (Kadirli Türkmenlerinin Soy, Kültür ve Ekonomik Bünyesinin Tarih Felsefesi Metoduyla İncelenmesi)*, İstanbul 2010.
- YOUNG, George, *Corps de Droit Ottoman*, Cilt: V, Oxford At The Clarendon Press, London 1906.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, İstanbul 2017.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev. Ayşe Bertay), İstanbul 2020.

Salname ve Resmi Kaynaklar

Düstur, Tertip: 2, Cilt: 4.

Düstur, Tertip: 2, Cilt: 6.

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri:1308, (Miladi: 1891).

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri: 1312, (1894).

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri:1316. (1898).

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri: 1317, (M. 1899).

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri:1319, (1901).

Salname-i Vilâyet-i Diyarbakır, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası, Hicri: 1323, (1905).

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 26, İçtima: 1, (26 Şubat 1925).

BİYAYIŞ U ÇİMEYİ ZIWANI

İbrahim DAĞILMA*

Kilmvate

Zıwan, sembol u vengın vırazıyayo. Temamê ini sembol u vengi vatışê fikir, his u waştışan dı şıxuliyayeni. Zıwan, yo wesıtayo tabii yo u wayırê qeydeyan xısusıyan o. Ino wesıta, pawa hemı xısusıyetanê xu bêteyê insanan dı umış u pıkerdışı vırazeno, Zıwan, yo mekanızmayo gani yo u her tım zereyê qeydeyanê xu dı xu keno newe. Zıwan, yo sistema pıkerdışan nımtıyan u yo dezgeyo cematki yo. Ina sistem u mo dezge, yo wexto nınozanayış dı vengın ra vırazıyayo. Zıwan, yobınan dır umışbiyayışê insanan dı yo şeklê tekiliya tor tesırın, rehet u ercan o. Ino esrarê zıwani insanan ri her tım bıyo meraq. Zıwan çıta yo, seni vecıyayo werte u çımeyi zıwani kamcı yi? İni persi her tım ameyi persayış.

Zıwan, pawa hedıseyê vıraştışı/hulqkerdışı dı şeklê xu motışê hisanê insani dı vecıyayo werte. Kılmi ra zıwan, vatışê his, fikir u waştışan dı yo nızam o. Ino nızamê qıseykerdış u nuştışı vengın u sembolan ra vırazıyayo. Şexıs, cemat u mileti waştış, meqsed u fıkranê xu bı sistemê qıseykerdış u nuştışı vani. Derheqê mo sistem dı zaf teoriyi ameyi vatış. Zıwannas u vengnasın mo mewzu etud kerdo, ardo masa sera nayo ru. Zıwano verin seni vırazıyayo, çımeyê zıwanan ê eyroyınan teyna yo zıwan o? Ina pers sera her tım yo mıneqeşa bıya u bena.

Kelimeyi mıfteyi: Zıwan, İnsan, Veng, Sembol, Teori

DİLİN OLUŞUMU VE KAYNAKLARI

Öz

Dil, düşünce, duygu ve beklentilerin ifade edilmesi için kullanılan sesler ve onları karşılayan semboller bütünüdür. Dil, bildiğimiz genel özellikleriyle insanlar arasında anlaşmayı ve kaynaşmayı sağlayan doğal bir vasıta, kendisine özgü kuralları olan ve bu kurallar içerisinde sürekli kendini yenileyen canlı bir mekanizma, temeli bilinmeyen zaman ve mekânlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sos-

---

* Dr.Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü. idadilma@bingol.edu.tr,
Orcid: 0000-0001-6521-119X
(Makale Gönderim Tarihi: 28.02.2022-Makale Kabul Tarihi: 26.04.2022)
DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1080568>

yal bir kurumdur. Dil, insanların birbirleriyle anlaşmalarında en etkili, kolay, vasıtasız ve ucuz bir iletişim şeklidir. Dilin bu gizemi her zaman bir merak konusu olmuştur. Dilin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve dilin kaynaklarının neler olduğu hep sorulagelmiştir.

Dil, yaratılma hadisesiyle beraber insanın iç duygularının yansıması şeklinde ortaya çıkmıştır. Kısaca dil, duygu, düşünce ve isteklerinin ifade edebilmesinde seslerden oluşan bir konuşma, sembollerden oluşan bir yazı düzeni olarak karşımıza çıkar. Fert, toplum ve milletlerin arzu, maksat ve düşüncelerini ifade ettikleri bu konuşma ve yazı sistemiyle ilgili ortaya atılan çokça teori vardır.

Bu konu dilbilimci ve sesbilimciler tarafından incelenmiş, masaya yatırılmış ve ilk dilin nasıl meydana geldiği ve günümüzdeki dillerin kaynağının tek bir dil mi olduğu tartışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil, İnsan, Ses, Sembol, Teori

FORMATION AND SOURCES OF LANGUAGE

Abstract

Language is a set of sounds and symbols used to express thoughts, feelings and expectations. Language, with its general characteristics, is a natural tool that provides agreement and fusion between people, a living mechanism that has its own rules and constantly renews itself within these rules, a system of secret agreements whose foundation was laid in unknown times and places, and a social institution knitted from sounds. Language is the most effective, easiest, most direct and cheapest form of communication for people to communicate with each other. This mystery of language has always been a subject of curiosity. It has always been asked what language is, how it emerged and what the sources of language are.

Language emerged as a reflection of human's inner feelings with the event of creation. Briefly, language emerges as a speech consisting of sounds and a writing order consisting of symbols in expressing feelings, thoughts and wishes. There are many theories about this speech and writing system in which individuals, societies and nations express their desires, aims and thoughts.

This subject has been examined and discussed by linguists and phonologists. It has also been discussed how the first language came into existence and whether the source of today's languages is a single language.

Keywords: Language, Human, Sound, Word, Theory

DEKOTİŞ

İnsani fikir, his u waştışanê xu bı zıwan vani. Zıwan, tamamê ê sembolan o ki ini semboli bı yo mena u aheng veng an ra heceyan, heceyan ra kelimeyan u kelimeyan ra cumleyan vırazeni. Zıwan, qey ilankerdişê estiyê insani yo unsuro tor muhim o. İnsan, bı ino unsuro muhim, mexluqatan binan ra çiya beno. Cayo ki insan tede çino zıwan ra behskerdiş mumkin niyo hına zi cayo ki zıwan tede çino insan ra behskerdiş mumkin niyo. Zıwan, qey insani meseleya heyat u memati ya. Ino semed ra persa 'zıwan seni biyo, çı wext vıraziyayo?' her tim insanan ri biya merak u hema zi ina pers yena persayış.

Zıwan, yo ermino gani, vıraşte u timiyankerdi yo. Seba inay insani nieşkeni yo dor dı zıwan fambikeri. Zıwan dı yo xısusiyeto mucizeyi esto u zıwan bı ino xısusiyet leşa ma dı bı tigêrayişê çend weslayan xu ramocneno. Zıwan, miyanê insanan dı daşınasi u pikerdiş vırazeno. Zıwan, insanan verinan ra heta eyro zaf merheleyan ra viyerto u vuriyayo. Zıwan, yo dezge yo u ino dezge miyanê insan, cemat u şaran dı tor muhim o. Eger insan, bıwazo ina muhimiya zıwani ça ra yena, seni ya gereka persanê cêrinan bıperso:

Eger zıwan çinbiyê, insaniyet bı çıta u seni eraverşiyên?

Ê medeniyeti ki runiyayi, vılabiyi u heta eyro hukmê xu ramito tesirê zıwani tede çendêk o?

Eger gili zıwani çinbiyên, ini gılan bı lehçe, diyalekt u fekan şağ nidên, ini lehçe u feki nibiyên vıla ma cemat an binan dır seni biyên daşınas u şaran tewıran ra seni hayidar biyên?

Zey ini persan zobina persi zaf i u cewabdayişê ini persan zi zehmet u emeg wazeno. Çıra zehmet u emeg wazeno; çunki felqeyo tor qıc ê zıwani fonem(sot/veng) o, veng an ra heceyi, heceyan ra kelimeyi, kelimeyan ra cumleyi, cumleyan ra zıwan vıraziyeno. Ino yo nizamo entiqın o u zanayışê ino nizami bı cigêrayiş, aqıl u musayışi beno. Ino proses zi emegêko zêd, pil u zıxm wazeno.

Yo zıwan dı mewzuyê vateyi dı felqeyo tor qıj fonem(veng) o. Qasê xısusiyetanê xu her zıwan dı foneman ra heceyi vıraziyeni. Heceyan ra kelimeyi, vıraziyeni. Ino vıraştış, goreyê qaideyanê zıwani beno. Kelimeyan dı yoyiyê me'na esto. Ina me'na, zereyê xu dı bena yo mefhum. Eger ini kelimeyi bı qaideyanê tewıran ê grameri biyê tica beni cumleyi. Cumleyan dı me'na sera yo hukum esto. Ino hukum, mıhatab dı ehtiyaciya yo persa newe nivırazeno.

Mınasebetê insan u zıwani zaf balkeş o. Yo tutê çar serran hini eşkeno qeydeyanê zıwanê xu gore qısey bıkeru. Ino çağ dı zıwan sera xetayı se ra panc ya esti ya çini. Yo tut, heta şeş serranê xu 10 henzar ra zêd kelimeyan museno u hıfz keno. Qey inay, yo tedriso nizamın icab nikeno. Teyna o tut, bîşkayo zıwan bîşınawo u qısey bıkeru ey ri bes o. Gereka zıwan sera yo kemi u neweşi zi çinbo. Gramer, veng u qeydeyanê zıwani, formê kelimeyan u rêzkerdişê vateyan geno zereyê xu u zıwan, bı ini imkân dano bı henzar cumleyan ki vercu niameyi şınawıtış. Eger gerguşı ino zıwano timiyankerde zaf lez u şenik museni ino genetig ra yo; çunki genanê insanan dı yo tamarê zıwani esto.¹

İnsani, his, fıkır, ğıyal u hêviyanê xu yobinan ra bı wesıtayê cumleyan vani. Ina dunya dı seni qey her çi yo nizam u sistem esto qey zıwani zi yo nizam u sistem esto. Zıwan, bı nizamêko zıxm runayiwo. Hodayi, ina kâinat dı qey her mehluqati yo wesıtayê pikerdiş u umişi vıraştı. İnsan û heywanan dı ino pikerdiş u umişi bı wesıtayê zıwani beno. İnsan, hetê zıwani ra heywanan ra ciya u berz o. Heywanan dı zıwan teyna bı vengane cısnan o; la zıwani insanan dı bı henzar ciya ciya vengi esti. İnsanan dı zıwan pawa hiş u fıkrıyayışi yo me'na u famkerdiş sera eraver şıno.

İnsan, mehluqatan binan ra bı fıkrıyayış u qıseykerdiş ciya beno. Ino gore, zıwanê insani şenik niyo. Eger ê zıwani ki rierdan sera esti, heta eka qıseybiyi u qıseybeni ini zıwanan sera yo cıgêrayışı bıvıraziyo qey zıwani zaf timiyane eceyibi yeni vinayış. Goreyê ini timiyane ecebiyan derheqê zıwani dı ini persi cêrin vercu ra heta eyro pers biyi:

“Eger insani bîşkayi şiyeri wextê insanan verinan seni yo zıwan vecıyayeno inan vera?”

“Hemı zıwani leteyanê veng u hece, kelime u cumleyan ra vıraziyayi. Zıwanan tewıran dı qey ini leteyan qaideyi grameri esti. Ini qaideyi kam vıraştı u seni ameyi meydan?”

“Goreyê riwayetan hemı zıwani yo zıwani ra vecıyayi, yo çıme ra nesılıyayi. Ini zıwani zıwano sıfte ra çı wext ciya biyi u heta eka seni ameyi?”

Zıwan yo esteyo kamıl o. Biyayışê u vıraştışê zıwani sera tükê diyayış u teoriyi esti. Ina meqale dı ma cewabanê ini persan u teoriya biyayışê zıwani sera yo xebat keni.

1 Martin A. Nowak, *Homo Grammaticus*, Natural History 109 no:10, December/January 2000-2001, r. 36-44.

1. Mewzuyê Çımeyanê Zıwani

Merdumi zıwannasi wextêko derg çımeyanê zıwani sera şıxuliyayi. Ino behıs dı tor zaf kelimeyi diqet anceni. Çunki biyayişê zıwani dı bara pil u zêd ê kelimeyan a. Kelimeyi zey veng u heceyi leteyanê zıwani ra vıraziyeni u yo leteyi yo sistem sera yi. Ino sistem, me'nayan dano famkerdiş u famkerdiş zi bı weslayê goşi idrak beni.² Eger çımeyê zıwanan sera cıgêrayişi bibiyê gereka egleb kelimeyan sera yo cıgêrayiş bıbo. Wext, ina raşti yena vatiş qımetê veng u heceyan ra fek veradayiş nibeno. Vengi u heceyi zıwan dı her tım raviyer i; çunki ini çınbiyê zıwan nibeno. Qey vıraştışê kelime u cumleyan leteyi esılı veng u kelime yi. Sistemê zıwani dı veng u heceyan ra vani semboli nişandayişi. Vengi u heceyi bı sembolanê herfan yeni motiş. Motiş u nuştışê zıwani dı alfabe yo kıfşêko zaf erca yo. Hetê mexrec, mıntıqa, kultur u dini ra qey her zıwani alfabeyêka mınasib esta u bena.³

Ê zıwani ki esran verinan dı ameyên qıseykerdiş wesitayanê teknolojiyan tesbitê inan kerdo. Ma zi ino mewzu dı seba ê zıwanan u çımeyê zıwanan belgeyan nuştekiyan ra desteg geni. Bı wesitayê çımeyan ê nuştekiyan ma eşkeni zıwanan sera tîkê melumatan tesbit bıkeru. Derheqê biyayişê zıwanan dı zıwannasan ciya ciya vateyi u diyayişi eşti werte.

1.1. Teoriya Teqlid u Zımdayişi

Ina teori zıwannas Wilhelm Oehl⁴ eşto werte. Ina teori gore, ê ganiyê ki tebiet dı cuyayeni insanın vercu vengi inan teqlit kerdên. Ya zi mınasebetê insanın u ini ganiyan estbı. Seba ino mınasebeti insanın ê yi teqlit kerdi u zıwan bı ino teqlit ameyo meydan. Mavaj zey *lavayiş*, *cıqliyayiş*, *qalayiş*, *qorayiş*, *nalayiş*, *barayiş*, *xırayiş*, *vicvıcyayiş* vengi heywanan teqlit biyi u dima biyi nameyê karan. Zey *tık tık*, *çır çır*, *çat çut*, *teqi*, *gurmıdayiş*, *qırçidayiş* zi vengi tebli teqlit biyi u ini kelimeyan ra nameyi vıraziyayi.

Zıwananê Dınya dı tîkê kelimeyi şiriki esti. İni kelimeyi teqlidê vengın ra vıraziyayi. Tırki dı kelimeya 'tınlama' esta. Ina kelime, Erepi dı 'tanin', Latinki dı 'tıntinnare' yan 'tıntinnere' wa. Rına vengo ki pisingi vecênı Zazaki dı 'miyawkerdiş' Tırki dı 'miyavlamak', Almanki dı 'miauen', Franski dı 'miauler' o yo.⁵ Vengo ki mari vecênı bı kelimeya 'sıss', Tırki dı 'tıslamak',

2 Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Linguistik)*, Ankara Üniversitesi. DTCF Yayınları, Sayı: 57, Ankara 1947, r. 36.

3 Mehmet Gümüşkılıç, "Dilin Menşei Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi*, No. 49, Ağustos 2010, r.

4 Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılap Yayınları İstanbul 2003, r. 23

5 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, r. 90.

Almanki dı şeklê 'zichen'; Franski dı 'siffler'; İngilizki dı 'hiss'ı dı şuxuliyena. Goreyê ina teori mewzuyê viraştışê zıwani dı tesirê vengânê tabiyan zaf o u zıwan bı teqlidê ini vengân vıraziyayo.⁶ P. Hardsdörffer zi zey Oehl paşt dano ina teori u wı qey ina teori ini çıyan vano: *"Almanki bı ezmani gurena, bı horan lezginan zey bıriskan dana puri, bı torg kena roşn, bı vayı vukena, bı kilitan vengi kıltkerdışı vecena... Bı topan teqena, zey şêran barena... Zey mırçikan vengdana. Ê çiyê ki vengê xuyo xısusı veceni tebiet inan dır bı zıwanê ma yo Almanki qıseykena."*⁷ Vateyê Oehl u Hardsdörffer'i qey izahkerdişê kokê zıwani zıxm nivındeno. Çendêk her zıwan dı tıkkê kelimeyi teqlidê vengân tebiyan vıraziyayı labelê ini kelimeyi tay i u mınasebet u pıkerdişê insanan ri bes niyi. Hemı zıwanan dı zey 'ber, la, dew u dadı' zaf kelimeyan ri yo agêrayış, çıkdıyış u zımı çına. Ino sebeb ra ina teori sıst maneno.

1.2. Teoriya Vengdayişi(Nıda)

Ina teori bı nameyê 'Puh-Puh' zi yeno zanayış. İnsanân verinan çiyêk sera heyret dı bımendên, çiyêk inan ri ecaıyb bıamên insanân, dec bıantên ya zi bıbiyên şa tıkkê zey 'ax, ox, of, heywax u eruk' vengi tebiyi vetên. Goreyê ina teori zıwan, ini vengân sera bıyo berz u veciyayo werte. Ina teori dı, viraştış u bıyayışê zıwani sera vengdayişi muhim i. Mavaj, ihtimal esto ki kelimeya 'tıfkerdişi' vengê 'tu' ra vıraziyawa; la her zıwan dı bı sehenzaran kelimeyi esti. Ê kelimeyi bini kamci vengdayışan ra vıraziyayı? Cewabê ina pers qey ina teori zaf zor a. Ino sebeb ra ina teori izahkerdişê bıyayışê zıwani dı zaf sıst u bıbın maneno.

1.3. Teoriya Gureyi

Heta peyniya 'esra newesın zey L. Noire tıkkê zıwannasan, behsê bıyayışê zıwani dı fıkrê piya gurekerdişi qebul kerdo. Goreyê ini zıwannasan insanân verinan zey 'erdkendiş, bezreeştış u dêsrunayış, seydkerdiş zaf gureyi xu piya kerdên. Çı wext inan ini gureyi kerdên goreyê o gureyi zey 'hay, hop u yala'vengi vetên. Ini insanân ini vengi wext ra wext zey kelimeyan şıxulnayı u uca ra eşkayı bı fıkrıyayı u qısey bıkeri.⁸

Karl Bücher, ino mewzu dı lingêk vera yo fıkr erzeno werte. Goreyê ey çımeyi muzik u zıwani zêpiyi. Qewman verinan(ibtidaiyan) çı wext yo gure u kar bıkerdên piyörin piya yo vengêko ritmik vetên. Bı ini vengân, heweyê xu ardên u gureyê xu kerdên şenik. Wexta wext gure u vengvetiş bestiyayı

6 Üçok, E.n.v., r. 38.

7 Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, (Tadayoğ: Kemal Atakay), Afa Yayıncılık, İstanbul 1995, r. 106

8 Aksan, e.n.v., r. 97.

yobinan ra. Ino bestiyayış ra dima çı wext yo gure u kar sera yo ğıyal bıbiyên qey o gureyi yo kelime amen vatış. Ini kelimeyan wext ra wext qey gure u karan biyi nameyi.

Qey ina teori Richard Paget(Taşer, 1987, s. 32) ini çıyan vano: *“Sebebo ki insani verini berdo qıseykerdışı inan bı destan hola hol nieşkeni qıseybıkeri niyo; çunki inan ino gure bı hereket u tigêrayişê leşa xu u wesleyan binan zaf rehet u weş ardên ca. Desti inan her tim seyd dı, ramıtış u runayişê çıyan dı bı. Ino sebeb ra ê mecbur mendi vatışê fıkranê xu dı zobina usulan bıvinê. Mavac, zıwan u lewan ra istifadı kerdo. Hına hına ê hereketi ki bı fek, lew u zıwani vıraziyen inan herinde hereketanê destan gureto.”*⁹

Goreyê ina teori kari, nameyan ra tor verin i. Eger, yo zıwan dı çendêk kelime, qewram u cumleyi esti ma biyar verê çıman ina teori biyayışê zıwani dı sıst maneno u fıkrê xu sera beno puç.

1.4. Teoriya Psikolojiyi

Ina teori zıwannas Wilhelm Wund'i ešta werte. Wund, qey ina teori, zıwanê jest u mimikan xori ra etud kerdo u seba inay ilmê psikoloji ra istifade kerdo. Wı ino etudkerdışı dı tıkê hukum eştı werte u bı ini hukman biyayışê zıwani sera tıkê nuktayan keno roşn. Wund, vengane zıwani hetê vengane ganiyan ê heywanan, vengane tutan, vengane tebiyan u çıkdıyışan ra etud keno. Dima resayeno ina netice: Çıyo ki bı telaffuz(vatış) name beno o bı xu yo mimik o u zereyê feki dı cageno. Goreyê ey paynıka verin ê vengane zıwani vengane heywanan ra vıraziyaya. Ini vengane dı yo me'naya êsayi(fiziki) u ruhi esta. Goreyê ino teori vengi xami(ibtidai) veciyayi u ini vengi dima wuriyayi biyi vengi perdeyin. Wund, inay qebul keno: Wext gerguşı destpê musayışê zıwani keni tıkê vengane xaman vecêni, ini vengi maneni qerayışanê heywanan.¹⁰ Vateyi sembolik, jest û mimiki teoriya Psikoloji dı cayo zaf muhim geni. Eger ma binayê zıwani pêroyi sera biyar verê çıman yena vinayış qebulkerdışe ina teori raştı ra dûri ya.

...

Biyê ini teoriyan qey biyayışê zıwani zey teoriyan cêrinan zobina teori zi esti.

Teoriya Biyayışi ra: Goreyê ina teori zıwan biyayışi ra ya zi biyolojik o. Wext insani dadiya xu ra beni pawa xısusiyetê zıwan u qıseykerdışı yeni ina

9 Suat Taşer, *Konuşma Eğitimi*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1987, r. 32

10 Aksan, e.n.v, r. 97-98.

dunya. Zıwan u qıseykerdişi dı tesirê doruver sınorın o. Ina teori dı nameyê Noam Chomsky veciyayeno ver.¹¹

Teoriya Qudumi: Goreyê ina teoriyi zıwan, miyanê kerdeyanê insani dı zaf taybet niyo. Hatta ini herındê terimê zıwani 'Qudumi/Kerdeyê feki' tercih keni. Goreyê inan musayişê zıwani zey musayişê gıredayişê bendikanê solan o. İnsani ino gure bı kerdışı/vıraştışı museni. Heywani sirki seni museni bısqilet romeni, gılorê adırı ra xu erzeni insani bı teqlit u zıxmkerdiş zıwan museni. Zıwannasan ra Skinner u Rachlin paşt dani ino teori.¹²

Teoriya Resayişê Bı Zanayiş: Temsilkeri ina teoriyi tor muhimi zıwannaso Jean Piaget u Psikolog Jerome Bruneri yê. Ino modelê Piaget dı zıwan xu ra tor hira qebiliyetanê zanayişan ra vıraziyayo. Qebiliyeto zanayişı, zıwan ra ver u esil yo proses o. Ino qebiliyet, eraversiyayış u resayişê zıwani ri ber keno a u rayır mocneno zıwani. Ina teori gore, zıwan genetik(biyayış) ra nino, qeydeyi zanayişı biyayış ra yeni. Piaget ve Bruner inay qebul keni; yo tut wext dadiya xu ra beno wı qey famkerdişê heyati bı yo nizamo biyolojik yeno ina dunya. Ino nizamê zanayişı wext ra wext beno xurt u eraver şıno. La onayişê zıwan u resayişê bı zanayiş sera ini wırdi zıwannasi yo xet ra pê yobinan ra ciya beni.¹³

Teoriya Ding-Dong: Goreyê ina teori bêteyê vengani u menayanê kelimeyan dı yo gıreyo zıxm u nızdiya mistik esta. Goreyê ino fikiri vateyi zımiyê tesiranê teberinan i ki ini tesiran xu pıştı insani ra. İnsani, tesirê ina zımi dı maneni u wext ino tesir hiskerd tigêrayeni u hereket keni. Ino tigêrayış, insani bı vateyan dano qıseykerdiş. İni vateyi zi vengani ra paşt geni. Labelê ina nızdi u ino mınasebet ki bêteyê vengani u vateyan dı esto çırrê şık nifiniyena cı. Mavac, wext ma bıdo yo ermin ri ya zi ma bıgıno yo ermin ri vengo ki veciyeno o veng o ermin ri beno name.¹⁴

İni teoriyi ki zereyê xebata ma dı ca gêni u teoriyi bini ki xebata ma dı ca nıdiyayo cı izahkerdişê çımeyan u biyayişê zıwani dı kêm maneni u bes niye. Miheqq qey her teori zereyê xu dı yo raştı ra paşt gena; labelê vıraştışê zıwani dı yo dı het ra raştı bes niya, gereka idia şiyero biresayo yo heqiqet.

Ma vineni ki teoriya teqlid u vengdayişı, zıwan zey yo meselaya şexsi qebul kena. Teoriya gureyi, meselaya zıwani hokê cematki ra gena xu dest u teoriya psikoloji zi biyayişê zıwani hetê ruhi ra vinena.

11 Recep Yaşar, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi: Hz. Âdem'in Dili*, Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, Sayı: 5, r. 89 - 94

12 E.n.v., r. 89-94

13 E.n.v., r. 89-94

14 E.n.v., r. 89-94

Halo hezır meseleya çimeyanê zıwani zey yo problemi ha ma ver dı vındena. Merdumanê zanayan ino problem sera zêda zêd şıxuliyayi la hema yo helkerdıšo kamil niviraziyyayo.

Gelo, meseleya çimeyanê zıwani ya zi zıwan vercu seni vıraziyyayo u biyo weziyet endêk zehmet u problem alızıyaye yo?

İdiaya ‘Vercu teyna yo zıwan estbı u zıwani bini wexta wext ino çimeyo verin ra neziliyayi u vıraziyyayi.’ dı yo mentiq esto ya çino?

Gelo zıwannasi eşkeni tıke delilan ra hereket bıkeri u bıvaci, ‘Tıkê zıwani vercu ameyên qıseykerdış la eyro nini qıseykerdış u tıkê zıwani zi vercu ra heta eyro hê pê qıseybeno. Ini hemı zıwani yo çime ra veciyayi.’ Zıwanan tewırınan dı tıkê kelimeyi şıxuliyeni ki ini hetê kok u telefuzıya ra ya maneni yobinan ya zi yobinan ra nızd i. Monayışê ini kelimeyan yobinan ino behıs dı ma ri yo ber keno a. Tıkê zıwani hetê familiya ra yobinan ra duri yê ya zi hetê grameri ra nimaneni yobinan labelê tıkê kelimeyi ini zıwanan hetê kokê xu yo me’na dı şıxuliyeni.

Meselâ Tırki dı kelimeya ‘temel’i u Yunanki kelimeya ‘themelion’ eyni me’na dı şıxuliyeni. Kelimeya themelion dı ‘the’ me’nayê ‘dekerdış’ı dı yo kar o. Eyro fekanê Anatoliya Rocawan ê Tırki dı kelimeya ‘koyuk(kend)’¹⁵ şıxuliyena karê ‘koymak’ ra vıraziyyaya. Kelimeya ‘erdem’ zi yena me’nayê ‘a ki cumiyerdi ri bena’. Ina kelime kelimeya ‘er’ u cıdarê ‘dem’i ra viraziyyaya. Latinki dı kelimeya ‘virtus’ zi me’nayê ‘fezilet’ dı şıxuliyena. Ina kelime dı ‘vir’ yena me’nayê cumiyerdi. Yunanki dı kelimeya ‘melankholia’, Franzki dı şeklê *mélancolie* gêna. Ina kelime, kelimeyanê melan(siya) u kholia(zerdaye) ra vıraziyyaya. ‘Ereпки dı kelimeya ‘sewda(siya)’ u vateyê ‘melankolik’ yo me’na dı şıxuliyeni. Ina kelime Tırki dı şeklê ‘karasewda’ dı êsena. Kelimeya ‘civilisation(medeniyet)’ ‘civis’ ra viraziyyaya u Latinki dı me’nayê ‘şaristanij, hemwelatij’ dı şıxuliyena. Ina kelime Franzki dı yena me’nayê “bajarıj”i. Ina kelime, ‘Ereпки ina me’na dı ‘medine’ ra kelimeya ‘medeniyet’ viraziyyaya.¹⁶ Eyni kelime zey Tırki, Zazaki, Kurdki u Farski zıwanan dı me’naya ‘şaristanij’ dı şıxuliyena. Kelimeya gırl(keyna), İngilizki ya u ina kelime vercu ha *lac* ha *keyna* beno qey xortan şıxuliyeni. Tırki dı kelimeya ‘oğlan’ zi vercu ha *lac* ha *keyna* beno me’nayê oladi dı şıxuliyena. Zazaki dı kelimeya hiri(3), zaf zıwanan dı hetê telaffuz ra manena yobinan. Ina kelime, Farski ‘se’, Ruski ‘tri’, Yunanki ‘tria’, İtalyanki ‘tre’, İspanyolki ‘tres’, Almanki ‘drei’, Franzki ‘trois’ u İngilizki dı ‘three’ wa. Rına Zazaki dı kelimeya ‘dından’ ini zıwanan

15 Notê açarñoğ: Ma Zazaki eşkêni vaci, ‘kendiya’

16 Cevdet Kudret, ‘Dillerin Gizli Dünyası’ *Denemeler I*, TDK Yayınları, Ankara 1988, r. 26-27.

dı tidıma hına şıxuliyena: 'Dedan, Zub, Dónti, Dente, Diente, Dent, Zahn, Denta.'¹⁷

1.5. Biyayişê Zıwani dı Vateyê Dini

Hiri kıtabi muqedesi dı derheqê vıraştış u biyayişê zıwani tîkê melımatı estı. Kıtabi Muqedesi xısusen Qurano Kerim tu mewzu sera dergudıla melumat nidani u hına yo meqsedê ini kıtaban zi çini yo. İni kıtabi teyna diqetê insanan kaşkeni yo hedise ya zi mewzu sera u uca ra insanan dewet keni rayıro raşt u imanardış. Ino semed ra zey zıwan u biyayişê zıwani xısusanê binan dı ini kıtaban dı yo sistme u kronoloji sera melumatı çini yê. İni kıtaban ra derheqê biyayişê zıwani zaftır melumat Tewrat dı esta. Derheqê namedayişê erminan u çıyan Tewrat ini melumatan dano ma: *"U Rab Ellah va: Merdum(Âdem) teyna bımano hol niyo; ez ey ri yo destegiro minasib vırazeno. U Rab Ellahi hemı heywani yawani u hemı teyri ezmani vıraşti. U Âdem ard va 'Ez bıvini seni nameyan nano inan ra. U Âdemi çı name na pawa, o name o mexluqat ri bı name. U Âdemi name da hemı gayan, teyranê ezmanan u heywananê yawanın..."*¹⁸

Ino mewzu dı İncil, kelim(vate) ser vındeno. İncilê Yuhanna ayetanê verinan dı hına yeno vatış: "Vercu ra kelim(vate) estbı. Kelam, hetê Homayı dı bı u Homa, Kelam(Vateyoğ) bı. Vercu ra o Homayı dı bı. Her çi bı desturê ey bı(vıraziya) u tu çi zi biyê ey nibı(nivıraziya)."¹⁹ Yuhanna dı zobına yo ca dı vateyi Hz. İsayi ruh qebul benı.²⁰ Ino sebeb ra Fileyi, zaf qımet dani vateyi(kelim).²¹

Qur'ano Kerim, yo ayet dı vano *'İnsani vercu yo umet/millet bı.*²², yona ayeta bin dı vano *'İnsani vercu yo umet bı, dıma (yobinan dır pinikerd) çıya bıyi...*²³ la Qur'an nivano *'Zıwanê inan yo zıwan bı.*²⁴ Eceb, o wext insani yo umet bı zıwanê inan zi yo zıwan bı? Goreyê famkerdışê ma o wext zıwan zi yo zıwan o. Ino semed ra ma eşkeni vac, insani verin seni yo umet u cemat i, zıwanê inan zi hına zêpi u yo zıwan o. Mufesir Yazır zi inay işaret keno.²⁵ Ino

17 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zazaca>, Tarixê cıonayışi: 23.01.2022

18 Tevrat, Tekvin, 2/18-20. Bionên; Hidayet Aydar u İsmail Ulutaş, "Dilin Kökeni: Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5/4, r. 679-696.

19 İncil, Yuhanna, 1/1-3; e.n.v

20 İncil, Yuhanna, 6/63; e.n.v

21 Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, r. 73.

22 Sureya Beqera, ayeta 213

23 Sureya Yunusi, ayeta 19.

24 Bionên; Sureya Rum, ayeta 22.

25 Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1998, c. II, r. 69

ihtimal zi esto insani verin yo umet bi; la zıwanê inan ciya bı; çunki yo umet zıwanan u renganê ciyayan ra zi bena. Qur'an, ino mewzu dı eşkera çiyêk nivano; la Tewrat dı ino mewzu eşkera yo. Goreyê Tewrati zıwanê insananê verinan yo zıwan bı: *"U zıwan u vateyê hemı dunya yo bı."*²⁶

Goreyê Tewrati; dıma oladanê Âdemi nameyê Babili yo şaristan nani ru. Uca dı yo quleya berz virazeni u kam şiyero ser sareyê ey gınenno ezmanan. Ino mewzu Tewrat dı ini ayeti esti: *"U Rab semedê vinayışê ino şaristan u ina qule ame war. U Rabi va: 'Aha ini yo qewm ê u yo zıwan qıseykeni. Eger inan dest pêkerdo u inay virazeni. Ê çiyi ki fikiriyeni ani ca u yo mânia zi qebul nikenî.' 'Biyerên ma şiyero war zıwanê inan biker timiyan u wa yobinan fam nikerê.' Hına Rab, ê riyêerdan dı kerdı vıla u vıraştışê o şaristan da vindertış. Ino semed ra nameyê ino şaristan Babil napawa. Çunki Rabi zıwanê hemı insanan uca dı kerd timiyan u riyê erdan dı hemı kerdı vıla."*²⁷

İni ayetanê Tewrati ra ina fam bena; vercu zıwanê insanan yo bı. Dıma Homayi, zıwanê inan kerdo timiyan u hına zıwani ciyayi veciyayi. Ino çarçewa dı İbni Ebasi ra yo riwayet esto. Ino riwayet gore; teyna heştay şexısan Hz. Nuhi ri iman ardbı. İni tufan ra dıma Musul ra nızd yo ca dı gemi ra ameyi war u uca dı nameyê Dewa Heştayan yo dew na ru. Rocêk zıwanê ini heştay şexısan bı timiyan, heştay zıwano ciya veciya werte u yo zi zıwanê yobinan ra fam nikerd. İni zıwanan ra yo zi Ereпки yo. Hz. Nuh, ini hemı zıwani zanenê u ino rıd ra bêteyê inan dı tercumani kerdên. Qıseyi inan inan ri vatên u izah kerdên.²⁸

Ino mewzu dı hına yo riwayet zi esto; ê ki gemiya Nuhi dı bi zıwanê inan Suryanki bı. La gemi dı nameyê Curhum dı yo merdum estbı. Ino merdum, Ereпки qısey kerdên. Çı wext gemi ra ameyi war İrem lacê Sami keynaya Curhumi dı zewıcıyeno. Hına hına, zıwanê inan beno Ereпки. Zıwanê ê binan zi Suryanki maneno.²⁹

Zıwani yo kok ra yeni ya zi ciya ciya vıraziyayi? Ino mewzu dı zaf vateyi yo mınaqesayı esti. La zıwannasan ra zafi ino fikir qebul keni: Zey vateyê Tewrati hemı zıwani yo kok ra yeni.³⁰ Goreyê tükê aliman Bısilmaneyan zıwani yo zıwan ra tewelud nibiyi, hemı zıwani Homayi vıraştı u dayi insanan.³¹

26 Tewrat, Tekvin, 11/1; Aydar u Ulutaş, e.n.v

27 Tewrat, Tekvin, 11/5-9, e.n.v

28 Bionên; Özcan Başkan, "İnsan Dilinin Doğuşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 143- 156 u Celâluddîn es-Suyuti, *ed-Dürü'l-Mensûr*, c. IV, Beyrût, 1993, r. 431.

29 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

30 Üçok, e.n.v, r. 36-42.

31 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

Goreyê baweriya Çiniyan yo kesaya aw, paştê xu dı bı şekilanê xetın sırrê nuşteyi ardo u verê imparatori dı nayo ru u nuşte musnayo insanan. Goreyê baweriya Babiljan nimeyê ey ması u nimeyê ey insan yo cınawırê dengızı aw ra veciyayo ameyo u nuşte musnayo insanan. Goreyê baweriya Hindiyjan Brahma serekê Îlahan o. Îlaho Vâk suretanê ey ra yo suret o u ilahê zıwani hesıbiyeno. Brahmayi bı wesıtayê dunya u hemı mexluqi vıraşti. Goreyê baweriya Mısıriyan serilah Ra waştışê xu bı wesıtayê Îlaho Tôti ardi ca. Ra, ey zıwanê xu u qasidê xu qebl keno.³²

Tıkê alımı Bısilmaneyi ê usuli ino mewzu sera dergudıla vınderti. La ini alıman mewzuyê nameyê erminan kam nayo pa dı itifaq nikerdo.³³ Alımı Bısilmaneyi derheqê vıraştış u çimeyê zıwani dı çar teoriyan sera şini:

Teoriya Wehiy u İlhami(Tewkif), Teoriya Umişi u Pikerdışı(İstılâh), Teoriya Yokerdışı u Teoriya Biteref(Tewaquf Kerde) Teori. Teoriya Tewaqufi, zey hiri teoriyanê verinan nıfıkriyena u biteref monena.

Tezê Teoriya Tewkifi, vercu Ebu'l-Hesen el-Eş'ârî eşto werte. Pawa inay fikriyatê İslamiyet dı derheqê çimeyê zıwani dı dora persa 'Zıwan wehiy yo ya zi ıstılahi yo?' dı mınaqeseyi vıraziyayi. Ino tez dı nameyê İbn Fâris vergeno. İbn Hazm u el-Âmidî zi zaf alımı Ehlê Suneti ê teoriyanê binan ra wet paşt dani teoriya Tewkifi. Rına zey Ebu'l-Hesen el-Eş'ârî (w. 330/941), Ebû Eli el-Cubâî, Ebu'l-Kasım Abdullah el-Ka'bî (w. 317/929) u Muhammad b. el-Hasan ibn Fûrek (w. 406/1015) tıkê alımı inay qebl keni: Nameyê mexluqat u erminan Homayi nayi pa u hemı zıwani Homayi vıraşti.³⁴ İni alımı vercu ayeta "Ellahi hemı nameyi musnayı Âdemi."³⁵ Dıma zi tıkê ayetanê Qur'ani delil ani.³⁶ Goreyê inay zıwani tewkîfî yê. Yani zıwani, Homa ra yi; Homayi ey vıraşti u musnayı insanan. Homayi ya bı wehiy zıwan musnayo ya hişa insan dı yo melumat xelq kerda insan hına zıwan musayo ya zi tıkê vengi ki yo mena ri delalet keni vıraşti u insanan bı ini vengın nameyi u kelimeyi menayını vıraşti. Dıma zi insani verin ino zıwano verin musnayo oladanê xu ri.³⁷ Tıkê alımı vani: Belka goreyê tıkê insanan nameyê zıwani ra her çi yo dor ameyo musnayış; la ino hına niyo. Homayi, qasê ehtiyacıya zıwan musnayo. Mavac, wextê insano verin Hz. Âdemi dı ehtiyacıya ey çıqas bi o endêk zıwan musayo. Dıma ê pêxember

32 Başkan, e.n.v., r. 21-22

33 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

34 E.n.v., r. 679-696

35 Bionên; Sureya Beqera ayeta 31.

36 Bionên; Sureya Rum ayeta 22 u Sureya Necm ayeta 23.

37 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

u insani ameyi qasê ehtiyaciya inan zıwan musnayo. Peyni dı heta Hz. Muhammedi pawa çiyi verinan u çiyi ki mendi ê hemı dayi musayış. Hına hına zıwan, cayê gureto u biyo kamil.³⁸

Goreyê İbn Fârisi zıwan, yo dor, yo hew nê, wexta wext wehiy biyo. İbn Hazm, eserê xuyo el-İhkâm dı paşt dano teoriya tewkifi u vano 'Ê ki ino tez paweni u qeblu keni raşt i. Wı teoriya tewkifi bı delilanê eqliyan u neqliyan paweno. Qey delilo neqli ayeta Sureya Beqera 31. Delil ano. İbn Hazm, bı tenkidê Teoriya Umişi u Pikerdişi (İstılâh) delile xuyo eqli ano. Goreyê ey eger yo zıwan bı umişi u pikerdişi bıbo, bıvıraziyo gereka insan hetê eqil u hiş ra kamil bo, hetê melumat ra xorın bo, heqıqetê eşya idraq bıkeru u her het ra eşya u erminan ra fam bıkeru. Goreyê ey, zıwano verin kamci yo ma nizani; labelê o zıwano ki Homayo musnayo Hz. Âdemi wı miyanê zıwanan ra zıwano tor kamil, tor zelal, tor weciz o. Yo zıwan bı çime u kokê xu nibeno zıxm, dewlemend ya zi sist. Yo zıwan, bı telim, kultur u çarçewaya eraverşiyayişi beno zıxm, dewlemend ya zi sist. Yo zıwan, bı raşiyayişê dewlet, bı bındestiya şari u bı barkerdışê insanan welatê xu ra tepiya şino, beno sist, qımet ra kuweno u belka zi seraser beno vind şino.³⁹

Goreyê **Teoriya Umişi u Pikerdişi Homayi** zıwano bı wehiy u ilhamo nidayo musnayış. Zıwan, bı umişi u pikerdişi insanan veciyayo werte. Hetkari ina teori Ebû Hâşim el-Cübbâf u tıké alimi Mu'tezile yi. İbn Teymiyye vano; mı miyanê alımanê Bısilmanan dı biyê ini merduman çoy nidiyo ki ê ino tez paweni u dıma şını.

Goreyê **Teoriya Yokerdişi**, Homayi zıwan dayo musnayış. La ini merdumi tezê pikerdişi zi red nikenı. Ina teori, wırdi tewıran verinan bestnêni yobinan. Ina teori, Ebû İshak el-İsferâyinî eşta werte u mıdafı kerda. Goreyê ina teori u ino merdumi, qey ehtiyacan, mınasebêt, umiş u pikerdişê insanan çendêk gerek keno Homayi zıwan endêk musnayo insanan. Zıwan ra qısımı ki tepiya maneno bı wırdi tezan (tewkifi ya zi ıstılahi) zi yeno vıraştış.

Goreyê **Teoriya Tewaquf Kerde (Biteref)**, hiri teoriyi verini hetê raştı u delilardişi yobinan ra ver u zıxm niyê. Seba inay, ihtimalê raştıya tezê 'Zıwan, tewqifi (wehyi) yo.' u tezê 'Zıwan, mehsulê eqlı u hişa insanan o.' zêpi vinena. Ina teori vercu Ebû Bekr el-Bâkılânî eşto wertı. Dıma zey Cuweynî, Gazzâlî, Faxreddîno Râzî, Ali Kuşçu u zaf alimi usuli ê fıqhı derheqê çimeyê zıwani dı ina teori xu ri nızd diyo. Ina teori, derheqê biyayış u çimeyê zıwani dı hemı teoriyanê diniyan hetê raştı ra mukin vinena. İni teoriyan ra yo teori, ê

38 E.n.v., r. 679-696

39 Yaşar, e.n.v., r. 89-94.

teoriyanê bin ra ciya nikena u nierzena ver. Hetê tercihkerdişê ini teoriyan biteref manena.⁴⁰

2. Zıwan u Namedayiş

Kelime, qewram u mefhumê ki zıwan dı esti namekerdişê inan lazım u muhim o. Çikê û qewramê ku zıwanı dı nomekerdiş tewr muhim o. Tuti qıcı zereyê yo wext dı museni ki nameyê her çi esto u ini nameyi zi qey dadi u babiyê inan zi qimetdar i. Qey ino musayişi ders geni, telim vineni u ino musayiş zi bı serran dewam keno. Namekerdişê çıyan u erminan insanın verinan ra esto u biyo yo êdet. Bênatayê vengânê yo kelime u çıyo ki a kelime ey ri biya name yo mınasebeto mutlaq çino. Pawa ina raşti riyê erdan dı yobinan ra ciya bı henzeran zıwani esti. İni zıwani wazeni namedayiş dı bênatayê vengân u çıyan dı yo mınasebet bıwırazi.⁴¹ Mavac, zey kelimeyanê *rındık, vılık u qıckêk* zobina kelimeyan dı bı cidarê '-ık, -êk' me'nayê zaf qıc, şenık u weş biyero vir.

Seba namedayişê çıyan u erminan Qurano Kerim dı çend ayêti esti. Ayêti cêrin qey ino xısusı mocnaki zıxmi yi:

"Homayi çendêk nameyi (çıyan esti) musnayı Âdemi. Dıma (ê çıyi) moti meleketan u (inan ra) va: 'Eger şıma raştan ra yê nameyi inan mı ra vacên! (Meleketan) va: (Tı Subhan ê) Ma tu (kêmi u nuqsani ra) ra tenzih kenı. O ilimo ki tı musnayo ma biyê ey yo ilimê ma çino. Mıhaqeq Tı 'Âlim û Hâkim ê. (Homayi) va: 'Ya Âdem, ini çıyan bı nameyê yın inan ra vac! Çı wext (Adêmi) ê çıyi bı nameyanê inan (meleketan ra) vati (Homayi meleketan ra) va: 'Mı şıma ra nıva mıhaqeq ez ğayıbanê 'erd û azmanan zano u (rına) çıyi ki şıma eşkera kenı u çıyi ki şıma zereyê xu dı kıtımneni ez (hemın) zano."⁴²

Û Adêm, Rebbê xu ra tıkê kelimeyi gureti (u bı ini kelimeyan tobe kerd). (Dıma Homayi) tobeyê ey qebul kerd. Mıhaqeq O(Homa), O Tewwab û Rehım o."⁴³

İslam u dini bini eğleb zıwani Homayi ra zani. Goreyê dinan, zıwan insano verin ra esto u insanın vercu ra bı yo zıwanêko tam yobinan dır qıseykerdên. Me'nayê kelimeyan zanên u çıyo ki newe diyên u kıfş kerdên yo name dên cı. Ayeti corinan raf am beno ki İslam, namedayişê çıyan u erminan insano verin ra qebul keno. Eger ayeti corin bı ino onayiş etud bıbiyê yena zanayiş

40 E.n.v, r. 89-94.

41 John C. Condon, Kelimelerin Büyüdü Dünyası (Tadayoğ: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1985, r. 39.

42 Qur'âno Kerim, Sureya Beqera, Ayeti 31-33.

43 Qur'âno Kerim, Sureya Beqera, Ayeta 37.

Âdem insano verin o. Homayi wı wext vırašto, ruhê xu ra pıf kerdo leşa ey o wext zi bı zıwan qebiliyeta qıseykerdış, musayiş u musnayişı dayo cı. Goreyê ayetanê Quranê Kerimi Âdem, hem nameyi her çiyi zano u wı meleketan ra zêd zanayoğ o. Derheqê ini ayetan dı tîkê mufesiri ini çıyan vani:

“Ê mehluqati ki Âdemi ra ver estbi inan zıwan nizanên. Homayi qebiliyetê telim, zanayiş, musayiş u namekerdışi pıfkerdışê ruhi ra ver dabı Âdemi. Ayet dı karê ‘alleme(musnayiş, dersdayiş, telimkerdış)’ ra belu beno ki Homayi nameyê çıyan (zey heywan, nebat, zobina mehluqati, cayi usb.) merhela merhela musnayi Âdemi. Hına zi bı waştışê Homayi Hz. Âdem, hemı nameyi u zıwani yo merhela ra pê musayo.”⁴⁴

Xora ayeta 31 dı qısımê *“summe ‘eradahum ale’l-melâiketi / Dıma (ê çiyi) moti meleketan u (inan ra) va”* ramocnêna Homayi nameyi musnayi Hz. Adêmi. Motişê nameyan ra dıma meleketan cewabê xu dı va *“(Tı Subhan ê) Ma tu (kêmi u nuqsani ra) ra tenzih kenı. O ilimo ki tı musnayo ma biyê ey yo ilimê ma çino. Mıhaqeq Tı ‘Alim u Hakim ê.”* Ino cewab ra ma inay fam kenı; meleketan vercu nameyi ê çıyan nizanên. Ino sebeb ra inan ino melumat tesdiq kerd.

Homayi nameyê erminan musnayi u moti Hz. Adêmi. La ino teyna musnayişê nameyan niyo. Ino motiş dı musnayişê ê iliman zi esto bêteateyê inan u ê nameyan dı yo minasebet esto.⁴⁵ Ina heqiqet ra belu beno ki Homayi vercu ilimê erminan u ilimê ki qey nesılan tewıran i ê ilimi musnayi Hz. Âdemi. Dıma, nameyê ini erminan u formê zıwanan musnayi cı.⁴⁶

Belka ayet dı tabirê *‘çendêk nameyi (çıyan esti)’* ra zıwani qest biyi. Xora Hz. Adêmi, hemı zıwani zanên. Hem wextê cuyayê Hz. Âdemi dı hem mergê ey ra dıma qıcı Hz. Âdemi ciya ciya mıntıqayan ra biyi vıla. İni oladi Âdemi ki her ca ra biyi vıla inan zey Erepki, Farski, Latinki u İbraniki zıwani zanaynê. İnsani vercu yo coğrafya dı cuyayên dıma hêdi hêdi mıntıqayan binan ra biyi vıla. Her mıntıqa xu gore yo zıwan vıraşt u o zıwan dı qıseykerd. Bêteate ra serri dergi viyerti tîkê zıwani vıraştı u biyi vindi, tîkê zıwanan zi sağ u gıl dayi zobina zıwanan neweyan ri biyi çıme. Hına hına tewır tewır zıwani vıraziyayı.⁴⁷

Tewır tewır zıwani hetê veng, kelime u grameri ya yobinan ra nızd i, maneni yobinan ya zi yobinan ra dur i u nimaneni yobinan. Ê zıwanê ki tîkê

44 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 1, İstanbul 1992, r. 266-267

45 Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, c. 1, İstanbul 1991, r. 62.

46 Yazır, e.n.v. r. 268.

47 İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, r. 288.

hetan ra yobinan ra nızd i u qalkeri o zıwani yobinan zaf tay fam keni ê yo familiya qeubul biyi. Goreyê tesbitan riyêerdan dı panc familiyayi zıwani esti. Eyro yobinan ra dur zaf welati hetê zıwani ra yobinan ra nızd kelimeyan şıxulneni. İni zıwanan dı hetê etimoloji ra yobinan ra nızd unsuri esti. Ina heqıqet ramocnena zıwani wextê Hz. Âdemi ra heta eyro yo çime ra neziliyayi u bı sistemê namedayişi ameyi. Dıma yobinan ra ciya koti, vısiyayi u tera zıwani neweyi veciyayi. Yo wexto nızd dı xebati newe u xoriyi ina heqıqet keni zıxm.

PEYNI

Biyayiş u çimeyê zıwanan vercu qey insanan biyo yo meraq. Eceb zıwan seni viraziyayi u zıwano verin kamci yo? Zey ini persan zaf persan miyanê cıgêrayişanê zıwannasan dı ca gureto. Ino ware dı tıkê tez u teoriyi veciyayi u inan derheqê biyayiş u çimeyanê zıwanan vateyi vati. İni teoriyan ra teoriyi ‘Teqlid, Vengdayiş, Piya Gurekerdış u Psikoloji’yi biyi namdar; labelê ini teoriyi hukuman sıstan sera runiyayi. Ino sebeb ra ini teoriyi zereyê wext dı bibın mendi u biyi puç. Zey Noam Chomsky tıkê zıwannasan vato hemi zıwanan dı hetê qaideyan grameran ê esılan dı zepiyi esto.⁴⁸ Rına goreyê xebatan bêteyê zıwanan ciyayan dı zaf kelimeyan dı zêpiyi ameyo tespit kerdış u tıkê familiyayi zıwani zaf hetan ra maneni yobinan.

Mavac zıwani Rocawani Âdemi ra vani Adam, Nuhi ra vani Noah, Yaqubi ra vani Jacop, Wusifi ra vani Joseph, Hawa ra vani Eva, Meryem ra vani Maria, Dawudi ra vani David, Silemani ra Salomon, İbrahimi ra vani Abraham, İsmail’ı ra vani Samoyil, Musa ra vani Moses, Haruni ra vani Aron, Hz. İsayi ra vani Jesus. Zıwanê Farski zıwananê Hind-Ewruba ra yo. Ino zıwan dı kelimeyi ‘bed(xırab)’ İngilizki dı şeklê ‘bad’, ‘new(newe)’ İngilizki dı ‘nev’, ‘dohter’[waye] İngilizki dı ‘daughter’, ‘bırader’ [bıra] İngilizki dı ‘brother’i şıxuliyêni.

İni çiyi ina heqıqet keni raşt: Homayi, nameyê hemi çıyan u ermınan moti Âdemi u Âdemi zi ini nameyi musnayı meleketan. İni xısusı ramocneni zıwani ki rierdan dı yeni qıseykerdış hemeyi yo çime ra, çimeyo İlahi ra ameyi.

48 Condon, e.n.v, r.37.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- ALTINÖRS, Atakan, *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılap Yayınları İstanbul 2003.
- AYDAR Hidayet u ULUTAŞ İsmail, "Dilin Kökeni: Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/4, s. 679-696.
- BAŞKAN, Özcan, "İnsan Dilinin Doğuşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 143- 156.
- CONDON, John C., *Kelimelerin Büyülü Dünyası* (Tadayoğ: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1985.
- EBU'L A'LÂ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, c. 1, İstanbul 1991.
- ECO, Umberto, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, (Tadayoğ: Kemal Atakay), Afa Yayıncılık, İstanbul 1995.
- ELLUL, Jacques, *Sözün Düşüşü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998.
- GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet, "Dilin Menşei Hakkında Bazı Mülahazalar", *Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi*, No. 49, Ağusto 2010.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zazaca>, Tarixê cıonayışı: 23.01.2022.
- İBN KESİR, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, r. 288.
- KUDRET, Cevdet, *Dillerin Gizli Dünyası' Denemeler I*, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- NOWAK, Martin A., *Homo Grammaticus*, *Natural History* 109 no:10, December/January 2000-2001, r. 36-44.
- ES-SUYUTI, Celâluddîn, *ed-Dürru'l-Mensûr*, c. IV, Beyrût, 1993.
- TAŞER, Suat, *Konuşma Eğitimi*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1987.
- ÜÇÖK, Necip, *Genel Dilbilim (Linguistik)*, Ankara Üniversitesi. DTCF Yayınları, Sayı: 57, Ankara 1947.
- YAŞAR, Recep, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi: Hz. Âdem'in Dili*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, Sayı: 5, s. 89 - 94
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, İstanbul 1992.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, c. II, İstanbul 1998.

ENGELLİ ÇOCUK ANNELERİNİN SOSYAL DESTEK, YAŞAM DOYUMU VE DİNİ BAŞA ÇIKMA DURUMLARI

Yunus BUCUKA*

Öz

Bu araştırmada, engelli çocuk annelerinin çok boyutlu algıladıkları sosyal destek düzeyleri, dini başa çıkma durumları ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın araştırma grubunu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, Bingöl merkez ilçesinde özel eğitim görmekte olan engelli çocuk annelerinden, rastgele belirlenen gönüllü 213 anne oluşturmaktadır.

Nicel yöntemin kullanıldığı bir alan araştırması olan bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik kurul'undan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada kişisel bilgi formu ile çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği, dini başa çıkma ölçeği ve yaşam doyumu ölçeği olmak üzere üç ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan annelerin, eğitim durumu, gelir durumu, yaşı, medeni durumu, çocuk sayısı, eşi ile akrabalık durumu gibi çeşitli bilgilerin talep edildiği kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerle ilgili t-testi, anova ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Bu analizler sonucunda çok boyutlu algılanan sosyal destek, yaşam doyumu ve pozitif dini başa çıkma arasında pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli çocuk anneleri, sosyal destek, yaşam doyumu, dini başa çıkma.

SOCIAL SUPPORT, LIFE SATISFACTION, AND RELIGIOUS COPING STATUS OF MOTHERS OF DISABLED CHILDREN

Abstract

In this study, it is aimed to determine the relationship between the multidimensional perceived social support levels, religious coping status and life satisfaction levels of mothers of disabled children. The research group of the study consists of 213 randomly selected mothers

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ybucuka@bingol.edu.tr
Orcid: 0000-0003-3001-2646
(Makale Gönderim Tarihi: 01.06.2022-Makale Kabul Tarihi: 21.06.2022)
DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1124914>

of disabled children who are receiving special education in the central district of Bingöl in the 2020-2021 academic year.

Relational survey model was used in this study, which is a field study using quantitative method. Necessary permissions were obtained from Bingöl University Scientific Research and Publication Ethics Committee in order to carry out the research. In the study, three scales were used, namely personal information form, multidimensional perceived social support scale, religious coping scale and life satisfaction scale. Obtained data were analyzed by means of SPSS program. A personal information form was used in which various information was requested from the mothers who voluntarily participated in the study such as education status, income status, type of disability of the child, place of residence, age, marital status, number of children, age of having a disabled child, kinship with his husband, education status of himself and his husband. T-test, ANOVA and correlation analyzes related to the research variables were performed. As a result of these analyzes, positive relationships were found between multidimensional perceived social support, life satisfaction and positive religious coping.

Keywords: Mothers of disabled children, social support, life satisfaction, religious coping.

Giriş

Engellilik evrensel bir olgudur. Her toplumda karşılaşılan bu olgu zaman ve koşullardan etkilenmektedir. Toplumlar önleyici hizmetlerle engelli nüfusun azaltılmasını hedeflemektedirler. Engellilik her hangi bir birey, aile ve grubun sorumluluğuna bırakılamayacak kadar karmaşık ve zorlu bir durumdur. Engelli bireyler toplumsal ve bireysel olarak sağlıktan istihdama birçok sorunla mücadele etmektedir. Bu mücadelede çok azı istediği hayat şartlarını oluşturabilmektedir. Sorunlar yaşayan sadece engelliler değildir. Bu süreçte aileler de en az engelliler kadar zorluk ve sorun yaşamaktadır. Bu sorunlar engelli çocuğun engel türü, engel derecesi, yaşı vb. özelliklerle de yakından alakalıdır. Her ebeveyn sağlıklı çocuk sahibi olmak ister. Ancak bu her zaman gerçekleşmez, bazıları doğum öncesi ya da sonrası nedenlerle engelli bir çocuk yetiştirmek zorunda kalmaktadır.

Aileler engelli çocukları doğduklarında karmaşık, yoğun ve süregelen birçok duygu yaşarlar. Bu duygusal durumları “aşama yaklaşımı” belli bir sistematik içinde tasnif etmektedir. Bu yaklaşım aileyi, engelli çocukları dünyaya geldikten sonra onu kabul edip gelişen sürece uyum sağlamayı bazı evrelere ayırarak ele alan yaklaşımdır. Bu süreçte gösterilen tepkiler birincil, ikincil ve üçüncül tepkiler olarak tasnif etmektedir. Birincil tepkiler şok, reddetme,

acı çekme ve depresyondur. Çocuğunun engelli olduğunu öğrenen ebeveynlerde çoğunlukla ortaya çıkan tepkilerden ilki yaşadıkları şoktur. Bu durum, ağlama, tepkisiz kalma ve kendini çaresiz hissetme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bazı ebeveynler çocuklarının engelli olduğunu kabul etmeyi reddederler. Bir savunma mekanizması olan bu duygu, belirsizliğe karşı hissedilen korkudan kaynaklanmaktadır. Ayrıca anne babalar engelli çocuğa sahip olmaları nedeniyle acı çekme ve depresyon da yaşamaktadırlar. Anne babalar üstlendikleri sorumluluklar karşısında birçok şeye güçlerinin yetmeyeceği düşünerek depresyona girmektedirler. Acı çekme ve depresyon ebeveynlerde özellikle sosyal hayattan kaçınma ortaya çıkmaktadır. Suçluluk duyma, kararsızlık, kızgınlık duyma, utanma ailelerin gösterdiği ikincil tepkilerdir. Suçluluk duyma, ebeveynler çocuklarının engelli olarak doğmasına kendilerinin neden olduklarını düşünmelerinden ya da ihmal ve özensizlik gibi bazı yanlış davranışları neticesinde cezalandırılmış olabileceklerine inanmalarından kaynaklanabilmektedir. Kızgınlık duyma, bilhassa ebeveynlerin süreci kabullenmede yaşadıkları engelleyici duygudur. Ebeveynler kızgınlığı kendine yöneltebileceği gibi ailenin diğer bireylerine ya da engelli bireye de yansıtabilmektedir. Tüm ebeveynler çocuklarının başarılı olmasını ve onlarla gurur duymak isterler. Oysaki ebeveynler engelli çocuklarının, toplumda kabul görmemesi, onlarla alay edilmesi, onlara acınması, gibi olumsuz tutum ve davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Söz konusu durumlar bazı ebeveynlerde çocuklarında utanma duygusu doğurmaktadır. Ailelerin gösterdikleri üçüncül tepkiler ise uzlaşma ve kabul etmedir. Aileler uzlaşma durumunda çocuğun sorunlarına çare bulunması için girişimde bulunmayı düşünmektedirler. Uyum sağlama ya da kabul etme de ise anne babaların çocuklarıyla gerekli ilişkiler kurabileceklerini fark etmeleriyle başlar. Bu süreçte artık kaygılar, korkular azalmış, utanma gibi duygular zayıflamıştır. Aileler çocukları için neler yapılabileceğini planlamaya geçer (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014).

Engelli çocuk annelerinin yaşadıkları süreç biriciktir. Engelli bir çocuk doğduklarında yaşadıkları ideal çocuk kaybı, bazı anne babalarda yas ortaya çıkmakta ve bu yas kimi zaman yaşam boyu devam etmektedir. Yası yaşanan kayıp, hayallerde tasarlanan ideal çocuğun kaybıdır. Bu onlar için yaşamın en önemli hususun yitirilmesidir. Bu durum, annelerin yoğun bir keder ve yas yaşamalarına sebep olabilmektedir (Gören, 2016: 239-240).

Tüm ebeveynler sağlıklı bir çocuk ister, ancak bazı ebeveynler kendi seçimleri olmasa da engelli bir çocuk sahibi olma durumunda kalmaktadır. Bir zihinsel engelli çocuk annesi, çocuğu yetiştirme konusundaki temel sorum-

luluklara sahip olduğu için normal bir çocuğun annesine kıyasla daha fazla stres ve baskı ile karşı karşıyadır. Zihinsel engelli çocukların anneleri ev işi, iş ve engelli çocuğun ekstra ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele etmeye devam ederler. Birden fazla çatışma ve günlük stres nedeniyle, normal çocukların annelerine kıyasla daha fazla sağlık sorunları yaşarlar. Genellikle sorunlarını başkalarıyla paylaşmazlar ve gerçek duygularını gizlerler, bu da onların sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarını zorlaştırır (Shukla, 2017: 4).

Engelli çocuk annelerinin birçoğunun geleceğe dair kaygısı, kendini çaresiz hissetme, korku yaşadıkları; yaşamdan dışlanmışlık, yalnızlık, hayal kırıklığı, isyan, pişmanlık, kendini suçlama ve umutsuzluk da bazı anneler için kronik hal aldığı görülmektedir. Bu nedenle, engelli çocuk anneleri için destek kaynakları öncelikle eşleri, aileleri, toplumsal çevreleri, uzmanlar ve kamu kurumları olarak tespit edilmiştir (Vural Yübaşı, 2019: 20). Engelli çocuk anneleri çocuğun birincil bakımını üstlenmeleri nedeniyle kendi ihtiyaç ve isteklerinden fedakârlık ettikleri ve tükenmişlik yaşadıkları da birçok araştırmada tespit edilmiştir (Ersoy ve Buluş, 2019: 764).

Aileler engelli çocuklarıyla yaşamlarını sürdürürken birçok kişi ve kurumdan destek talep etmektedirler. Bu desteklerin ne olduğu ve ne anlama geldikleri anlaşılması gereken bir husustur. Sosyal destek kavramı genellikle sosyal ağlar ve sosyal entegrasyon dahil olmak üzere geniş anlamda kullanılmaktadır. Schwarzer, Knoll ve Rieckmann (2003: 2-3) sosyal destek hakkında şunları belirtmektedirler. Sosyal ağlar, bir bireyin çevresindeki kişi sayısı veya olası destek sağlayıcılarıdır. Sosyal entegrasyon, ağların boyutu, yoğunluğu ve etkileşimin sıklığı gibi sosyal ilişkilerin yapısını ve niteliğini ifade eder. Bunun yanında, sosyal destek, alınan yardım veya sosyal ilişkilerin işlev ve kalitesini ifade eder. Dar anlamda, başkaları tarafından sağlanan kaynaklar, başa çıkma yardımı veya kaynakların değişimi olarak kabul edilebilir. Bir soruna yardımcı olmak, mal bağışında bulunmak, öğüt vermek ve duygusal olarak güven vermek gibi çeşitli sosyal destek türleri dile getirmişlerdir.

Sosyal destek, insana değer verildiğine, saygı duyulduğuna ve toplumsal alanda karşılıklı yükümlülükler ağının bir üyesi olduğuna inanmasına yol açan bilgiler olarak tanımlanır. Sosyal destek krizdeki insanları çok çeşitli patolojik durumlardan korumayı hedefler (Cobb, 1976: 300).

Williams, Barclay ve Schmied (2004: 949) sosyal destek, kısa vadeli veya kalıcı olarak tanımlanabileceğini vurgular. Bu bağlamda anlamı ve önemi hayatın akışına göre değişebilir. Sosyal destek, sosyal ilişkilerin varlığını gerek-

tirir. Sosyal ilişki, duygusal kaynakları içeren destekleyici kaynaklar sağlama potansiyeline sahiptir. Örneğin sevildiğini veya önemsendiğini hissetmek, bir başkasına bağlanma veya güvенеbilme duygusu, etkili duygusal koşulların sonuçları, benlik saygısının sürdürülmesi, güvenlik ve diğeriyle güvenilir bir ilişki olabilir. Diğere destekleyici kaynaklar arasında; mal, para veya araç temini gibi maddi kaynaklar, arkadaşlık, refakat veya uzun süreli bakım sağladığında olduğu gibi beceri veya işgücü kaynakları, zaman kaynakları ve doğrudan rehberlik. Destekleyici kaynakların yanı sıra, alıcıya genel olarak durumuna ilişkin bilgi veya geri bildirim sağlanması, tüm destekleyici kaynakların doğasında mevcuttur.

Lın (2013: 18-19) ise sosyal desteğin iki önemli boyutun önemini vurgular. Sosyal destek, insanları ayakta tutan güçleri, sosyal çevrede insanların hayatta kalmasını kolaylaştıran faktörler olarak tanımlanabilir. Tanımın sosyal boyutu, destek kaynakları olarak bireyler topluluğunu, sosyal ağları ve güven duyulan arkadaşları içerir. Bununla birlikte bunlar, üç farklı sosyal ilişki katmanını temsil ederler. Bir bireyin gönüllü organizasyonlara katılımı (örneğin, okul, eğlence ve spor faaliyetleri, kulüpler ve hizmetler, politik ve sivil dernekler), bireyin sosyal çevreye ne ölçüde katıldığını ve sosyal çevreye ne ölçüde katıldığını gösterir. Bu tür bir katılım sosyal çevreye ait olma ve bir parçası olma duygusu bakımından önemlidir. Bireye daha yakın boyutta, kişinin nispeten çok sayıda başka bireye doğrudan ve dolaylı erişime sahip olduğu sosyal ağlardan oluşur. Bu ilişkiler büyük ölçüde spesifiktir; ilişkiler akrabalık, ortak çalışma ortamı ve arkadaşlık gibi özellikler üzerine inşa etme eğilimindedir. Bu ilişkiler bir bağ duygusu sağlar. Bağlayıcı bir ilişki, bir aidiyet duygusuna dayalı ilişkilerden daha önemlidir.

Engelli çocuk anneleri karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma konusunda birçok kaynaktan yararlanmaktadır. Bu kaynaklardan biri de din ve inançlardır. Dini başa çıkma annelerin başvurdukları önemli mekanizmalardandır. Din, birden çok amaca hizmet edebilen çok işlevli bir olgudur. Kaygı azaltma, gönül rahatlığı, kendini geliştirme ve anlam arayışı gibi psikolojik hedeflerle ilişkilendirilmiştir. Sosyal dayanışma ve bağlılık gibi sosyal amaçlarla bağlantılı olmuştur. Her şeyden önce din, aşkınlık ve Tanrı'yı bilmek gibi nihai manevi amaçlara hizmet eder. Dolayısıyla dinin hizmet ettiği çeşitli işlevler göz önüne alındığında, sosyal bilimcilerin dini başa çıkmanın çok boyutlu sonuçlarının farkında olmaları gerektiği düşünülebilir (Pargament ve Abu Raiya, 2007: 745). Dini başa çıkma karmaşık, çok yönlü bir olgudur. Binlerce yıldır, dini gelenekler, büyük yaşam stres faktörleriyle başa çıkmak için başa çıkma yöntemleri önermiştir. İnsanlar, köklü inançlar, uygulamalar, tavırlar,

hedefler ve değerlerden oluşan dini çözümlerden yararlanır (Pargament ve Abu Raiya, 2007: 745).

Başlangıcından bu yana din, insanlık, yaşam, acı çekme ve ölümle ilgili meseleler için son derece önemli konuları ele almıştır. Başlıca dinler, yaşamı zevk alınacak ve akıllıca kullanılacak kutsal bir armağan olarak tasvir eder. Hayatı nasıl iyi yaşayacağına dair sayısız dini emir ve bunun yapılmaması konusunda uyarılar var. Bununla birlikte, günlük yaşam sorunlarına tüm dikkatine rağmen, din aynı zamanda insan varoluşunun karanlık yönlerine de sık sık ve güçlü bir şekilde hitap eder. İnancın en çekici özelliklerinden biri, insanların acıyı ve yaşamın sonunun geleceğini anlamasına ve bununla baş etmesine yardımcı olma vaadidir. İnsanlar acıdan ve ölümden nasıl kaçınılacağını, iyileştirileceğini ve nihayetinde nasıl kabul edileceğini bilmek ister (Cummings ve Pargament, 2010: 29). Kutsal bir hedef söz konusu olmasa bile, insanlar sağlık durumunun kötü olduğu zamanlarda strese dayanmalarına ve stresin üstesinden gelmelerine yardımcı olmak için dini başa çıkma yöntemlerine başvurabilirler. Örneğin, şifa, sağlık kararlarında rehberlik veya duygusal güç için dua edebilirler. Temel dini inançlar ve kavramlar üzerinde derinlemesine düşünmek, durumları hakkında bakış açısı kazanmalarına yardımcı olabilir (Cummings ve Pargament, 2010: 30-31).

Dini başa çıkma ile sosyal destek arasındaki bağlantı için birkaç olası açıklama vardır. Bunun bir açıklaması, dini törenlere katılmanın bireyin sosyal ağını genişletip güçlendirebileceği, böylece ihtiyaç anında bireye destek sağlamaya istekli ve buna muktedir olan daha fazla insan olacağı olabilir (Cummings ve Pargament, 2010: 39). Din genellikle başa çıkma sürecinde muhafazakâr bir güç olarak işlev görür ve yaşam krizi sırasında anlam ve manevi bağın korunmasına yardımcı olur. Son olarak, dini başa çıkmanın stres faktörleri ve sonuçlar arasına nasıl müdahale edebileceğini açıklamak için Pargament karma bir dini uzlaştırıcı-caydırıcı model önerdi. Bu modele göre, dini başa çıkma, stres seviyeleri yükseldikçe, dindar insanları stresten kaynaklanan zararlardan koruyan ılımlı bir işlev görür; aynı zamanda, dini başa çıkma caydırıcı bir işlev görür çünkü stres ne kadar yoğun olursa olsun daha olumlu sonuçların güvenilir bir öngörücüsüdür (Xu, 2015: 5-6).

Bazı araştırmalar, dini başa çıkma tepkilerinin çoğunlukla kadınlar, yaşlı dindarlar ve düşük sosyoekonomik ve eğitimsel kazanımı olan kişiler tarafından kullanıldığını öne sürerken, bazıları da dinin oldukça stresli durumlarda en etkili başa çıkma yöntemi olduğunu göstermektedir. Dinsel başa çıkma

tepkileri, geri kalanını Tanrı'ya bırakan insanlar için pasif bir biçim alabilir veya dini ritüelleri eskisinden daha sık gerçekleştiren ve dua eden insanlar için aktif bir biçim alabilir. Dini başa çıkma stratejileri, bir engelin üstesinden gelmek için belirli bir problem çözme becerisi geliştirme eylemi gibi problem odaklı veya zor durumdan yararlanarak Tanrı'nın kabulünü kazanmak gibi duygu odaklı olabilir (Hatun vd., 2016: 213). Herkes dinden aynı faydaları görmez. Dindarlık, sosyal olarak daha marjinalleştirilmiş gruplara (örneğin, yaşlılar, Afrikalı Amerikalılar, kadınlar, fakir insanlar) ve dini olarak daha bağlı olanlar için daha yararlıdır (Pargament, 2002: 178).

Din adamlarından ve cemaat üyelerinden destek, Tanrı'ya öfke, gelecek dünyaya odaklanma, bir mucize için dua etme veya duygusal güç için Tanrı'ya bakma gibi dini başa çıkma etkinlikleri de ifade edilebilir. Başa çıkma sürecinin sonuçları dini olabilir (örneğin, dini bağlılığın artması veya cemaatin katılımı). Çeşitli dini yönelimler ve inanç sistemleri, normlar ve cemaat türleri, başa çıkmada kaynak veya kısıtlama işlevi görebilir. Son olarak, başa çıkmaya manevi bir işlev, Tanrı ile daha yakın bir ilişki kurma arzusu rehberlik edebilir (Pargament vd., 1990: 796).

Yaşam tüm sorunlarıyla devam ettirilmesi gereken bir süreçtir. Her birey bu süreçte hayalleri doğrultusunda bir yaşam sürmeyi hedefler. Hedeflere ulaştıklarında mutluluk ve doyum ortaya çıkacaktır. Ne yazık ki birçok insan için yaşamında doyuma ulaşma düzeyi tartışmalıdır. Sousa ve Lyubomirsky (2001)'ye göre yaşam doyumu, kişinin yaşamından tatmin olması, yaşam koşullarından hoşnut olması veya kişinin bir bütün olarak kendi istek ve ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelir. Özünde, yaşam doyumu, kişinin yaşam kalitesinin öznel bir değerlendirmesidir. Yaşam doyumu, diğer kültürel boyutlarla da değişiyor görünmektedir. Örneğin, zengin, sanayileşmiş ulusların vatandaşları genel olarak çok yüksek memnuniyet seviyelerine sahiptir ve yoksul, üçüncü dünya ülkelerinin vatandaşları genel olarak düşük memnuniyet seviyelerine sahiptir. Memnuniyet evrensel bir terim gibi görünmektedir. Farklı kültürlerden insanlar, "mutluluk", "yaşamdan tatmin", "mümkün olan en iyi yaşam" ve "mümkün olan en kötü yaşam" gibi durumları kendi ölçülerinde ayırt edebilmektedirler.

Yaşam doyumunu Amerika Psikoloji Derneği ruhsal, duygusal ve sosyal bakımdan değerlendirmektedir. Yaşam doyumu, bir kişinin hayatı ne kadar anlamlı, dolu veya kaliteli bulduğudur. Yaşam kalitesi ise bir kişinin yaşamdan ne kadar tatmin elde ettiğidir. Duygusal, maddi ve fiziksel refah; kişilere katılım; kişisel gelişim fırsatları; hakları kullanmak ve kendi

kaderini belirleyen yaşam tarzı seçimleri yapmak ve topluma katılım iyi bir yaşam kalitesi göstergeleri için önemli unsurlardır (dictionary.apa.org).

Yaşam kalitesinin yükseltilmesi, kronik hastalığı olanlar veya çeşitli engelleri olanlar, tıbbi veya psikolojik tedavi görenler ve yaşlılar için özel bir endişe kaynağıdır. Yaşam doyumu, bir kişinin bir bütün olarak yaşamının genel kalitesini olumlu olarak değerlendirme derecesidir. Başka bir deyişle, kişinin yaşadığı hayatı ne kadar sevdiği anlamına da gelir. Mutluluk ve öznel iyi oluş, yaşam doyumunun eş anlamlıları olarak kabul edilebilir. Yaşam doyumu kavramı, yaşamın genel bir değerlendirmesini ifade eder. Dört tür yaşam tatmin alanından bahsedilebilir. Bunlar total yaşam memnuniyeti, konuttan memnuniyet, mali memnuniyet ve sosyal ilişkilerden memnuniyettir (Veenhoven, 1996: 6-7).

Bu çalışmada, engelli çocuk annelerinin, algıladıkları sosyal destek durumunun, yaşam doyum düzeyinin ve başvurdukları dini başa çıkmanın niteliğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen veriler yorumlanarak ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda çözüm önerileri geliştirme de amaçlar arasında bulunmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Modeli

Nicel yöntemin kullanıldığı bir alan araştırması olan bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Creswell'in (2014: 155) belirttiği gibi tarama modeli, herhangi bir evrenden seçilen bir örneklem grubu üstünde yürütülen çalışmalar vasıtasıyla evrene ilişkin eğilim, tutum veya düşüncelerin nicel veya sayısal olarak betimlemektir. Birden çok değişken arasındaki ilişkinin araştırıldığı araştırmalar da ilişkisel tarama modeli olarak adlandırılmaktadır (Karasar, 2009: 81). Bu araştırmada ilişkisel tarama modeline uygun olarak engelli çocuk annelerinin algıladıkları sosyal destek düzeyleri, dini başa çıkma durumları ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmada kişisel bilgi formu ile çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği dini başa çıkma ölçeği ve yaşam doyumu ölçeği olmak üzere üç ölçek kullanılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan annelerin, eğitim durumu, gelir durumu, çocuğun engel türü, ikamet ettiği yer, yaşı, medeni durumu, çocuk sayısı, engelli çocuğa sahip olduğu yaşı, eşi ile akrabalık durumu, kendisinin ve eşinin öğrenim durumu gibi çeşitli bilgilerin talep edildiği kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

2.2.1. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formu

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ), Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley (1988) tarafından, bireylerin algıladığı sosyal destek düzeyini tespit etmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkiye'ye uyarlaması, güvenilirlik, yapı geçerliği ve faktör yapısı çalışmasını Eker ve Arkar (1995) yapılmıştır. Daha sonra Eker, Arkar ve Yıldız (2001), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formu oluşturulmuş, faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yürütmüştür. Ölçek, 12 maddeden oluşmakta ve üç alt boyutu bulunmaktadır. Bunlar aile, arkadaş ve özel bir insandan algılanan destek olmak üzere dörder maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 7'li likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 12 ve en yüksek puan 84'tür. Ölçekten alınan puanın artması, algılanan sosyal destek düzeyinin artması anlamına gelmektedir (Eker, Arkar ve Yıldız, 2001).

2.2.2. Dini Başa Çıkma Ölçeği

Dini Başa Çıkma Ölçeği'nin uyarlanması Ekşi ve Sayın (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek 2 alt boyut ve 10 maddeden oluşmaktadır. Pozitif dini başa çıkma alt boyutu yedi maddeden, negatif dini başa çıkma alt boyutu ise üç maddeden oluşmaktadır. Pozitif ve negatif dini başa çıkma puanları ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Dini Başa Çıkma Ölçeği'nin bazı psikometrik özellikleri ise şöyledir: Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, 10 madde ve 2 faktörlü model için hesaplanan uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı pozitif dini başa çıkma alt ölçeği için .91, negatif dini başa çıkma alt ölçeği için .86 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Yasam Doyumu Ölçeği

Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Yasam Doyumu Ölçeği'nin, geçerlik ve güvenilirlik bakımından Türkçe'ye uyarlanması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinal formu bir boyut ve 7'li likert tipinde derecelendirmeden oluşan beş madde biçimindedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması sırasında basamak sayısı beşe indirilmiştir. Ölçekteki ifadelerin puanlanması; "hiç katılmıyorum, çok az katılıyorum, orta düzeyde katılıyorum, büyük oranda katılıyorum ve tamamen katılıyorum", şeklindedir. Ölçeğin güvenilirliği, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ve test-tekrar test tekniği ile belirlenmiş ve tutarlılık katsayısı $r=0,88$ olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarını için Türkçeye uyarlayan araştırmacılardan izinler alınmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik kurul'undan 13.07.2020 tarih ve E.11826 sayılı yazı ile izin alınmıştır. Verilerin elde edileceği kurum müdürlüklerinde uygulama yapabilmek için kurumların bağlı olduğu Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğünden 17.09.2020 tarih ve E.12965807 sayılı yazı ile uygulama onayları alınmıştır.

2.3. Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, Bingöl merkez ilçesinde özel eğitim görmekte olan engelli çocukların annelerinden, rastgele belirlenen gönüllü 213 anne oluşturmaktadır. Veri toplama araçları, okur-yazar olmayan katılımcılara okunmuş, bazı annelere birebir uygulanmış, bazılarında ise ölçekler ulaştırılmış doldurulduktan sonra geri teslim alınmıştır.

3. Bulgular

Bulgular, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Bingöl merkez ilçesinde resmi ve özel kurumlarda özel eğitim görmekte olan engelli çocukların anneleri ile yapılan anket ve üç ölçek verilerinden oluşmaktadır.

3.1. Katılımcılara Dair Bazı Demografik Bulgular

Bu başlık altında katılımcılara ilişkin genel demografik veriler sunulacaktır. Engelli çocuk annelerine ilişkin yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, aylık ortalama gelir düzeyi ile iş/meslek durumları ile engelli çocuklara ilişkin engel türü, engelli olma yaşı ve engel derecesi tablolar hâlinde verilerek yorumlar sunulacaktır.

3.1.1. Aileye İlişkin Bulgular

Demografik bulgular, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Bingöl merkez ilçesinde resmi ve özel kurumlarda özel eğitim görmekte olan engelli çocukların anneleri ile yapılan anket çalışmasından elde edilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş	Sayı	Yüzde
24-30	31	14,7
31-40	79	37,2
41-50	76	35,8
51-60	16	7,5
61-70	11	5,2

Örneklem grubunun çoğunluğu 30-50 (%73) yaş aralığında bulunmaktadır. Daha yukarı yaş aralığında bulunanların oranı ise %12,7'dir. Bu oranlar engelli çocuklarla yeni olmayan ve yılları alan bir bakım ve destek verdiklerini ifade etmektedir. Orta yaş düzeyinde olan örneklem grubunun daha deneyimli ve başa çıkma alanında daha başarılı olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Durumu

Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Evli	194	91,1
Boşanmış	5	2,3
Eşi vefat etmiş	12	5,6

Annelerin büyük çoğunluğunun (%91,1) evli olduğu görülmektedir. Engelli çocukla beraber hayat sürdürmek birçok soruna kaynaklık etmektedir. Bu sorunlar tek başına, yalnız bir kişinin üstesinden gelebilecek düzeyin üstündedir. Dolayısıyla aile içinden alınacak destekler zorlukların düzeyini azaltacaktır.

Tablo 3: Engelli Çocuk Anne ve Babalarının Eğitim Durumları

Eğitim Düzeyi	Anne		Baba	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okur Yazar Değil	42	19,7	30	14,1
Okur-yazar	36	16,9	23	10,8
İlkokul	72	33,8	42	19,7
Ortaokul	23	10,8	28	13,1
Lise	34	16,0	61	28,6
Yüksekokul	2	0,9	13	6,1
Üniversite	4	1,9	16	7,5

Ebeveynlerin eğitim durumlarına bakıldığında annelerin %19,7'sinin okul yazar olmadığı, %16,9'unun okuryazar, %33,8'inin ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Bu veriler annelerin bilgi edinme bilgiye ulaşma hak arama gibi hususlarda oldukça dezavantajlı bir grup olduğunun önemini vurgulanmaktadır. Babaların da eğitim düzeylerinin (%44,4) düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın annelerin üniversite düzeyindeki oranı %2,8 iken babaların ise 13,6 olduğu bu durumda çeşitli olanaklar için önemli olduğu söz konusu olmaktadır.

Tablo 4: Ailenin Aylık Ekonomik Geliri

Aylık Ekonomik Gelir	Sayı	Yüzde %
Düzenli gelir Yok	67	31,5
1000-2000	22	10,3
2000-3000	65	30,5
3000-5000	53	24,9
5000-10000	6	2,8

2020-2021 eğitim-öğretim yılında Bingöl merkez ilçesinde özel eğitim görmekte olan engelli çocuk annelerinden elde edilen verilere göre %30,5'i asgari ücret düzeyinde gelire sahip olduğu, %41,8'inin asgari ücretin altında %27,7'si ise asgari düzeyin üstünde gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerin birçok sorunla beraber ekonomik sorunlar yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Annelerin %65,7'si şehir merkezinde, %34,2'si ise ilçe ve köylerde ikamet etmektedir. Annelerin %66,2'i kendi evlerinde %33,3'ü de kirada bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Engelli Çocuk Anne ve Babalarının İş/Meslek Durumları

İş/Meslek	Sayı	Yüzde %
İşçi	66	31,0
Tarım Hayvancılık	22	10,3
Esnaf	25	11,7
Memur	28	13,1
İşsiz	15	7,0
Emekli	9	4,2
Diğer	47	22,1

Annelerin %95,8'i ev hanımı, %2,3'ü işçi, %0,5'i esnaf ve %1,4'ü ise memur olarak hayatına devam etmektedir. Kadınların iş hayatına dâhil olmada yaşanan birçok sorunun yanında engelli bir çocuğa sahip olmak da annelerin iş hayatına dâhil olmada güçlükler doğurduğu görülmektedir. Ailenin geliri eşlerin elde ettikleri miktardır. Tablo 5'te eşlerin yaptıkları işler görülmektedir. Bunun yanında, annelerin %53,3'ü eşleriyle görücü usulü %45,5'i ise tanışarak evlenmişlerdir. Bu eşlerin %23,9'unun yakın akraba, %31,5'i uzak akraba ve 43,7'sinin de akraba olmadığı belirlenmiştir.

3.1.2. Engelli Çocuklara İlişkin Bulgular

Bu başlık altında verilen bulgular, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Bingöl merkez ilçesinde resmi ve özel kurumlarda özel eğitim görmekte olan engelli çocuklara dairdir.

Tablo 6: Engelli Çocukların Kaçınıcı Çocuk Olduğuna Dair Durumlar

Yaş	Sayı	Yüzde %
Bir	55	25,8
İki	58	27,2
Üç	51	23,9
Dört	25	11,7
Beş	11	5,2
Altı ve Daha Sonrası	12	1,9

Annelerin %25,8'ini ilk çocuklarının, %27,2'sinin ikinci ve %23,9'unun da üçüncü çocuklarının engelli olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar annelerin evliliklerinin ilk yıllarında engellilikle karşılaştığı ve uzun bir süre bu sorunlarla mücadele edeceğine dikkat çekmektedir.

Tablo 7: Engelli Çocukların Engel Türü

Engel Türü	Sayı	Yüzde %
Ortopedik	18	8,5
Görme	4	1,9
Zihinsel	80	37,5
İşitme	10	4,7
Konuşma	6	2,8
Down Sendromu	35	14,9
Otizm	43	19,5
Diğer	17	8,0

Engellilik genel olarak yedi grup olarak tasnif edilmektedir. Bunlar ortopedik, görme, zihinsel, işitme, dil ve konuşma, ruhsal ve duygusal ile süregelen engellilik türleridir. Zihinsel engellilik ve otizm önemli ölçüde (%73,2) belirlenmiş gruptur. Ayrıca bu engel türleri bakım ve destek hizmetin verilmesinde oldukça güçlük çekilen grup olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü üzere farklı engel grupları bulunmakta her birinin de kendine özgü kişisel sorunları bulunmaktadır.

Tablo 8: Engelli Çocukların Engelli Olma Yaşı

Engelli Olma Yaşı	Sayı	Yüzde %
Doğum Öncesi	152	71,4
Bir	16	7,5
İki	16	7,5
Üç	14	6,6
Dört ve Yukarı Yaş	15	7,1

Tablo 8'deki sonuçlara bakıldığında, engellilik durumunun büyük oranda (%71,4) doğum öncesi nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durum engellilik alanında doğum öncesinde ailelerin bilgilendirilmesinin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 9: Engelli Çocukların Engel Derecesi

Engel Derecesi	Sayı	Yüzde %
40-69	39	18,3
70-79	79	37,1
80-99	95	44,6

Engellilik derecesi çocuklara verilen bakımda, onların aldıkları eğitimde ve onlara kazandırılacak davranışlar gibi konularda önem taşır. Tablo 9'daki verilere bakıldığında yaklaşık yarısının (%44.6) ileri düzeyde engelli oldukları görülmekte, bu durumda annelerin engellilik durumuyla baş etmede ciddi sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Ayrıca, engelli çocukların %14.1'i kendi başına ihtiyacını karşılamakta, %36.6'sı günlük ihtiyaçlarını karşılamada bazen yardıma ihtiyaç duyar, %49.3'ü ise sürekli bakıma ihtiyaç duymaktadır.

3.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu ve Dini Başa Çıkmaya İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çok boyutlu algılanan sosyal destek, yaşam doyumu ve dini başa çıkma ölçeklerine ait bazı sonuçlar bulunmaktadır. Bazı değişkenler arasında t-testi, anova ve korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 10: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu ve Dini Başa Çıkma Ölçeklerinin Puan Ortalamaları

Ölçekler	Sayı	Ortalama
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek	213	4,7495
Pozitif Dini Başa Çıkma	213	3,6034
Negatif Dini Başa Çıkma	213	2,2269
Yaşam Doyumu	213	2,8608

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek ortalama puan değerinin ölçeğin ortalama puanının (ölçekten alınabilecek maksimum puan 7'dir) üstünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşam doyumu ölçeği ortalama puan değerinin ölçeğin ortalama puanının (ölçekten alınabilecek maksimum puan 5'tir) üstünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların pozitif dini başa çıkma ortalama puan değerinin ölçeğin ortalama puanının üstünde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, katılımcıların normalin üstünde bir sosyal destek algıladıkları, yaşam doyumlarının (ölçekten alınabilecek maksimum puan 4'tür) ortalama düzeyde olduğu ve pozitif dini başa çıkma düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. 1. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Doyumu Durumlarına İlişkin Anova Analizleri

Tablo 11: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Doyumu Durumlarına İlişkin Anova Analizleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	n	Ss	P	Fark		
Yaşam Doyumu	Eğitim Durumu	1.Okuryazar Değil	42	2,8524	0,74055	0,046	
		2.Okuryazar	36	2,7	0,87342		
		3.İlkokul	72	2,85	0,81517		1-7
		4.Ortaokul	23	2,9978	1,05448		2-7
		5.Lise	34	2,8471	0,78170		3-7
		6.Yüksekokul	2	2,3	1,83848		5-7
		7.Üniversite	4	4,2	0,36515		
		Toplam	213	2,8608	0,85218		
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek	Engel Oranı	1.40-69	39	4,2308	1,70445	0,030	
		2.70-79	79	4,8345	1,14221		
		3.80-99	95	4,8918	1,34082		
		Toplam	213	4,7495	1,363500		

Katılımcıların yaşam doyumu düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için eğitim durumu durumlarına göre yaşam doyumu puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda üniversite mezunu katılımcıların ortalaması (=4,20) ile okuryazar olmayan katılımcıların ortalaması (=2,85), üniversite mezunu katılımcıların ortalaması (=4,20) ile okuryazar olan katılımcıların ortalaması (=2,70), üniversite mezunu katılımcıların ortalaması (=4,20) ile ilkokul mezunu olan katılımcıların ortalaması (=2,85), üniversite mezunu katılımcıların ortalaması (=4,20) ile lise mezunu olan katılımcıların ortalaması (=2,84), arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir ($p<0,01$). Yani, üniversite mezunu katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin okuryazar olmayan, okuryazar olan, ilkokul mezunu ve lise mezunu katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınamak için çocuğun engel oranı durumlarına göre çok boyutlu algılanan sosyal destek puanlarının ortalamaları ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda %80-99 engelli çocuk annelerinin ortalaması (=4,89) ile %40-69 engelli çocuk annelerinin ortalaması (=4,23), arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir ($p<0,01$). Yani, %80-99 engelli çocuk annelerinin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeylerinin ile %40-69 engelli çocuk annelerinin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.2.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu Durumlarına İlişkin t-testi Analizleri

Tablo 12: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Durumlarına İlişkin t-testi Analizleri

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek		n	X	ss	t	P
Engellilik	Evet	16	4,1198	1,85990	-2,817	0,006
Cezadır/Musibettir	Hayır	122	5,0563	1,15271		

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenler ilişkisiz örneklem için *t* testi ile incelenmiştir. Katılımcıların engelliliğin bir **ceza/musibet olduğunu** kabul ve ret durum-

larının çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testinde, engelliliğin bir **ceza/musibet** olmadığını kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ile ($\bar{x} = 5,05$) engelliliğin bir ceza/musibet olduğunu kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ($\bar{x}=4,11$) arasında anlamlı bir fark olduğu ($p<0,05$) görülmüştür. Bu durumda engelliliğin bir ceza olmadığını kabul etmenin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 13: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Durumlarına İlişkin t-testi Analizleri

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek		n	X	ss	t	P
Engellilik	Evet	130	5,0062	1,23597	2,491	0,016
Armağan/Lütuftur	Hayır	38	4,4207	1,28576		

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenler ilişkisiz örneklem için t testi ile incelenmiştir. Katılımcıların engelliliğin bir armağan/lütuf olduğunu kabul ve ret durumlarının çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testinde, engelliliğin bir armağan/lütuf olduğunu kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ile

($\bar{x} = 5,00$) engelliliğin bir armağan/lütuf olmadığını kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ($\bar{x}=4,42$) arasında anlamlı bir fark olduğu ($p<0,05$) görülmüştür. Bu durumda engelliliğin bir ceza olmadığını kabul etmenin çok boyutlu algılanan sosyal destek üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 14: Katılımcıların Evlilik Biçimi Durumlarına İlişkin t-testi Analizleri

		n	X	ss	t	P
Algılanan Sosyal Destek	Görücü Usulü ile Evlenme	114	4,5743	1,40452	-2,107	0,036
	Tanışarak Evlenme	97	4,9666	1,29730		

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenler ilişkisiz örneklem için t testi ile incelenmiştir. Katılımcıların evlenme biçim durumlarının çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testinde, tanışarak evlenen katılımcıların test puan ortalaması ile ($\bar{x} = 4,57$) görücü usulü ile evlenen katılımcıların test puan ortalaması ($\bar{x}=4,96$) arasında anlamlı bir fark olduğu ($p<0,05$) görülmüştür. Bu durumda engelliliğin bir ceza olmadığını kabul etmenin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 15: Katılımcıların Yaşam Doyumu Durumlarına İlişkin t-testi Analizleri

Yaşam Doyumu		n	X	ss	t	P
Engellilik	Evet	130	2,9869	,80554	2,787	0,006
Armağan/Lütuftur	Hayır	38	2,5711	,82164		

Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenler ilişkisiz örneklem için t testi ile incelenmiştir. Katılımcıların engelliliğin bir **armağan/lütuf olduğunu** kabul ve ret durumlarının yaşam doyum düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testinde, engelliliğin bir **armağan/lütuf olduğunu** kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ile ($\bar{x} = 2,98$) engelliliğin bir **armağan/lütuf olmadığını** kabul eden katılımcıların test puan ortalaması ($\bar{x}=2,57$) arasında anlamlı bir fark olduğu ($p<0,05$) görülmüştür. Bu durumda engelliliğin bir ceza olmadığını kabul etmenin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

3.2.3. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumunu ve Dini Başa Çıkma Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizleri

Tablo 16: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu, Pozitif Dini Başa Çıkma, Negatif Dini Başa Çıkma Durumlarına İlişkin Korelasyon Analizi

		Algılanan Sosyal Destek	Yaşam Doyumu	Pozitif Dini Başa Çıkma	Negatif Dini Başa Çıkma
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek	Pearson Korelasyon Sig. (2-tailed)	1	,303** ,000	,334** ,000	-,066 ,338
Yaşam Doyumu	Pearson Korelasyon Sig. (2-tailed)	,303** ,000	1	,246** ,000	-,195** ,004
Pozitif Dini Başa Çıkma	Pearson Korelasyon Sig. (2-tailed)	,334** ,000	,246** ,000	1	-,021 ,761
Negatif Dini Başa Çıkma	Pearson Korelasyon Sig. (2-tailed)	-,066 ,338	-,195** ,004	-,021 ,761	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı
* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı

Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri ile yaşam doyumunu arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemine göre çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyi ile yaşam doyumunu toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,303$, $p<0,01$). Katılımcıların çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyleri ile pozitif dini başa çıkma arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemine göre çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeyi ile pozitif dini başa çıkma toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,334$, $p<0,01$).

Katılımcıların algılanan pozitif dini başa çıkma ile yaşam doyumunu arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemine göre pozitif dini başa çıkma ile yaşam doyumunu toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,246$,

$p<0,01$). Katılımcıların algılanan negatif dini başa çıkma ile yaşam doyumu arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan basit doğrusal korelasyon işlemine göre negatif dini başa çıkma ile yaşam doyumu toplam puanı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-,195$, $p<0,01$).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu başlık altında, literatürde bulunan engelli çocuk anneleri ile ilgili çeşitli çalışmalardan elde edilen veriler ile araştırmada ulaşılan verilerin karşılaştırılması yapılmaktadır.

Engelli çocuk annelerin yaş seviyesi arttıkça sürekli kaygı seviyelerini yükseldiği ve sosyal destek algılarının ise düştüğü belirlenmiştir. Annele-
rin gün geçtikçe çok zor olaylarla yüzleştiklerini, sosyal çevreden gelen desteklerinin azalacağına ilişkin negatif beklentilerinin bir sonucu olduğu dikkate alınmaktadır (Coşkun ve Akkaş, 2009: 255). Bunun yanında sosyal destek ile annelerin yaşı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı da saptanmıştır (Çattık ve Aksoy, 2018: 69). Bu çalışmada da sosyal destek ile annelerin yaşı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı da saptanmıştır.

Eğitim düzeyi düşük olan annelerin daha fazla umutsuzluk yaşadığı ve sosyal desteklerinin düşük olduğu belirlendi (Karadağ, 2009). Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yüksek olması öncelikle çocuklarının ilerleyen zamanlarda neleri yapabilecekleri hususunda bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece belirsizlikten kurtulma, sorunların çözüm yollarına yönelme ile umutsuzluk düzeyinin azalacağı düşünülmektedir (Durat, 2017: 54). Ebeveynlerin kaynaklara ulaşma ve genel ebeveyn öz-yeterliğinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark görülmüştür. Eğitim düzeyi lise ve lisans olan ebeveynlerin ilkokul mezunu ebeveynlere göre destek kaynaklarına ulaşma ve genel ebeveyn öz-yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Telef, 2013: 42-44). Bazı araştırmalarda ise annelerin eğitim düzeyi ile sosyal destek algıları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Çattık ve Aksoy, 2018: 69; Deveci ve Ahmetoğlu 2018: 129). Bu çalışmada eğitim düzeyi ile algılanan sosyal destek arasında anlamlı farka ulaşılamamıştır.

Birçok araştırmada ailelerin ortalama aylık gelir düzeyi ile algılanan sosyal destek arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Sosyal destek alanların almayanlara göre, kendilerini gelir düzeyi orta ve yüksek düzey olarak tanımlayanların, düşük olarak tanımlayanlara oranlara daha fazla sosyal destek algıladığı söylenebilir (Çattık ve Aksoy, 2018: 69; Coşkun ve Akkaş,

2009: 255; Deveci ve Ahmetoğlu 2018: 127). Bu çalışmada aylık gelir düzeyi ile algılanan sosyal destek arasında anlamlı farka ulaşılamamıştır.

Engelli bir çocuğa sahip olmanın ebeveynleri için baskı ve stres yaratabileceği ve aile sorunlarının artırılabileceği ayrıca, engelli bir çocuğa bakma sorunları, özellikle anneler için ailevi ve sosyal sorunlar yaratabilir. Annelerin sosyal ağları sınırlı ve sosyal uyumlarının daha zayıf olduğu söylenebilir. Bu nedenle, anneler toplumsal hayattan izole edilir ve sosyal olarak yalnız bırakılırlar, bu da sosyal ilişkilerin düzeyini azaltır (Alamdarloo, Rangani, Rostami ve Morovat, 2019: 201-202). Lafçı'nın yaptığı çalışmada birçok ailenin sosyal çevresinden destek görmediği, eşler arasında ve aile üyeleri ile engelli çocuk arasında iletişim sıkıntılarının yaşandığı, ebeveynlerin çocukların gelecekleri için kaygılandıkları, birçok alanda hayal kırıklığı yaşadıkları, kimi zaman kendilerini suçladıkları, toplumun bakış açısından mutsuz oldukları tespit edilmiştir (Lafçı, 2014: 732).

Ailelerin, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın sebep olduğu sürekli stresle başa çıkma hususunda başarılı olması sosyal çevrelerden alınan destekle doğrudan ilgilidir. Aileler destek gördüğü sürece sorunlarıyla daha kolay başa çıkabileceklerini akla getirmektedir (Akça Oymak ve Taş Arslan, 2019: 540) Sosyal destekler, ebeveynler için yardım kaynakları ile yakından ilintilidir. Bu destekler ebeveynlerin başa çıkma yetenekleri azaldığında onlara güç verir (Schilling, Gilchrist ve Schinke. 1984: 52). Annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça sürekli kaygı düzeylerinin de azaldığını dile getirmek mümkündür (Coşkun ve Akkaş, 2009: 255). Çalışmada annelerin çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeylerinin orta düzeyin üstünde olduğu belirlenmiştir. Bu durum annelerin eşlerinden, yakın akrabalarından ve diğer önemli kişilerden daha çok destek alması gerektiğini ifade etmektedir.

Annelerin çocuklarının geleceklerine ilişkin belirsizlik, tükenmişlik ve kaygı yaşadıkları tespit edilmiştir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017: 1). Ebeveynlerin yaşadıkları sorunlar yaşam kalitelerini olumsuz etkilemekte ve bu nedenle, birey ve toplum bakımından istenilmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazıları; sosyal hayattan kopuk bireylerin çoğalması, içe kapanma, komşuluk ilişkilerinde azalma, arkadaşlık kurmada zorluk gibi sonuçlardır. Bunların yanı sıra toplumun olumsuz bakış açısından ve toplumun engellilik hususunda yeterli bilgi sahibi olmamasından dolayı sosyal hayata dâhil olmada sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Dolayısıyla sosyal hayata dâhil olma ile sosyal destek mekanizmaları ile güçlü bir alaka olduğu söylenebilir (Karakuş ve Kirlioğlu, 2019: 107-108).

Aile desteği, krizlerle başa çıkmada yardımcı olur, kaygı ve acıyı azaltır, uyumu kolaylaştırır, yaşam kalitesini artırır ve yaşama gücünü arttırır (Biçer vd., 2014: 705). Anneler için en önemli destek kaynağı aileleridir. Annelerin, ailelerinden ilgi görme, suçlanmama, engelli çocuklarına bilinçli şekilde yaklaşılması gibi beklentiler yaşadıkları görülmektedir. Anneler maddi bakımdan ve bilhassa çocuk bakımında da ailelerinden destek beklemektedirler. Annelerin sosyal çevrelerinden beklentileri ise manevi niteliktedir. Anneler yaşadıkları sıkıntıları paylaşmaya, ilgi görmeye, bilgi almaya ve sosyalleşmeye gereksinim duymaktadır (Vural Yüzbaşı, 2019: 21).

Gelişim geriliği yaşayan çocuk annelerinin yaşam doyum puanlarında eğitim düzeyi bakımından anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır, yüksekokul mezunu olan anneler, diğer tüm eğitim düzeylerine göre daha yüksek yaşam doyum puanına sahiptir. Bu doğrultuda eğitim düzeyleri yüksek annelerin, sosyal ilişkilerinin daha çok olması ve iletişim becerilerinin daha iyi olma ihtimalleri, hayattan keyif alma durumlarının yüksek olmasının nedenleri arasında bulunabilir (Şener, Tutlu ve Başgöl, 2019: 49; Coşkun ve Akkaş, 2009: 223). Bunun yanı sıra başka araştırmalarda, engelli çocuk annelerinin yaşam doyum puanları ile eğitim seviyeleri bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Akandere, Acar ve Baştuğ, 2009: 26-27). Yürütülen bu çalışmada lisans mezunu annelerin yaşam doyum düzeyi ile okuryazar olmayan, okuryazar, ilkokul mezunu ve lise mezunu annelerin yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir

Engelli çocuk annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile aile gelir düzeyi arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Başkale, Çetinkaya, Ceylan ve Öztaş, 2019: 271; Coşkun ve Akkaş, 2009: 224; Okutan, 2016: 93; Sarı Yıldırım vd., 2012: 106). Bu çalışmada aylık gelir düzeyi ile yaşam doyum düzeyi arasında anlamlı farka ulaşılamamıştır.

Zihinsel engelli çocuk annelerin yaşam doyum düzeyleri, fiziksel engelli çocuk annelerine göre anlamlı olarak düşük belirlenmiştir. Engellilik türüne bakılmaksızın, ailelerin engelli bir çocuğu olması ile yaşadıkları stres ve duygusal zorluklar, yalnız aile içi ilişkilerinde değil sosyal alanlarda da sorunlara neden olabilmektedir (Küçük ve Küçük Alemdar, 2018). Engelli çocuk annelerinin yaşam doyum ölçeğinden aldıkları puanlar aldıkları sosyal destek düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Sosyal destek alan annelerin yaşam doyum ortalamaları, almayanların düzeylerine göre daha yüksek olarak belirlenmiştir (Şener, Tutlu ve Başgöl, 2019: 47). Zihinsel engelli çocukların ebeveynleri, fazla evlilik sorunları yaşamaktadır. Rutin işleri

yapamama, kişiler arası zayıf ilişki, ek sorumluluklar ve mali kriz, zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin yaşam doyumunu etkilemektedir (Shukla, 2017: 4).

Engelli çocuk annelerinde maneviyat, yaşam doyumunu ve iyilik halinin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Maneviyat, yaşam doyumunu ve refahını artırmada önemli bir faktör olabilir. Bu nedenle annelerin hayatında din ve maneviyatın önemi iyi anlaşılmalı ve manevi ihtiyaçları karşılanmalıdır. Beden ve ruh sağlığını maneviyat ile koruyan anneler, çocuklarına en uygun bakımı sağlayacak ve refahı sağlayacaktır. Ayrıca çocukların topluma ve gelecekteki yaşamlarına uyum sağlamalarına da olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Yılmaz, 2019: 2259).

Dine, dini inançlara, Allah'a güvenme, stresle ve tedavisi zor hastalıkların neden olduğu problemlerle yüzleşmek için etkilidir. Dinin ruh sağlığını olumlu etkilediğini, böylece hastalıkların belirti ve rahatsızlıklarının azaldığı dile getirilmektedir. Aslında din, annelerin engelli çocuklarının varlığını kabul etmesine yardımcı olur; dolayısıyla dinin annelerin stresini azalttığı söylenebilir (Sharak, Bagher ve Jahed, 2017: 202). Din, otizmin neden olduğu görünüşte anlaşılabilir durumlara anlam sunmada bu ebeveynlere özellikle yardımcı oldu (Tarakeshwar ve Pargament, 2001: 256). Dini başa çıkma, ciddi akıl hastalığı olan kişilere bakım hizmeti verenler için de önemli bir rol oynar (Pearce, Medoff, Lawrence ve Dixon. 2016).

Bir başka araştırmada engelli çocukların ebeveynlerinin engellilik kavramını kabul ederken ve bakım verme sürecinde karşılaşılan güçlükleri aşarken sıklıkla dini/manevi kaynaklara başvurdukları görülmüştür. Din, stresli yaşam olaylarıyla baş etmede önemli bir destek unsuru olarak belirtilmektedir. Ebeveynlerinin yaşadıklarını ve dua, övgü ve güven yoluyla Tanrı'ya sığındıklarını, böylece kabul süreçlerini kolaylaştırdığını, kaygılarının azalttığı ortaya koymuştur (Hatun vd., 2016: 228). Çalışmanın özünü incelerken, ebeveynlerin engelli bir çocuğa sahip olmayı kendi sözleriyle "cennete bir bilet" olarak gördükleri dile getirilebilmektedir (Hatun vd., 2016: 228-229).

Dini başa çıkma travmatik olaylara olumlu tepki verme, genel sağlığı geliştirme ve yaşam kalitesini iyileştirme stratejisi olarak düşünülebilir. Bu nedenle, zihinsel engelli çocukların ebeveynleriyle ilgilenen enstitülerin ve merkezlerin bu kişilerin dini başa çıkma tarzlarına daha fazla dikkat etmeleri ve ebeveynlerin olumlu dini başa çıkmalarını teşvik etmeyi amaçlayan ilgili eğitim ve kültürel programlar sunmaları şiddetle tavsiye edilir (Nikmanesh ve Ansari, 2018: 8).

Engelli çocuk ebeveynlerinin karşılaştıkları sorunları için dinî başa çıkma sıklıkla başvurdukları, umut ve sabırdan önemli destek aldıkları görülmektedir. Dinî başa herkes için önemli olduğu ancak bu aileler için daha çok önemli olduğu sonucu çıkarılabilir (Doğan, 2016: 3237). Bu çalışmada dini başa çıkma ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı fark tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra annelerin yüksek düzeyde pozitif dini başa çıkma mekanizmasına başvurdukları anlaşılmaktadır.

Araştırma sonucunda; engelli çocuk annelerinin sorunlarla baş etmede pozitif dini başa çıkmadan yüksek oranda yararlandıkları, ayrıca çok boyutlu algılanan sosyal destek düzeylerinin orta düzeyin üstünde, yaşam doyumu puanlarının ise ortalama puanın üstünde olduğu belirlenmiştir. Araştırmada çeşitli değişkenlerle ilgili yapılan korelasyon analizleri sonucunda çok boyutlu algılanan sosyal destek, yaşam doyumu ve pozitif dini başa çıkma arasında pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda şu önerilerde bulunulabilir:

- Tüm aile bireylerinin engelli çocuğun bakımında aktif olması ve annelerin üstüne düşen sorumluluğun azaltılması sağlanmalıdır.
- Engellilik hususunda babaların ve annelerin ilişkide bulunduğu yakın çevrenin bilinçlendirilmesine özen gösterilmelidir.
- Annelere bilhassa sorunlarla baş etme stratejileri konusunda destekler verilmelidir.
- Engellilik odaklı aile danışma hizmetleri sunulmalıdır.
- Engelli çocuk annelerinin bir araya gelmeleri sağlanmalı ve periyodik grup çalışmaları yürütülmelidir.
- Dini başa çıkma ve maneviyat temelli destekler için profesyoneller yetiştirilmelidir.

Kaynakça

- AKANDERE, Mehibe, Acar, Meryem ve Gülsüm Baştuğ (2009). Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 23-32.
- AKÇA OYMAK, Huriye ve Arslan Taş Fatma (2019). Ways Of Coping With Stress And Perceived Social Support Among Mothers Of Children With Intellectual Disability. *Journal of Contemporary Medicine*, 10(4), 535-541. doi.org/10.16899/jcm.739169
- ALAMDARLOO, Ghorban Hemati, Aghdas Rangani, Sedighe Rostami ve Monire Morovat (2019). Perceived Social Support In Mothers Of Typically Developing Children And Mothers Of Children With Hearing Sensory Impairment. *Auditory And Vestibular Research*, 28(3), 198-203. doi.org/10.18502/avr.v28i3.1231
- ARICIOĞLU, Ahu ve Gültekin Filiz (2017). Zihinsel Engelli Çocuk Annelerinin Sosyal Destek Ve Gelecek Algıları: Psikolojik Danışmanların Rollerini. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 1-26.
- BAŞKALE, Hatice, Çetinkaya Bengü, Ceylan Sibel Serap ve Öztaş Ümran (2019). Epilepsili Çocukların Annelerinin Yaşam Doyumu Ve Başa Çıkma Tutumları. *Güncel Pediatri*, 17(2), 265-278.
- BİÇER, Sevil, Ünsal Ayla, Şahin Filiz, Sarıkaya Özkan ve Güleser Gülsüm Nihal (2014). Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Destek Düzeylerinin Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2), 696-709.
- COBB, Sidney (1976). Social Support As A Moderator Of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-314. doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003
- COŞKUN, Yemliha ve Akkaş Günbey (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10(1), 213-227.
- CUMMİNGS, Jeremy P, ve Kenneth I. Pargament (2010). Medicine For The Spirit: Religious Coping In Individuals With Medical Conditions. *Religions*, 1(1), 28-53. doi:10.3390/rel1010028
- ÇATTIK, Melih ve Aksoy Veysel (2018). An Examination Of The Relations Among Social Support, Self-Efficacy, And Life Satisfaction In Parents Of Children With Developmental Disabilities. *Education & Science*, 43(195), 65-77. Doi: 10.15390/EB.2018.7246
- DAĞLI Abidin, Baysal Nigah (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262. doi.org/10.17755/esosder.263229
- DEVECİ, Meral ve Ahmetoğlu Emine (2018). Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 123-131.
- DOĞAN, Mevrure (2016). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler İle Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Dinî Başa Çıkma, Umut ve Sabır Düzeylerinin Karşılaştırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3214-3245.

- DURAT, Gülgün, Gümrah Duygu, Atmaca Aleattin Ünsal, Kama Necat (2017). Özel Gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Umutsuzluk ve Depresyon. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 39(3), 49-57. doi.org/10.20515/otd.300262
- EKER, Doğan, Arkar Haluk ve Yıldız Hülya (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 17-25.
- EKŞİ, Halil ve Sayın Mine (2016). The Adaptation Of Religious Coping Scale Into Turkish Language: A Study Of Bilingual Equivalence, Validity And Reliability. *AGP Humanities and Social Sciences Conference*, BAU International Berlin University. <https://toad.halileksi.net/olcek/dini-basa-cikma-olcegi>
- ERSOY, Ali Fuat ve Buluş Sıdıka (2019). Engelli Çocuğu Olan Annelerde Tükenmişlik: Nitel Bir Çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 764-781.
- GÖREN, Ayşe Burcu (2016). Engelli Çocuğa Sahip Annelerde Yas Süreci. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), 225-244. doi.org/10.18505/cuifd.64549
- HATUN, Osman, Yavuz-Birben Fazilet, İnce Zeynep ve Kalkan-Yeni Gülay (2016). The Ticket To Heaven: A Spiritual Resource For Coping With Disability. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 209-235. doi.org/10.12738/spc.2016.2.0013 <https://dictionary.apa.org/quality-of-life>
- KARADAĞ, Gülendamlam. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4).
- KARAKUŞ, Özlem ve Kirlioğlu Mehmet (2019). Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Getirdiği Yaşam Deneyimleri: Anneler Üzerinden Nitel Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 96-112.
- KÜÇÜK, Emine Ela ve Küçük Alemdar Dilek (2018). Life Satisfaction And Psychological Status Of Mothers With Disabled Children: A Descriptive Study. *Community Mental Health Journal*, 54(1), 102-106.
- LAFÇI, Diğdem, Öztunç Gürsel ve Alparslan Z. Nazan (2014). Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne ve Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2), 723-735.
- LIN Nan, 2013. Conceptualizing Social Support. In: (Eds.) Lin, Nan, Alfred Dean, and Walter M. Ensel. *Social Support, Life Events, And Depression*. Academic Press,
- NİKMANESH, Zahra ve Ansari Hadi (2018). Religious Coping Styles, General Health, And Psychological Well-Being Among Mothers Of Mentally Disabled Children. *Iranian Rehabilitation Journal*, 16(1), 3-10, doi.org/10.29252/nrip.irj.16.1.3
- OKUTAN, Hülya (2016). Zihin Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İyimeserlik ve Psikolojik Belirti Düzeyleri Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi,
- PARGAMENT Kenneth I. (2002). The Bitter And The Sweet: An Evaluation Of The Costs And Benefits Of Religiousness. *Psychological Inquiry*, 13(3), 168-181, doi.org/10.1207/S15327965PLI1303_02
- PARGAMENT, Kenneth I. ve Abu Raiya Hisham (2007). A Decade Of Research On The Psychology Of Religion And Coping: Things We Assumed And Lessons We Learned. *Psyke & logos*, 28(2), 25-25.

- PARGAMENT, Kenneth I., Ensing David S., Falgout Kathryn, Olsen Hannah, Reilly Barbara, Van Haitisma Kimberly ve Warren Richard (1990). God Help Me:(I). Religious Coping Efforts As Predictors Of The Outcomes To Significant Negative Life Events. *American journal of community psychology*, 18(6), 793-824.
- PEARCE, Michelle J., Medoff Deborah, Lawrence Ryan E. ve Dixon Lisa (2016). Religious Coping Among Adults Caring For Family Members With Serious Mental Illness. *Community Mental Health Journal*, 52(2), 194-202.
- SARI YILDIRIM Hatice, Altıparmak Saliha, Salman Filiz, Coşkun Hatice, Karayel Havva, Bilgin Nurcan, Öztürk Hilal ve Bahçeci Banu (2012). Relationship Between Life Satisfaction, Health Status, Social Support, Stress Management And Sociodemographic Variables In Mothers Of Children With Intellectual Disability. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal* 3(4), 92-118.
- SCHILLING, Robert F., Gilchrist Lewayne D. ve Schinke Steven Paul (1984). Coping And Social Support In Families Of Developmentally Disabled Children. *Family Relations*, 33(1), 47-54.
- SCHWARZER Ralf, Knoll Nina ve Rieckmann Nina (2003). Social Support. In: (Eds.) A. Kaptein & J. Weinman, Introduction To Health Psychology. Oxford, England: Blackwell.
- SHARAK, Farzaneh Motamedi, Bonab Bagher Ghobari ve Jahed Mina (2017). Relationship Between Stress And Religious Coping And Mental Health In Mothers With Normal And Intellectually Disabled Children. *International Journal of Educational and Psychological Researches*, 3(3), 198-204. doi: 10.4103/2395-2296.219422
- SHUKLA, Sheba (2017). A Study Of Life Satisfaction Of Parents Of Mentally Challenged And Normal Children. *International Journal Of Research In All Subjects In Multi Languages (IJRSML)*, 5(12), 1-4.
- SOUSA, L., ve Lyubomirsky, S. (2001). Life Satisfaction. In: (Ed.) J. Worell, Encyclopedia Of Women And Gender: Sex Similarities And Differences And The Impact Of Society On Gender. San Diego, CA: Academic Press. https://www.researchgate.net/publication/284318649_Life_satisfaction
- ŞENER, Özge, Tutlu, Merve Gülçin ve Başgül Şaziye Senem (2019). Gelişim Geriliği Olan Çocukların Annelerinin Suçluluk ve Utanç Düzeyleri ile Yaşam Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 36-55.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). Aile Eğitim Rehberi- Görme Engelli Çocuklar. Ankara.
- TARAKESHWAR, Nalini ve Pargament Kenneth I. (2001). Religious Coping In Families Of Children With Autism. *Focus On Autism And Other Developmental Disabilities*, 16(4), 247-260. doi.org/10.1177/108835760101600408
- TELEF, Bülent Baki (2013). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz-Yeterliklerinin ve Psikolojik Belirtilerinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 33-49.
- VEENHOVEN, Ruut. (1996). Developments In Satisfaction-Research. *Social Indicators Research*, 37(1), 1-46.

- VURAL YÜZBAŞI, Demet (2019). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Duygusal Deneyimleri: Bir Olgubilim Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46, 1-25.
- WILLIAMS, Philippa, Barclay Lesley ve Schmied Virginia (2004). Defining Social Support In Context: A Necessary Step In Improving Research, Intervention, And Practice. *Qualitative health research*, 14(7), 942-960. doi.org/10.1177/1049732304266997
- XU, Jianbin (2015). Pargament's Theory of Religious Coping: Implications for Spiritually Sensitive Social Work Practice, *British Journal of Social Work*, 1-17, doi:10.1093/bjsw/bcv080
- YILMAZ, Gamze (2019). Spiritual Orientation, Meaning In Life, Life Satisfaction, And Well-Being In Mothers With Disabled Children. *Journal Of Religion And Health*, 58(6), 2251-2262.

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Cilt 8, Sayı 2, Bahar 2022

ISSN: 1309-369X

e-ISSN: 2757-8070